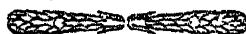
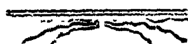
హాస్యసంజీవని

తృతీయభాగము.

కన్యాశుల్కము.

[కామావధానులును, రామశాస్త్రియు ప్రవేశించుచున్నారు.]

రామ—ఏారే కామావధానులూ! శంకరాచార్లు మనవూరి నుంచి వెళ్ళిపోయినాడురా?

కామ—రాత్రి వెళ్లిపోయినాడు. ఇఖ మనం సంబంధాన్ని గురించి స్వేచ్ఛగా మాట్లాడుకోవచ్చును.

రామ—వుంటేమాత్రం భయమేమిటి? నీకుగాని నాకు ఆలా గంటిభయాలూగియాలూ లేవు. యీవూళ్లో యింతమందిదగ్గర స్వాములు వారు యిండ్లవంతు రూపాయలూ అర్ధలూ పుచ్చుకున్నాడుగాని నావద్ద కొత్తకాసయినా పుచ్చుకోగలిగినాడా?

కామా—నీవెక్కడ? వుద్దండపిండానవు. రెండుమూళ్లు ఖూనీలు చేసి తప్పించుకొని జయిలులోపడి యెవ్వరికీ వక్కడబ్బు యివ్వకుండా వచ్చినావు. స్వాములవారికిమాత్రం యిస్తావా? నీవు జయిలులోనుంచి వచ్చినతరువాత మనిషివి బాగావున్నావుసుమా.

రామ — మనుగుడుపు పెండ్లికొడుకువలె వున్నాను. ఇఖనీవు పిల్లనియ్యడమే అవశిష్టము. జయిలులో పడి తేపడ్డానుకాని దొంతా బత్తులవారియింట్లో కన్నంవేసినబాపతు వక్కదమ్మిడీఅయినా యెవడికీ దక్కనియ్యలేదుసుమా. పోలీసువారు యెన్నివిధాల బాధపెట్టికొట్టినా దానిస్థలంచెప్పక సొమ్మంతా నేనే దక్కించుకొన్నాను.

కామా—నీవు యింటిమాపాయ యిచ్చినావుకావని యీమధ్య

స్వాములవారు యేమో నిన్ను వెలివేస్తారని చెప్పుకొన్నారు. అది యేమయింది ?

రామ — వెలీ లేదు గిలీ లేదు. వెలివెయ్యడానికి నాగరాజుగారికిమల్లే నేను బ్రాహ్మణీకానికి హానివచ్చేకార్యం యేమీ చెయ్యలేదు. నన్ను డబ్బు గట్టిగా అడిగితే నేను యేసందులోనో పెట్టి చావగొడతానని తెలిసి స్వాములవారు నన్ను డబ్బు అడగడం మానివేసి నన్ను పిలిచి మంచిమాటలుచెప్పి భిక్షలయినప్పుడల్లా పిండివంటలతో తమపంక్తినే నాకుకూడా భోజనం పెట్టించినారు. నీ వెలిమాట యేమయినది?

కామా — నీకు లేనప్పుడు నాకుమాత్రం వెలియేమిటి ? యీ వూళ్ళో వోర్వలేని లౌక్యపుముండాకొడుకుల కుట్రచేత కన్యావిక్రయం చేసినందులకు వెలి వేస్తానని బెదిరించినాడుగాని నేను భిక్షచేసి యిరవైరూపాయలు పాదపూజ సమర్పించడంతోటే అన్నీపోయినవి. పూర్వాశ్రమంలో అయిదేసివందలరూపాయలు పుచ్చుకొని యిద్దరు కూతుళ్ళను అమ్ముకున్న ముండాకొడుకు స్వాములవారికిమాత్రం కష్టసుఖాలు తెలియవా ? నేను అయిదారుగురు పిల్లలను అమ్ముకుని కాస్తసొమ్ము చేసుకున్నానని వోర్వలేని గాడిదకొడుకులకు కన్నెర్రగా వున్నది. నేను కష్టపడి కనుక్కున్న నాపిల్లలను అమ్ముకున్నాను వూళ్ళోవాళ్ళపిల్లలను అమ్ముకోలేదుగదా ?

రామ — నిన్ను వెలివేస్తానన్నదియెందుకు ? పిల్లలను అమ్మినందుకా ? నీమూడోచిన్నదాన్ని రజస్వలఅయిందాకా పెళ్ళిచెయ్యకుండా వుంచినందుకా ?

కామా — పిల్లది రజస్వల అయిందో లేదో యెవరుచూచినారు ? నేను మూడుముట్లు యింట్లోకలుపుకుని పిల్లది రజస్వల కానే

లేదన్నాను. దానితో సరిపోయింది. ఇదివరకు తెలియక పిల్లదాన్ని చాలాకాలం వుంచితే డబ్బు యెక్కువవస్తుందని దాన్ని పధ్నాలుగో యేడు వచ్చినదాకా వుంచినానుగాని యిఖనెవ్వరినీ అలావుంచను. సమర్తాడినపిల్లను పెళ్ళిచెయ్యకుండా యింట్లోవుంచుకున్నానని స్వాముల వారికి వ్రాస్తామని అష్టమయిన గాడిదకొడుకులూ బెదరించడం మొదలు పెడితే వాళ్ళహోరు పడలేక ముసుపు వకరు యిస్తామన్న సొమ్ముకన్న వందరూపాయలు తక్కువకే పిల్లను వకముసలిముండా కొడుకుకు కట్టిపెట్టినాను. ఆవకదానితోనూ నాకు బుద్ధివచ్చి యిప్పుడు యెనిమిదేళ్ళు దాటకమునుపే వచ్చినంతడబ్బు రాబట్టుకొని తక్కిన వాళ్ళకు పెళ్ళిళ్ళు చేస్తూవున్నాను.

రామ — ఈకబుర్లకేమిగాని సోమిని నాకివ్వడంమాట యేమి చేసినావు ? దానికి నాలుగేళ్ళు వెళ్ళవస్తూవున్నవి కాబోలును.

కామా — దాన్ని నీకుయివ్వడానికి వల్లపడను. ఇదివరకే దాన్ని యీవూళ్ళో పూటకూళ్లుపెట్టే రెండుచింతల వెంకయ్యగాడికి యివ్వడానికి నిశ్చయించి ఆరువందలరూపాయలు పుచ్చుకున్నాను.

రామ — అయితేయేమి ? ఆ ఆరువందల రూపాయలూ నావద్ద పుచ్చుకొని పిల్లదాన్ని నాకే ఇయ్యి ? నీకు యీసొమ్మూ ఆసొమ్మూ కూడా దక్కుతుంది. అంతగావస్తే వాడు సొమ్మేయివ్వలేదను. పెళ్ళి కార్యంలో అబద్ధంఆడితే దోషంలేదు. యేభైయేళ్ళ గుడ్డివెధవకు వాడి కేమిటి పెళ్ళియేమిటి ? కావలిస్తే నన్ను సాక్ష్యంవేసుకో వాడు సొమ్ము ఇవ్వలేదని కోర్టులలో అప్రమాణాలుచేసి వెయ్యితప్పుసాక్ష్యాలు పలుకుతాను. యీహంశంలో నాకువున్న పాండిత్యం నీకులేదు.

కామా — యీసారి అలా చెయ్యడానికి వల్లకాదు. వాడితో నాకు వేరేపని వున్నది. మొన్న పనికిమాలిన మగగాడిగ కొడుకు

పుట్టినాడు కాని అదికూడా ఆడ దయినట్టయితే యీ ఆరువందల రూపాయలూ పుచ్చుకొని దాన్ని నీకు యిస్తును. నిష్కారణంగా ఆరువందలరూపాయలుసిద్ధాన్నం పడిపోయింది. యిఖముం దెప్పుడైనా మగపిల్లవాణ్ని కన్నట్టయితే డొక్క బద్దలచేస్తానని మా యింటి దానితో గట్టిగా చెప్పినాను. ఆభయంచేత యిఖ యెప్పుడూ మగ పిల్లవాణ్ని కనదన్న ధైర్యం నాకు వున్నది.

రామ—నాపని వట్టిదే చేసినావా !

కామ—యేమయినా వుపాయం ఆలోచిస్తాను వుండు. పూర్వం శిఖండిని ఆడదాన్ని మొగవాణ్ని చేసినట్టుగా యీ మగవాణ్ని ఆడదాన్ని చేసేవారు యీకాలంలో యెవరైనావున్నారేమో చూడు. నాలుగువందలరూపాయలు నాచేతిలో పోస్తివా నీ వన్నదానిలో రెండువందలు తగ్గించి యీమట్టుగా కిఫాయతుగా వీణ్ని నీ కిచ్చి వేస్తాను. ఇది సరేనా ?

రామ—నే నామాసిక లన్ని పడలేను. మళ్ళీ ఆడపిల్ల పుట్టే యోగం యేమైనా వుంటే చెప్పు. మీపిల్లవాడికి రెండేళ్ళు వెళితవి కాదూ ?

కామ—నాపెళ్ళాము ముండ రెండేళ్ళకు నక్కమాటుగాని పిల్లను కనకుండా వున్నది. యేటాయేటా పిల్లలనుకనే పిల్లలను యిద్దరు ముగ్గురిని తెచ్చి నాకు వివాహం చేస్తూ. మొట్టమొదట పుట్టినపిల్లను యేమీ పుచ్చుకోకుండా నీ కిచ్చి పెళ్ళిచేస్తాను. ఇదే ఖరారు. అలా చెయ్యి.

రామ—యీమాటల కేమిగాని నీపెళ్ళానికి యిప్పుడు నెల తప్పిందేమో చెప్పు.

కామా—రెండు నెలలు వెళ్ళి మూడోనెల చోరబడ్డదని చెప్పు

కుంచూ వున్నారు. ఆకడుపులో వున్నపిల్లకు యేమి యిస్తావో చెప్పు యిప్పుడే బేరము పరిష్కరించుకుంటాను. ఆరువందలరూపాయలు యిస్తానని నీవు యిప్పు తన్నమాట తిరిగిపోకూడదసుమా.

రామ — ఆరువందలరూపాయలు నేను పెద్దపిల్లకు యిస్తానన్నానుకాని కడుపులోవున్నదానికి యిస్తా ననలేదు. దీనికయితే మూడువందలరూపాయలకంటె యెక్కువ యివ్వను.

కామా — సాహసం యెవరికయినా వుండవలెను. ఆలాగే వప్పుకుంటాను. మూడువందలరూపాయలూ తెచ్చి యీసాయంత్రింలోగా నాచేతిలో పొయ్యి. బజారులో వుప్పూ చింతపండూవలె దీనికి అరువు బేరము లేదు. రొక్కము గుమ్మరించవలెను.

రామ — తరువాత మగవాడు పుడితేనో ?

కామా — మూడువందలరూపాయలు తక్కువ చేసినప్పుడు ఆలాభనష్టాలన్నీ నీవే. మగపిల్లవాడుపుట్టినా, కడుపుదిగపడిపోయినా పుట్టినబిడ్డ చచ్చినా, నాకు యిచ్చినదానిలోనుంచి నీకు చిల్లిగవ్వ ముజరా రాదు.

రామ — అలాగయితే యింకొక వందరూపాయలు తగ్గించు.

కామా — ఇందులో బేరము లేదని మొదట చెప్పినాను. మళ్ళీ మాట్లాడితే వందరూపాయలు పెంచుతాను కాని తగ్గించను. బజారులో అమ్మేమాంసానికి సేరింతని నిర్ణయమునఖరీదు వున్నదికాని దీనికటువంటివెల నిర్ణయము లేదు. అవసరముకొద్దీ వెల హెచ్చువుతుంది అదుగో నాగరాజు యిలాగువస్తూవున్నాడు. అతడు యీమాటల వినగూడదు. అతడు బాల్యవివాహాలు కన్యాశుల్కాలు కూడ వద్దని వాదిస్తూ వుంటాడు. అందుచేత అతనికి తగినప్రాయశ్చిత్తం చేయించవలెనని మనవాళ్ళందరూ ఆలోచించి స్వాములవారితో చెపితే ఆయన

నాగరాజుగారికి తనకూతురిని పన్నెండేళ్ళు వచ్చినదాకా వివాహం చెయ్యకుండా అట్టేవుంచినందుకు ఆక్షేపత్రిక పంపిస్తానని చెప్పినారు. ఆచిన్నది యింకా రజస్వల కాలేదుగాని మనవాళ్ళంతా రజస్వల అయిందని అల్లరి చేస్తూవున్నారు.

[నాగరాజుగారు ప్రవేశించుచున్నారు.]

నాగ — ఏమి కామావధానులు ! ఏమోఆలోచిస్తూ వున్నావు. యింకాకూతుళ్ళను అమ్ముకోవడానికా యేమి ?

కామ — అమ్ముకుంటే యేమి ? నేను కష్టపడి కనుక్కున్న కుమార్తెలను నామనసు వచ్చినట్లు చేసుకుంటాను.

నాగ — అలాగే చేస్తూవున్నావు. అయిదువందలరూపాయలకు అమ్ముకున్న నీపెద్దకూతురు ముండామోసి మూలకూర్చుంది. రెండో కూతురి మొగుడు దానికి ముత్తాతలాగు వుండడంచేత అందరూ ఆలా గంటారని సిగ్గుపడి ఆముండాకొడుకును మూల కూర్చోపెట్టి స్వేచ్ఛగా తిరుగుతూవున్నది. మూడోకూతురికి తినడానికి అన్నము లేక "అష్టదరిద్రమయ్యగారియిల్లూ, అంతకంటెనూ దరిద్రమత్తగారిల్లూ" అన్నట్టయినది. "అమ్మగారు గృహప్రవేశము, అయ్యగారు స్మశాన ప్రవేశమూ" అన్నట్టు నాలుగోకూతురు కాపురానికి వెళ్ళగానే మొగుడు స్వర్గానికి వెళ్ళినాడు. అయిదోకూతురు జ్వరంవచ్చి చావడం చేత పెళ్ళామూ డబ్బూకూడా పోయిందని ముసలిముండాకొడుకు మంచంపట్టి యేడుస్తూవున్నాడు. ఆరోకూతురికి మసూచకంలో కళ్ళు పోవడంచేత వుపచారం చెయ్యలేనని మొగుడుముండాకొడుకు కాశీ లేచి పోయినాడు. రేపు యేడోకూతురిని అమ్ముకోవడానికి సిద్ధంగా వున్నావు. యీ కసాయివ్యాపారం యింకా యెంతకాలము చేస్తావు ?

కామా — ఇది కసాయివ్యాపారమా ? పిల్లను పెళ్ళిచెయ్యకుండా

అట్టేవుంచి నీకుమల్లే నేను బ్రాహ్మణ్యహాని వచ్చేపని యేమీ చెయ్యడం లేదు. "వర్ణానాం బ్రాహ్మణో గురు" వన్నన్యాయం నేను నిలుపుతూ వున్నాను.

నాగ — నీదానికంటె కసాయివ్యాపారమే మంచిది. కసాయి వాడు మేకమాంస మమ్ముతాడు. నీవు నరమాంస మమ్ముతూ వున్నావు. వాడు జంతువుచచ్చినతరువాత మాంసముతీసి అమ్ముతాడు; నీవు మనిషి బ్రతికివుండగానే మాంస మమ్ముతూ వున్నావు. వాడు యెక్కడనో పుట్టినపశుమాంసము విక్రయిస్తాడు; నీవు కడుపునపుట్టిన శిశుమాంసము విక్రయిస్తూ వున్నావు. నీవ్యాపారముకంటె వాడిదే మంచిది. గుండు భీమిసెట్టి దివాలాతీసి నీ వన్యాయంగా సంపాదించిన సొమ్మంతా హరించి మంచిపని చేసినాడు ? నీవు తినడానికి అన్నం లేక పాపం పండి పురుగులు పడి మరీ చస్తావు.

కామా—నీవు బ్రాహ్మణదూషణ చేస్తూ వున్నావు. నేను యిప్పుడు స్వాములవారివద్దకు వెళ్ళి నీకు ఆంక్షపత్రిక తీసికొనిరాకపోతే నేను బ్రాహ్మణ్ని కాను. రారా రామశాస్త్రీ ! వెళుదాము.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

వినాయక చతుర్థి.

రంగము—కొత్తపేటయిల్లు.

[దంభవ్రతుఁడు విఘ్నేశ్వరపూజ కారంభించుచుండఁగా, బిడాలవ్రతుఁడును బకవ్రతుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

బిడా—ఓరీ దంభవ్రతా! రాత్రి ఝాముపొద్దయినా పోందే యిప్పుడే పూజ కారంభించినా వేమిరా? నీలాపనింద రాకుండా వుండ డానికి అక్షింతలు వేసుకున్నావా?

దంభ—నీవు అక్షింతలు తెస్తానని యెంతసేపటికీ రాకపోతే యిప్పుడే పూజకు కూర్చున్నాను.

బిడా—నీకోసమే అక్షింతలు వేగిరం తెచ్చినాను. అక్షింతలు వేసుకోకుండా నీకు యింతలోనే పూజకు యేమితొందర వచ్చింది? నీకు వినాయకుడిమీద మహాభక్తి గేడిసిందా యేమిటి?

దంభ—ఈపూజ వుండ్రాళ్ళమీద భక్తిచేతగాని వినాయకుడి మీద భక్తిచేతగాదు. మధ్యాహ్నం నాకోసం దాచినవుండ్రాళ్ళు పెట్టమంటే మాఅవ్వ విఘ్నేశ్వరపూజ చేసుకుని నైవేద్యం పెడితేనే కాని పెట్ట నన్నది. అందుచేత పూజ అయితే వేగిరం తినవచ్చు నని, అదిగో వుండ్రాళ్ళు పళ్ళెంలో ముందుగా వినాయకుడిముందు పెట్టించి మరీ పూజకు కూర్చున్నాను.

బక—అదుగోనీభక్తికిమెచ్చి వినాయకుడివాహనం వినాయకుడి కంటె ముందుగా ప్రత్యక్ష మయింది. గోడమూల చూడు. మూషిక వాహనదర్శన మవుతూ వున్నది.

[అప్పుడు మూషకస్వామి ప్రవేశించుచున్నాడు.]

దంభ—(చూచి చేయి విసరికొట్టుచు) హోహో !—నీవు చూచి చెప్పబట్టిగాని లేకపోతే యీపాడుయెలుక యింపాటి నానోట్లు గడ్డకొట్టి యీడ్చుకొనిపోయి వక కుడుం తనపొట్టను పెట్టుకునేదే ?

బక — యెలుక అనకు ! విఘ్నేశ్వరుడి వాహనం అను. నీవు రోజూలాగు యివేళ యెలకా గిలకా అన్నావంటే పాపం వస్తుంది సుమా. నీలాపనిందానివారణంలో " మోదకాను లాసంగ ముదితుం డగుచుం దా గొన్ని భక్షించి తన వాహనమునకుం గొన్ని భక్ష్యములిడి " అని విఘ్నేశ్వరుడుకూడా తన వాహనానికి వుండ్రాళ్ళు పెట్టినట్టు వుండడం చేత యీరోజు మనం అవశ్యంగా మూషకవాహనానికి కుడుములు పెట్టవలెను. మనఆడవాళ్ళుకూడా మూషకవాహనం నిమిత్తం యింటి మీద వుండ్రాళ్ళు గిరవాటు వెయ్యడం నీవు చూడడం లేదా?

దంభ — పాడుపుస్తకంలే. అందులో నైనా వుండ్రాళ్లు విఘ్నేశ్వరుడు పెట్టినట్టు వున్నదికాని యింటివాళ్ళు పెట్టినట్టుగా లేదు. అనేక కారణాలచేత నేను దీనికి కుడుములో కొస్తముక్కయినా పెట్టను. అందులో మొదటికారణం యీవున్న మూడువుండ్రాళ్ళూ నాకే కావలెను. రెండో కారణం విఘ్నేశ్వరుడు రాకుండా అతణ్ని దోవలో నెక్కడనో పడవేసి తాను వొంటిగా రావడం. మూడో కారణం నేను పెట్టినదాకా వుండకుండా తనంతట తానే దొంగతనంగా యెత్తుకు పోవడానికి ప్రయత్నం చెయ్యడం. కావలిస్తే మధ్యాహ్నం నైవేద్యం పెట్టినవాటిలో రెండుముక్కలు తనవాహనానికి విఘ్నేశ్వరుడే పెట్టుకుంటాడుగాని నేను పెట్టను.

బక—నీవు రీజన్సు మహాచెపుతూవున్నావు. ఆ కన్నంవంక చూస్తూవున్నావా ?

దంభ—ఓసీ దీనిసిగకొయ్యా! ఆ ర్యాట్ మళ్ళీవస్తూందిరా. ఓరీ బిడాలవ్రితా! నీవు సంస్కృతక్లాసులో చదువుకుంటూవున్నావు గదా? నీవు విఘ్నేశ్వరపూజ బీఘ్రుగా చేయిస్తూ. లేకపోతే ర్యాట్ వచ్చి వుండ్రిముక్క తననూత్తులో వేసుకుపోతుంది. కర్రితేరా ర్యాట్టును కొడదాము.

బిడా—నాస్నేహ్నం! మణికట్టుకుని ర్యాటూ, క్లాసూ, బీఘ్రూ, మూత్తూ, అని ఇంగ్లీషుమాట లనవచ్చునా?

దంభ—ఇందాకా బకవ్రితుడు యెలుకంటే కోపపడ్డాడు. గనుక ర్యాటన్నాను. తెనుగుమాటఅంటే మాఅవ్వ అర్థం తెలిసి కోపపడుతుందేమో అని బీఘ్రుగా అన్నాను. క్షమించి వేగిరం చేయి స్తూ నీకు దక్షిణ యిస్తాను.

బక—మినిట్టులో చేయిస్తాను. దక్షిణ టూకాపర్సు. టూకా పర్సు యిచ్చినావంటే యీరాత్రికి చుట్టలకు వేరే వెతుకోక్కనక్కర లేదు. పూజ చేయిస్తాను పట్టు—

శ్లో॥ శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజం
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయే త్సర్వవిఘ్నోపశాంతయే.

పూజచెయ్య—లంబోదరాయనమః ఉదరంపూజయామి. స్థూలకంఠా యనమః కంఠంపూజయామి. శూర్పకర్ణాయనమః కర్ణౌపూజయామి. గజాననాయ దూర్వాయుగ్మం సమర్పయామి. లంబోదరాయ బదరీ పత్రం సమర్పయామి ఏకదంతాయ చూతపత్రం సమర్పయామి.

దంభ—అర్థంతెలియకుండా పూజచేస్తే యేమిప్రయోజనంరా?

బక—నీకు తెలియకపోతే అర్థంకూడా చెపుతాను విను—పెద్దబొజ్జవాడికి నమస్కారము పొట్టపూజ చేస్తూన్నాను. బానకడుపు వానికి రేగాకులు సమర్పిస్తున్నాను. ఒంటిపంటివానికి మామిడాకులు సమర్పిస్తూ—

(తెరలో—అగు, ఆగు, నీకు బుద్ధివచ్చేటట్టు చేస్తాను.)

నిద్రా—అదుగోనురోయి విఘ్నేశ్వరుడే వస్తూవున్నాడు.

[విఘ్నేశ్వరుడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

విఘ్న—నాదిబానకడుపయితే మీా కేమి? వంటిపన్నయితే మీా కేమి? స్కూల్లో చదువుకోవడం చేత వాళ్ళుపొగరెక్కి యిలా ఆక్షేపిస్తారురా?

దంభ—స్వామీా! మీాకు పూజచేస్తూవున్నాము.

విఘ్న—భక్తివుంటే నన్ను పొగడవలెనుగాని నాపొట్టకూ వంటికీ పూజయేమిరామీాకు? పనికిరాని గడ్డిపరకలూ, రేగాకులూ, మామిడాకులూ యిస్తాననడం పూజటరా? యిదివరదాకా నేను ప్రత్యక్షం కాకపోవడంచేత మీారు నేను లేనప్పుడు చాటున యేమి కూసినా సరిపోయింది గాని మొగంయెదుటకూడా యిలా దూషణ చేస్తూవుంటే నేను సహించి వూరుకుంటా ననుకున్నారురా?

దంభ— (తనలో) వున్న మాటంటే వులుకు వేసుకు వస్తుంది. (బిగ్గరగా) స్వామీా! క్షమించవలెను. ఇకముందు మీారు యెలాగు పూజచెయ్యమంటే ఆలాగు చేస్తాము.

విఘ్న—భక్తితో అర్ఘ్యపాద్యాదు లిచ్చి పూజచెయ్యవలెను. ఏదీ? నీభక్తి చూతాము. కైలాసాన్నుంచి నడిచివచ్చి అలసి యున్నాము. ఆవుండ్రాళ్ళు ముందుగా ఆరగించి తరువాత సావకాశంగా నీకు పూజావిధానం వుపదేశం చేస్తాము. ఆవుండ్రాళ్ళు నాముందు పెట్టి దణ్ణంపెట్టి దూరంగా నిలుచుండి భక్తి కనపర్చు.

దంభ—ఇందులో వొక్కవుండ్రాయి ప్రాణంపోతేయివ్వను. మాదేశంలో వున్న ఆచారమంతా కుడుములు దేవుడికి నైవేద్యము పెట్టి మేము తినడమేకాని దేవుడు యెక్కడా తినడంలేదు, మాకు

లేకుండా దేవుళ్ళేతినడం ఆరంభిస్తే వొక్క దేవుణ్ణి యెవరైనా యింటికి రానిస్తారా ?

విఘ్న——నాకు నైవేద్యాం పెట్టినవి నాకు రావలెను. మీరు మంచిమాటలతో యివ్వకపోతే నేను బలవంతముగా పుచ్చుకుంటాను. దివ్యజ్ఞానుల వుపదేశంవల్ల మీకు నిజమయినభక్తి కుదిరింపంటే వచ్చి నానుగాని లేకపోతే నేను యీభూలోకానికి రాకనేపోదును. వొకరు లేదంటే వొకరిని చూచివకరు అందరూ లేదంటారు. కాబట్టి యిక్కడ నేను వుండాల్సిన్నతినకుండా వెళ్ళను.

దంభ——జాగ్రత్త ! యిందులో వొక్కవుండ్రాయి ముట్టుకున్నావంటే దేవుడవూ గీవుడవూ అని చూడక యీకర్రతో కాలు విరగేస్తాను. బకవ్రితా ! బిడాలవ్రితా ! మీరుకూడా సహాయం రండి. యెలా పుచ్చుకుంటాడో చూతాము.

విఘ్న——మీరందరూ చేరి యింటికి పిలిచి దౌర్జన్యం చేసేటట్టు వున్నది. మాఅన్నగారినికూడా పిల్చుకునివస్తాను. మేము యిద్దరమూ చేరి మిమ్మలిని యేమిచేస్తామో చూడండి.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాడు.)

దంభ —— వీడి కెవరో అన్నగారుకూడా వున్నాడటోయి. యెందరు వచ్చి నాలుక పెరుక్కున్నా మనం వక్కవుండ్రయినుక్క యివ్వకూడదు మనం ముగ్గురమూ యిప్పుడు యేకమై దెబ్బలాడవలెను.

బిడా——మీ యింటికి వచ్చినప్పుడు మాయింటికి రాకమానదు. మాటలధోరణిబట్టి చూస్తే అందరియిళ్ళకూ వెళ్ళేటట్టే వున్నది. మాయింటికాడ నీవు వచ్చి సహాయం చేసేమాట వుంటే ఇప్పుడు మీ యింటికాడ మేమూ సహాయం చేస్తాము. అన్నగా రెవరురా ?

బక—కుమారస్వామి కాబోలును! దంభవర్తా! గిడాలవర్తీ డడిగినదానికి వుత్తరం చెప్పవేమి?

దంభ—తప్పకుండావచ్చి సహాయంచేస్తాను. మనం ముగ్గురమూ మూడుముళ్ళకాడా త్రిమూర్తులలాగు పోరాడవలెను ఆయుధాలకర్రలు చెరివకటీ పుచ్చుకొని సిద్ధంగా వుండండి.

బిడా—అదుగో నెమలి నెక్కి యెవడో వస్తూ వున్నాడు.

దంభ—వాడే అన్నగారు. నేను యీవుండ్రాళ్ళను రక్షిస్తూ వుంటాను. మీరు వీరభటులవలె ఆవచ్చే యిద్దరితోనూ ద్వంద్వయుద్ధం చెయ్యండి.

[కుమారస్వామితో మరల విఘ్నేశ్వరుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

కుమా—ఆవుండ్రాళ్ళు మాకు యిచ్చి మీరు దూరంగాపొండి.

బిడా—మీరు దగ్గరకు వచ్చినారంటే కర్రలు మీవీపుమీద విరుగుతవి జాగ్రత్త!

కుమా—అన్నా! నీచేతులో వక కర్రవున్నా మనం నిరాయుధుల మై వచ్చినాము. దేవతలం మనం మనుష్యులతో యుద్ధంచేసి వోడిపోతే అవమానం. దూరప్రయాణం చేసి అలసివున్న మనం యీక్షుద్బాధతో యుద్ధం చెయ్యలేము. యీ కపటవేషగాళ్ళను విడిచిపెట్టి నిజమయిన భక్తులవద్దకు వెళ్ళి కడుపునిండా కుడుములు తిని యిక్కడకు సమీపంగా వున్న పాతాళలోకానికిపోయి నాగులను వీళ్ళమీదికి ప్రేరేపింతాము రా.

విఘ్న—మనం పట్టెకడుపుతో కాలినడకను పోలేము. వాహనాలమీద వెళితే నాయెలుకను నాగులు భక్షించడానికి చూస్తవి. నీనెమలినిచూస్తే దాక్కుంటవి. వాటిని మనం కలుసుకోవడం యెలాగు?

కుమా—నేను వుపాయం చెపుతాను రా. ఇప్పుడు నారదుడు

భూలోకానికి వచ్చినాడు. అతనితో మాట్లాడి శేషు లాలకించేటట్టుగా పాటపాడించి నాగకుమారులను ఆకర్షింతాము.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

దంభ—వీళ్ళపీడ వదలిపోయింది. ఇక నేను వుండ్రాముక్కలు తినవచ్చునా ?

బక—వ్రతకల్పం చెప్పనిదీ తినరాదు. మోక్షనిముషంవుంది. కల్పం మహాముక్తసరుగా చెపుతాను.—"శ్లో. ఆసీత్పురా చంద్ర వంశే రాజా ధర్మ ఇతి శ్రుతః । స్వరాజ్యే దైవయోగేన జ్ఞాతిభిః కుటిలై ర్హృతే॥" పూర్వకాలమునందు ధర్మరాజులవారు తన రాజ్యమును కుటిలు లైన జ్ఞాతులు హరించగా నూతాశ్రమంలో వున్న మునులవద్దకు పోయి—

దంభ—ఏవ్రతం చేస్తే రాజ్యం మళ్ళీ వస్తుం దని అడిగినాడు. త్వరగా వేగిరం కానీ.

బక—శ్లో. వ్రతం సంపత్కరంన్రూణాం సర్వసౌఖ్యప్రవర్థనం। శ్రుణుధ్వం పాండవా స్సర్వే వ్రతానా ముత్తమంవ్రతం. ఆసూతుల వారు పాండవుల నందరినీ విను మని సంపత్కర మయినటువంటిన్నీ సౌఖ్యవృద్ధిప్రదమయినటువంటిన్నీ వ్రతా లన్నింటిలోనూ వుత్తమమయి నటువంటిన్నీ—

దంభ—వూరికే చాదస్తం చెయ్యకు. ఆవ్రతం చెయ్య మన్నాడు. అది చేసి ధర్మరాజు జయం పొందినాడు. అంతేనా, మరి యేమైనా వున్నదా ? సంస్కృతక్లాసులో చదువుకుంటూవుండడంచేత నీకు చాదస్తం అంతకంతకు బలిసిపోతూ వున్నది. మనం వూరికే వ్రతకల్పంతో కూర్చుంటే ఈసంధ్య ఈవుండ్రాముక్కలు రెండూ మొలకె యెత్తుకొనిపోతుంది.

బక — అయిపోయింది. తొందరపడబోకు. ఫలశ్రుతిమాత్రం చెప్పి ముగిస్తాను — శ్లో. ఏతద్వ్రతంహరిశ్చాపి దమయంతీ పురాకరోత్। కృష్ణోజాంబవతీమాదా చ్ఛమంతకమణింతథా । దమయంతీ నలంచైవ వ్రతస్యాస్యప్రభావతః॥ శక్రేణపూజితః పూర్వం వృత్రాసురవధే తథా। రామదేవేన తద్వచ్చ సీతాయా మార్గణేపురా । భగీరథేనతద్వచ్చ గంగా మానయతా పురా॥ ఈవ్రతం పూర్వం కృష్ణమూర్తినారు చేసి జాంబవతిని శమంతకమణీనీకూడా పొందినారు. దమయంతి చేసి నలమహారాజును పొందినది. వృత్రాసురుణ్ని చంపడానికి ముందు దేవేంద్రుడును, సీతాదేవిని వెతకడానికి ముందు శ్రీరాములవారున్ను గంగను భూలోకానికి తేవడానికి ముందు భగీరథుడున్ను —

దంభ — అందరూ చేసినారు. చాలు లేస్తూ.

బక — అలాగయితే వేగిరం తిను. మనం వెళ్ళి యిళ్ళమీద రాళ్లు వెయ్యవలెను. గుమ్మాలకాడ పల్లేరుకాయలూ, ఇళ్ళమీద రాళ్లూవేసి ఈవాళ తిట్లుతింటే యెంతోపుణ్యం.

దంభ — వోరే? ఇందాకా అడగడం మరిచిపోయినాను. విఘ్నే శ్వరుడికి యేనుగుతలకాయ యెలావచ్చిందీ ?

బక — వొక్కవిధంగా వచ్చిందనుకున్నావా యేమిటి ? అనేక పురాణాలనుబట్టి అనేకవిధాలగా వచ్చింది. వొక్కపురాణాన్ని బట్టి పార్వతీదేవి అసలు నలుగుపిండిలో చేసేటప్పుడే యేనుగుతలకాయ చేసింది. ఇంకోపురాణాన్నిబట్టి దక్షాధ్వరధ్వంసంలో వీరభద్రుడు తల నరికితే యేనుగుతలకాయ అతికించినారు. మరోపురాణాన్నిబట్టి శివుడే తలనరికి తాను తెచ్చిన గజాసురుడితల అతికించినాడు. వేరే పురాణా న్నిబట్టి —

దంభ — ఇన్నివిధాలగా చెపుతూవుంటే యిందులో యేదినిజం ?

బక — దేని కదే నిజం. ఏది చమవుతూవుంటే దాన్ని నమ్మవలెను. జ్యోతిషం దాఖలాచూడడానికి పార్వతీదేవి దసమొలతో స్నానం చేస్తూవున్నప్పుడు లోపలికి వెళ్ళనియ్యకుండా వుండడంచేత శివుడు తలనరికినాడనీ, పార్వతీదేవి జ్యోతిషానికి శా[illegible] పెట్టినదనీ జ్యోతిష్కులు చెపుతారు ; గజాసురుణ్ని చంపివచ్చినప్పుడు లోపలికి వెళ్ళనియ్యకపోతే తలనరికి పడుకోగూడదని ఉత్తరతలాపిగా పడుకున్న ఏనుగుతల నరికి తెచ్చి అతికించినారని శాకునికులు చెపుతారు.

దంభ — ఇవన్నీ సరేకాని చంద్రుడికి శాపం యెలావచ్చింది ?

బక — వకపురాణాన్ని బట్టి హ్రస్వరూపుడయిన తన్నుచూచి నవ్వితే విఘ్నేశ్వరుడే శాపంపెట్టినాడు. మరివకపురాణాన్నిబట్టి వినాయకుడు పొట్టనిండా కుడుములుతిని వెళుతూవుంటే చూచి నవ్వడంచేత రాజదృష్టితగిలి పొట్టబద్దలైతే పార్వతీదేవి శాపం పెట్టింది. ఇంకొకపురాణాన్నిబట్టి విఘ్నేశ్వరుడు కడుపునిండాతిని వచ్చి పార్వతీపరమేశ్వరులకు సాష్టాంగనమస్కారం చెయ్యబోతే బానపొట్ట భూమిమీద మోసి కాళ్ళూచేతులూ నేలకందకపోవడంచేత శివుని శిరస్సులోవున్న చంద్రుడునవ్వితే శాపం వచ్చింది.

దంభ — వొకదానికి వొకటి సందర్భించకుండా వుంటే యిటువంటిసంగతులన్నీ నీవు నమ్మతావట్రా ?

బక — నమ్మే దేమిటి ? నమ్మినట్టు నటించవలెను. లోపల నమ్మకపోయినా పయికినమ్మినట్టు నటించి నమ్మమనేవాళ్ళను తిడుతూ లోకాచారప్రకారం నడుస్తూవుంటే జనులందరూ మనని దేశాభిమానంగలవాళ్ళమని పొగడి గౌరవంచేస్తారు. విఘ్నేశ్వరుడు హాస్యరసాధిపతిగనుక యిదంతా హాస్యంలాగు తమాషాగా వుంటుంది.

బిడా — అలాగయితే మనమందరమూ ప్రతియేటా విఘ్న

శ్వరపూజచేసి భోగంమేళాలతో వుత్సవాలు చేస్తూ దేశాభిమానుల మని పేరుపొందుదాము. హాస్యరసాధిపతిని కొలవడంచేత వివేకుల దృష్టిలో హాస్యపాత్రులం కాముగదా! నారే! నేను విఘ్నేశ్వరపూజ చేసినా నిరుడు నాపరీక్ష తప్పిపోయిందేమిరా?

దంభ—నీది వొక్కడిదే పోయిందా యేమిటి? సిక్లాసులో పరీక్షలో తప్పిపోయినవా ళ్ళందరూమాత్రము విఘ్నేశ్వరపూజ చెయ్య లేదా యేమిటి? బాగా చదివితే సరి యీసారి ప్యాసవుతావు.

బిడా—పండుగసెలవులలో నల్లా యీ వుత్సవాలకోసం తిరగ డంతో సరిపోతూవుండడంచేత నాకు చదువుకోవడానికి తీరుబడి లేకుండా వున్నది. యీసంవత్సరమూ పరీక్ష పోయేటట్టే వున్నది.

బక—యెవరయినా వినిపోతారు వూరుకో. అతని భోజనమ యింది వీధులోకి వెళ్ళవలెను. నీకు నిరాపనింద రాకుండా యీఅక్షిం తలు నెత్తిమీద వేసుకో. భాగవతం దశమస్కంధంలో శ్రీకృష్ణుల వారు జాంబవంతునిదగ్గిరనుంచి శమంతకమణి తీసుకుని సత్రాజిత్తునకు యిచ్చిన కథపట్టు అయినదాకా వుండి మరీ యీఅక్షింతలు తీసు కొని వచ్చినాను. నీవు యిదివరకు చంద్రుణ్ని చూడలేదుగదా?

బిడా—లేదు. శ్రీకృష్ణమూర్తికి చంద్రుడు పాలచెంబులోనా కనపడినది?

దంభ—అవును. నాభోజన మయింది. వెళుదాము రండి.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

అతిబాల్యవివాహము.

—:O:—

ప్రథమాంకము.

౧. ప్రదేశము:—పంతయ్యపంతులుగారియిల్లు.

[పంతయ్యపంతులుగారును, సీతయ్యసిద్ధాంతిగారును కూరుచుండి మాటాడుకొనుచుండఁగా భుజంగరావుగారు ప్రవేశించుచున్నారు.]

పంత—భుజంగరావుగారు ! దయచెయ్యండి. (అని కొంచెము లేచి తివాసీ చూపుచున్నాఁడు.)

భుజం—మీరు దయచెయ్యండి. నేను కూర్చుంటాను. స్నేహితులమూ దగ్గిర బంధువులమూ కూడా అయిన మనలో మనకు వచ్చినప్పుడల్లా యిటువంటి మర్యాద లేమిటండీ ? (అని కూర్చున్నాఁడు.)

పంత — ఈసిద్ధాంతిగారు బహు ఘట్టివారు సుమండీ. మీకొమార్తె వివాహానికి యీయనచేతనే ముహూర్తం పెట్టించవలెను.

భుజం—నాకొమార్తె వివాహానికప్పుడే తొందరయేమి? యిక నాలుగేళ్ళ మీఁదటిమాట. అప్పుడు చూచుకొందాము.

పంత—మీరు అలా సెలవిస్తారేమి ? మీఅమ్మాయి మాపెద్ద కుఱ్ఱదానికంటె నాలుగేళ్ళు పెద్దది. మా అమ్మాయికి రేపు మాఘ బహుళంలో పెళ్ళి తలపెట్టినాము.

భుజం—నాలుగేళ్ళు వెళ్ళలేదు. మీచిన్నదానికప్పుడే వివాహమేమిటండీ ?

పంత—అవును. పెళ్ళిపనులు చెయ్యడానికి వ్యవధానము లేదు గనుక మొదట యీమాఘమాసములో వివాహం చెయ్యతలచుకోలేదండీ. సిద్ధాంతిగారు పయి సంవత్సరము చైత్ర వైశాఖ మాసములలో ముహూర్తాలు లేవఁటూవున్నారు—ఏమండి సిద్ధాంతిగారూ !

రేపు చైత్రమాసంలోగాని వైశాఖమాసంలోగాని పెళ్ళిముహూర్తా లున్నవండీ?

సీత—లేవండి. ఈమాఘబహుళ పంచమీ బుధవారమునా ఉంచినదే దివ్యముహూర్తమండి.

భుజం—ఏమయ్యా మాయింటి యెదుట వున్న కోమటి కన్న య్యగారిలోపల చైత్రశుద్ధమందు మీరే వివాహముహూర్తం పెట్టి నారటే; చైత్రవైశాఖాలలో ముహూర్తాలు లేవంటారేమి?

సీత—(కొంచె మాలోచించి) ముహూర్తాల కేమండి? యేవో వొకమోస్తరు ముహూర్తాలు యెప్పుడూ వుంటవండి. చైత్రవైశా ఖాలలోవున్న ముహూర్తాలు తమవంటి గొప్పవారి యిళ్లల్లో పెట్ట దగ్గవికావు. అవెల్లాకోమటివాళ్ళకూ గొల్లవాళ్లకూ తగివుంటవి. రేపటి మాఘమాసములో పెట్టినది మహామంచిముహూర్తమండి. ఆలాగంటి ముహూర్తము మరినాలుగేళ్ళదాకా రాదండి. కన్నయ్యసెట్టి పెళ్ళా నికి మాఘమాసంలో ప్రసవదినములు వస్తవంటేను కక్కూర్తిపడుంలో చైత్రమాసముహూర్తం పెట్టినాను.

పంత—మన కటువంటి కక్కూర్తిపడుం యెందుకు? మాఘ మాసంలోనే చేతాము. డబ్బుగలవాడికి రేపు పెళ్ళి తల పెట్టుకుంటే యీాబస్తీలో సమస్తవస్తువులూ అదునుకు దొరుకుతవి. వక్క అప్పడాలూ వడియాలుమాత్రం పెట్టించుకోవలెను.

భుజం — చైత్రవైశాఖమాసాలలో ముహూర్తాలు వున్నా మీచిన్నదాని వివాహం అప్పుడు చెయ్యడంసమేతు నాకు యిష్టం లేదు. అధమపక్షం పిల్లదానికి పధిపన్నెండేళ్ళు వచ్చేవఱ కయినా అట్టేవుండవలెనని నా తాత్పర్యం.

పంత—మీయింగ్లీషు చదువుకున్నవారి కందరికీ యేమోకాని

యిటువంటి బుద్ధులే నండీ. స్కూలులో చదువుకునే పదేళ్ళ పిల్లకాయ సమేతూ యిటువంటిమాటలే చెప్పతాడు. మీరు ముద్దూ ముచ్చట బాగా యెరగరు. చిన్నపిల్లలకు పెళ్ళిచేస్తే వుండేసొగసు పెద్దపిల్లలకు చేస్తేవుండదు. కొంచెము జ్ఞానం వచ్చినతరువాత పెళ్ళికూతురు పల్లకీలో సిగ్గుచేత తలకాయ వంచుకుని కూర్చుంటే యేమిసొగసుగా వుందండీ ? అజ్ఞానదశలో వివాహంచేస్తే యేమీ తెలియక ఖులాసాగా పెళ్ళికొడుకూ పెళ్ళికూతురూ నవ్వుతూ పేలుతూ సిగ్గుయెరుగక ఆడుకుంటూవున్నట్టుంటే చూడడానికి బహుముచ్చటగావుంటుంది. చక్కగా చిన్నపిల్లనూ పిల్లవాడినీ పెళ్ళిపల్లకీలో పెట్టి వూరేగిస్తే బొమ్మల పెళ్ళిలాగు బహుఅందంగా వుంటుంది.

భుజం — బొమ్మలపెళ్ళివలె వివాహం వట్టివేడుకకార్యం గాదు.

సంపతులు —

పంత — ఆహాహా ! పెళ్ళి వేడుక కార్యం కాదంటూవున్నారే. యింకా యేముంది ? మనము చేసేశుభకార్యములలో యింతకంటె వేడుకకార్యం యేమివుంటుందండీ ?

భుజం — ముందుగా నేనన్నకొ నామాట కడతేరా విని మరీ నవ్వండి. వేడుకకార్యం కాదంటే కేవలంతమాషాకోసం చేసేదికాదని నాఅభిప్రాయం. పెళ్ళివుద్దేశ్యం వధూవరులు యావజ్జీవం సుఖపడడానికిగాని బాజాభజంత్రీలుచూచి మనం సంతోషించడానికే కాదు. కాబట్టి కార్యగౌరవమునుబట్టి సంగతి బాగాఆలోచించవలెను. నేనేమో అమంగళవాక్యాలు పలుకుతూవున్నానని కోపపడవద్దు. నేను మీమాటకాదు; లోకసామాన్యంమాట చెపుతాను. కీడెంచి మేలెంచమని సామెతవున్నది. గనుక, ముందుగా మనము చెడ్డనే చూచుకోవలెను. సాధారణంగా లోకంలో పిల్లలకు పదిపన్నెండేళ్ళలోగానే

మారకం విస్తారంగా వుంటుంది. మాసం యెంతచిన్నతనంలో వివాహం చేసినా వధూవరులకు యుక్తవయస్సు వచ్చేవఱకూ యేలాగూ వాళ్లు సుఖం అనుభవించడానికి వల్లలేదు కాబట్టి పిల్లదానివివాహం అయిదేళ్ళప్పుడు చేసినా పన్నెండేళ్లప్పుడుచేసినా ఫలానికి వకటే అవుతుంది. మరీచిన్నతనంలో వివాహం చెయ్యడంచేతమాత్రం బహు నష్టాలు వున్నవి. అందులో పెళ్ళికొడుకు క్షేమైనా ఇబ్బంది తటస్థించినయెడల చిన్నది యావజ్జీవమూ దుఃఖపడవలసివచ్చును. పిల్లదానికే మైనా తటస్థించినయెడల భర్తకు సుఖం కలుగకపోవడమే కాకుండా మొట్టమొదట పెళ్ళికైనసొమ్ముంతా వ్యర్థమైపోతుంది. మనము నాలుగేళ్ళుచూచి మరీవివాహంచేస్తే, మొట్టమొదట యిస్తామనుకొన్న వరుడు కాలంచేసినా చిన్నదాని కేమీ ఇబ్బంది లేదు; వృథాకర్చున్ను కాదు. ఇస్తామన్నపిల్ల కాలంచేస్తే, పెళ్ళికొమారుడివారికీ ఆలాగే వ్యర్థవ్యయమున్ను లేనిపోని దుఃఖమున్ను కూడా తప్పిపోతవి. మీకు దగ్గిరబంధువుణ్నీ స్నేహితుణ్నీకూడా గనుక, మీ క్షేమమున్ను పిల్లదాని క్షేమమున్ను కూడా కోరి హితం చెపుతూవున్నాను. నామాటవిని పిల్లదానికి పదిసంవత్సరములు వచ్చినమీదట మరీవివాహం తలపెట్టండి.

పంత — అవును మీరు సెలవిచ్చినమాటలు బాగానేకనపడుతూ వున్నవి. కాని మాఘమాసంలో మాపిల్లవాడికుపనయనం తలపెట్టినాము. వాడికి యేడేళ్ళు వచ్చినవి. వడుగుయీడు దాటిపోయినది గనుక వేగిరం వుపనయనం చెయ్యక తప్పదు. కార్యంలో కార్యం చేసివేస్తే ఖర్చు తక్కువవుతుం దని నాయభిప్రాయము.

భుజం — యేవుపనయనంలో చేసినా డబ్బుఖర్చు తప్పదు. మహా కూడివస్తే యాభైరూపాయలు కూడివస్తవి; నూరురూపాయలు కూడివస్తవి. వేడుకకు విలువ లేదు. ఇంత డబ్బు ఖర్చు చేస్తేనేకాని

పెళ్ళి కాదని నియమం లేదు. పదిరూపాయలతో చేసినా పెళ్ళి అవుతుంది; పదివేలరూపాయలతో చేసినా పెళ్ళి అవుతుంది. పిల్లదానికి పదేళ్ళు వచ్చినప్పుడు మీరంత చేతిలో డబ్బు లేకపోతే స్వల్పంతోనే చెయ్యవచ్చును.

పంత — అదీ కాదండీ. మాతండ్రిగారు పెద్దలయినారు. మనమరాలి పెండ్లికార్యం చూడవలెనని వారు బహు ముచ్చటపడుతూ వున్నారు. వారు —

భుజం — ఆసంగతికూడా ఆలోచింతాము. మీతండ్రిగారు పెద్దలయినారు. వారు చూడవలెననేకదా మీరు మీపిల్లదాని పెళ్ళికి తొందరపడుతూ వున్నారు? కాటికి కాళ్ళుచాచుకొని మతిమాలివున్న వగ్గుతండ్రియొక్క వేడుక యెక్కువా? మీగర్భవాసాన్న పుట్టి యీ లోకంలో యావజ్జీవమూ సుఖపడవలసిన మూడేళ్ళపసికూనయొక్క సౌఖ్యంయెక్కువా? పిల్లదానిసుఖము విచారించకుండా తన వేడుక కోసం మనుమరాలిని పెళ్ళి చెయ్యమనే యీముసలాయన తాను స్వర్గంలోకూర్చుండి తరువాత దైవికంగా పిల్లదానికి వైధవ్యంతటస్థించి పెద్దవాళ్ళజీవానికి వుసూరుమంటూ యావజ్జీవమూ దుఃఖపడుతూవుంటే తానేమైనా వచ్చి అడ్డపడుతాడా? ఆయనకు బొమ్మలపెళ్ళి ఇంత వేడుకైతే నిజముయినబొమ్మలనే రెంటిని పల్లకీలోపెట్టి బాజాభజంత్రీలతో వూరేగించి ఆయనవేడుక తీర్చు —

పంత — పోనియ్యండి ఈసంగతి మరివకప్పుడు సావకాశంగా మాట్లాడుదాము. లోపల యెందుకో పిలుస్తూ వున్నారు. వెళ్ళవలెను.

(అని లేవఁగా నందఱును లేచి వెళ్ళుచున్నారు.)

శ్రీ మ్యునిసిపల్ నాటకము.

ప్రథమాంకము.

౧. ప్రథమరంగము — బుచ్చయ్యపంతులుగారి చావడి.

[కమీషనరులు బుచ్చయ్యపంతులుగారును, గున్నయ్యనాయుడుగారును, సోమిసెట్టిగారును, ఖాదర్‌సాహెబుగారును ప్రవేశించుచున్నారు.]

బుచ్చ — నాయుడుగారూ ! ఇప్పుడు మన మునిసిపాలిటీస్థితి యేమీ బాగావున్నది కాదు. అంతా కొత్తకొత్తవాళ్ళు అప్రయోజకులు కమీషనరుహోదాకు వచ్చినారు. వాళ్ళకు నాలుగుడబ్బులు యేరుకోవడమూ చేతకాదు. యేరుకునేవాళ్ళను చూస్తే వోర్వనూ లేరు.

గున్న — అవునయ్యా వీళ్ళమూలంగా మనవుద్యోగం వఖరంతా చచ్చిపోతూ వున్నది. అక్కడికీ మన ప్రయోజకత్వంచేత యెలాగో నెలకు నాలుగురాళ్లు వాళ్ళు యెంతయేడుస్తున్నా మనవంటివాళ్ళం తంటాలుపడుతూ వున్నాముకాని పెద్దమనుష్యులుగా వుండేవాళ్లకు చిల్లిగవ్వ దొరకడం లేదు.

సోమి — ఇది మహాఅన్యాయంగావున్నది. మన మందరమూ చేరి యేదో వకవిధంగా ఆలోచించి యీకొత్తగా వచ్చినవాళ్లను వదల్చుకుంటేనేకాని మన మర్యాద దక్కదు. పూర్వకాలంలో యెంత లేదన్నా అయిదారుగురు దీనివల్ల జీవనం చేస్తూవుండేవారు. కొద్దిగానో గొప్పగానో లాభంపొందని కమీషనరులు అప్పుడు నక్కరూ లేరు. నామట్టుకు నాకు యీవరేజిమీద నెలకు ముప్ఫయిరూపాయలు కళ్ళ పడేవి.

ఖాద — భంచోత్ ! మీకీ యేమిదొరికేదోకాని మాకీ పావలా

జేడాకంటె యెప్పుడూ యెక్కువా చేతులో పెట్టలేదు. అప్పుడూ మీాకే అంతా దోచుకుదొబ్బేవారు.

బుచ్చి—సాహేబుగారూ! మనలోమనం దొమ్మలాడడం న్యాయం కాదు. మనం యెంతతిన్నా తిన్నవాళ్లమే. మన మందరమూ యేకముగావుంటే అప్పుడు విస్తారం దొరకకపోయినా ఇఖ దొరుకుతుంది.

ఖాద—భాంఛోత్! నేను యేమీా అన్నానయ్యా? నాకీ నెలకీ ఫదిరూపాయలు ఇస్తానని దస్తావేజు వ్రాసియియ్యి నేను యెందులో దస్కత్ చెయ్యమంటే అందులో చేస్తాను.

బుచ్చి—సరిసరి! ఇందులో దస్తావేజులూ దస్కతు చెయ్యడమూ కూడానా? కాస్త కాగితంముక్క మన విరోధులచేతులో పడితే వాళ్ళు మనకొంప తీసివేస్తారు. వాళ్ళు యెప్పుడు సమయం దొరుకుతుందా అని చూస్తూవున్నారు. వాళ్ళు యెన్నివిధాల తంటాలుపడినా మన ప్రియోజకత్వంచేత మనము దొరకకుండా వున్నాము.

గున్న—అవునవును. మీారు చెప్పినది బహుబాగా వున్నది. అన్నతరువాత లేదనవచ్చును గనుక మనం వెయ్యిమాటలు చెప్ప వచ్చునుగాని కాగితంమీాద వక్కఅక్షరం యెక్కించరాదు. అది వాళ్ళ చేతులో చిక్కింది అంటే తరువాత దస్తావేజు అయి గొంతుక పట్టు కుంటుంది.

ఖాద—సరిసరి లేవయ్యా! మీారందరూ యేక మయి డబ్బు దొబ్బడం మొదలుపెట్టి మానెత్తికి పేడరాయడానికి యేషాల్ చేస్తూ వున్నారు. దస్తావేజు లేకపోతే యెలా నమ్మకం కుదురుతుం దయ్యా? కావలిస్తే దస్తూరీమాత్రం లేదనరాదూ! మీాదస్తూరీసి సాకు దస్తావేజు వ్రాసి యివ్వండి; మీాకంతగా మాటవచ్చేమాట వుంటే యీాదస్తూరీ మీాది కాదని ప్రమాణంచేసి వాగ్మూలం యిస్తానో లేదో చూస్తుర

గాని, మాటంటే ఖరారో వక్కమాస్తరుగా వుండవలెను. యెందు కయ్యా నీకీ ఈభయం ? మొన్న హేడ్డుగుమాస్తాగారికి మాట వస్తుం దంటే మన మందరమూ ప్రిత్యక్ష్యంగా యెరిగినదానిలో దస్తూరీ అతనిది కాదని వక్కథాకీని పలకలేమూ? అప్పుడు నిజం చెప్పినవాళ్ళ మాటే అబద్ధ మయిపోయిందా లేదా ? ఇందులోనూ అంతే అవు తుంది వ్రాసి యివ్వండి.

బుచ్చ—మీకు వెయ్యిసలాములు పెడతాను. మీరు మాలోకి కలిసివచ్చినా సరే రాకపోయినా సరే. నేను కాగితంముక్కమీద మాత్రం వక్క అక్షరం వ్రాసి యివ్వను. కలిసివస్తే మీకే లాభం

ఖాద—మీరు డబ్బు యిప్పిస్తా మని యింతగా నాకీ చెపుతూ వున్నారు. గనుక మీతో చేరుతూ వున్నాను. ఇప్పుడు యీ అనుగుల విషయంలో నాకీ యేమి యిస్తారో?

గున్న—ఇప్పుడు యీకొత్తవాళ్ళు అడ్డం రాకపోతే మనకు ఇందులో పాతికరూపాయలకు తక్కువలేకుండా వస్తవి. ఇందులో మన ప్రియోజకత్వం కనపరిచి మనసంతం నెగ్గించుకోవలెను

ఖాద—వక్కదెబ్బను నెగ్గించుకుంటాము. సర్కారుస్థలము కలుపుకున్నారన్నా ఫదిగజాలవీధి వున్నప్పుడు అందులో నాలుగు గజాలస్థలము పోతే యెవరికీ యిబ్బంది లేదని వాదింతాము. యెందు కయ్యా అంత వెడల్పువీధి? అక్కడికీ వీధి ఆరుగజాలవెడల్పువుంటుంది గదా ? యేదీ మనవూళ్ళో నాలుగు గజాలవెడల్పుబండి వక్కటి చూపించు. వీధి సన్ననయితే బళ్ళు వెళ్ళడానికి వల్లకాదని చెప్పేవాళ్ళ వాదం మొత్తుకున్నట్టే వున్నది.

బుచ్చ—ఆవీధులో పరీక్ష చేసేవాళ్ళు వుంటే వరుసగా రెండు బళ్ళు నేను నడిపిస్తాను. నేను నడిపించలేకపోతే ఫదిరూపాయలు

గునహా యిస్తానుగాని నడిపిస్తే వీధివెడల్పు చాలదనే కమీషనర్లు యేమై తయినా నాకు రెండురూపాయలు యిస్తారేమోనని చూడకోండి. సాహేబు గారూ! యింటిలో మనమంతా వక్కటాకీని పలుకవలెను సుమండీ? యేమయ్యా మనవాళ్ళు యేడుగురు వుండగా మనం నలుగురంమాత్రమే ఇక్కడే కనుపడుతూ వున్నాను. వాళ్ళు రాలేదేమి?

సోమి——వాళ్ళపూచీ నాది. వాళ్ళను యెలాగు పలికించమంటే అలాగు నేను పలికిస్తాను. వాళ్ళతో యేమి చెప్పమన్నారో చెప్పండి. మనవిరోధు లంతా యెప్పుడూ మీటింగుకు రారు. మన మందరమూ మీటింగుకు వెళితే రేపు మెజారిటీ మనదే అవుతుంది.

గున్న——భేష్. అలాగయితే మనకు విజయం అయినట్టే. పంతులుగారూ! వీధిఅరుగులవిషయ ము యాభయిరూపాయలకు తక్కువవల్లపడ దని ఖండితంగా యీరాత్రే బేర మాడుకొని సొమ్ము చేతులో పడవేయించుకోండి. రేపు మీటింగులోనుంచి వచ్చేటప్పుడు యీదారినే వచ్చి అందరమూ సొమ్ము పంచుకొందాము.

సోమి——అప్పుడే తొందరపడకండి. రేపు మీటింగులోనుంచి వచ్చి తరువాత అప్పుడు కార్యం అయిందనుకోవలెను గాని అందాకా కాదు. మునుపటికాలాలలో అయినట్టయితే మనవంటివాళ్ళం మాట్లాడు కోవడంతోటే కార్య మయినట్టే. ఇప్పుడు తీరా నెగ్గినదాకా సం దేహమే. మునుపటికాలంలో మేము యెందరికో వుపకారాలు చేసి వాళ్ళనూ బాగుచేసినాము. మేమూ బాగుపడినాము. వెనుక మా యిల్లు కట్టించుకున్నాను కదా వక్కదమ్మిడీ అయినా మనచేతిది ఖర్చు అయిందటండీ? తలావక తాటిపామూ చంపినా రని కూలివాళ్ళ కందరికీ పావలా పావలా యిప్పిస్తే వాళ్ళూ సంతోషపడేవారు మన కార్యమూ అయ్యేది. మ్యునిసిపల్ సొమ్ములోనుండి పదిరూపాయలు ఇప్పిస్తే

యిరియలో యెవడితాతసొమ్ము పడిపోయింది! వక్కవీధిని తూము కట్టించవలసివస్తే పెయ్యియిటుకలకు నాలుగువేలయిటుకలు లెఖ్ఖలో వేసి బజారులో అమ్మేదానికంటె రెండురెట్లు యెక్కువఖరీదు పుచ్చుకొని తెల్లవారేటప్పటికి వక్కొక్కయింటిగోడలు లేవతీయించేవాణ్ని. మునుపు ఇటుకగోడ గజానికి యెనిమిదిరూపాయలు ధరవేస్తే ఇప్పుడు రెండురూపాయలకాడికి దిగింది. యేమీ లాభము లేదు. ఆకాలంలో ఇటుకలుకూడా చాలా చవక. ధొరలు ధర్మాత్ములు గనుక వాళ్ళకు యీమాయలూ మర్మాలూ యేమీ తెలిసేవి కావు.

బుచ్చి—మీరు వెనుక దీపాలు పెట్టించేవారుగదా అందులో యేమాత్రం మిగిలేదండీ?

సోమి—అందులో దీపంవక్కంటికి ఫక్తు నాకు రూపాయపైగా మిగిలేది. ఇదికాకుండా యెనమండుగురునవుకర్లు యెప్పుడూ మనయింట్లో పని చేస్తూవుండేవారు. కమీషనర్ల కందరికీ దీపాలలోకి చమురు ఇందుల నుంచే సప్లయిచేసేవాళ్ళము.

గున్న—వెనుకటిమాట లెందుకుగాని మొన్న వాళ్ళస్థలానికి ఆవరణపుగోడసంగతి యేమైనది? అందులో మనకు యాభయిరూపాయలు దొరుకుతవా?

సోమి—అంతమట్టుకు దొరకవచ్చును. మనకు యేమైనా పెద్ద మొత్తాలు దొరికితే ఇటువంటివాటిలోనే. మనవూళ్ళో ఖాలీస్థలాలు చాలావున్నవి. మనకు యేమయినా ఫదిరూపాయలసొమ్ము చేతిలో పడితే వాళ్ళచేత మాస్థలానికి గోడపెట్టించుకోవడానికి సెలవు ఇప్పించుమని పిటీషను పెట్టించి, దాని వెనుకపీకిని మేముయెరుగుదుము; ఆస్థలం వాడిదేగనుక సెలవు యివ్వవచ్చునని మనం వ్రాస్తే ఆప్రకారం జరుగుతుంది.

ఖాదర—ఇప్పుడు తాటాకులఇళ్ళకు సెలవిచ్చినందుకు ఇంటి వక్కంటికి యెంతవస్తూవున్నదండీ? అందులో నాకు యేమీభాగం రావడంలేదు.

గున్న—తాటాకుఇళ్ళని పేరేకాని ఇంటివక్కంటికి పావలా కంటె యెవళ్లూ యెక్కువ ఇవ్వడంలేదు. మీరోడ్డుకంట్రాక్టులో యేమి దొరుకుతూవున్నదండీ?

బుచ్చి—ఇప్పుడు రేట్లు తక్కువైనవిగనుక కంట్రాక్టుదారులు నూటికి పదిరూపాయలకంటె యెక్కువ ఇవ్వడం లేదు. ఆపదిరూపాయలుకూడా దొరకకుండా యీకొత్తకమీషనరులు పనులన్నీ తమ లోవారిచేతనే చేయించడానికి రిజొల్యూషనులు చేస్తూవున్నారు. యేమైనాఅంటే మనచేత పని కాదంటారు. అక్కడికీ మేనేజరు మన వాడుగనుక వాళ్ళు మీటింగులోకి రానప్పుడు వకటీ అరా రోడ్లమర మ్మతులు మనమీద పెడుతూవుంటాడు. అదుగో వెంకట్రావు వస్తూ వున్నాడు. అతడు మన శత్రుపక్షంలోవాడుగనుక మనం యీసంగతి ఇప్పుడు మాట్లాడుకోకూడదు. రేపు మళ్ళీ ఇక్కడనే మీటవుదాము.
(అని వెళ్ళుచున్నారు.)

---

౨. ద్వితీయరంగము—మ్యునిసిపల్ సభ.

[వైసు ప్రెసిడెంటుగారును, మదనయ్యగారు, నాగభూషణరావుగారు, బుచ్చయ్య పంతులుగారు, గున్నయ్యనాయుడుగారు, సోమిసెట్టిగారు, ఖాదర్ సాహేబు గారు మొదలయిన కమీషనరులును ప్రవేశించుచున్నారు.]

బుచ్చ—మేనేజరుగారూ! శామిసెట్టి వీధిఅరుగులఅర్జీ ముందుగా తియ్యండి

మేనే—అదేపనివున్నది కాని, దానిలో యింకా కొంచెం

తెగాదాగావున్నది. పయిమీాటింగుకు నిలుపుచెయ్యవలెను.

మద—యీా మీాటింగులోనే ఫరిష్కారం కానియ్యండి. ఆ యింట్లో వెనుక నేను కాపురం వుండేవాణ్ని. ఆసంగతి నాకు బాగా తెలుసును.

గున—ఆలాగైతే తియ్యండి. మేమందరముకూడా యెరుగుదుము. అందరూ యెరిగినవారు వున్నప్పుడే ఇది ఫరిష్కారం కావలెను.

మేనే—ఇందులో దస్తావేజులూ అవీ చూడవలెను. తొందర పడతారేమి వుండండి.

బుచ్చు—(సోమిసెట్టిగారితో రహస్యముగా) ఇందులో మేనేజరుగారిచేతిలో పడేది ఇంకాపడలేదు. అందుచేతనే యీా అభ్యంతరం. అంతా ఆముండాకొడుకు ఇచ్చేది నిన్ననే యెందుకు ఇచ్చినాడుకాడు ?

సోమి—(రహస్యముగా) వాడు నిన్ననే యిస్తానని సొమ్ము తీసుకుని వెళ్ళినాడు కాని బేరం సానాయించిందికాదు. ఆయన ఫదిరూపాయలకు వప్పుకోలేదు.

మద—దస్తావేజులసంగతి నాకు తెలుసును తియ్యండి.

సోమి—నాకూ తెలుసును తియ్యండి.

నాగ—అందరు తెలుసునని చెపుతూవుంటే మీాకేమి అభ్యంతరం? కాగితాలు తియ్యండి.

మేనే—చిత్తము. తమకందరికీ అభ్యంతరం లేకపోతే ఆలాగే తీస్తాను. అవునోయి నీస్థలంయొక్క వెడల్పు యెంత ?

కా—ఫదిగజాలండి.

బుచ్చు—నీకు బాగాజ్ఞాపకం వున్నదో లేదో జ్ఞాపకం లేదనిచెప్పు.

సోమి—ఏమోయి వూరుకుంటావు ? దస్తావేజు చూచి మనవి చెయ్యవలెనని చెప్పు.

మద—నేను యెరుగుదును. వెడల్పు ఫదిగజాలే. అతడు కమీషనర్లవారి సెలవు పొందకుండానే వీధిలో స్థలం నాలుగుగజాలవరకూ ఆక్రమించుకొని అరుగులు పెట్టినాడు. అవి తీసివేయించవలెను.

కా—అయ్యా! నేను డివిజన్ కమీషనర్ల సెలవుప్రకారమే అరుగులు వేసుకున్నాను. వారు స్థలం హద్దుచూపించి ఇండార్సుమెంటు వెనుకనుంచి పంపిస్తాము వేసుకోవచ్చునని సెలవిచ్చినారు.

బుచ్చ—అవును మేము యెరుగుదుము గనుక గున్నయ్యనాయుడుగారూ నేనూ వెళ్ళి కఱ్ఱలు పాతించి హద్దు చూపించినాము. ఇతడు అరుగులు హద్దులోనే వేసుకున్నాడు గాని నక్కాయించిఅయినా అవతలికి రానియ్యలేదు.

ఖాద—అవునయ్యా అది మేము యెరుగుదుము. అతడు యేమీ సర్కారుస్థలం ఆక్రమించుకోలేదు. రాజాగారి వీధి మేము యెరుగమటయ్యా?

మద—అది రాజాగారి వీధికాదండి నవాబుగారి వీధండోయి. మీరు యేదో మరో యింటిమాట అనుకుంటూవున్నారు.

ఖాద—అదేలది. యేవీధయితేనేమి? మేము నవాబుగారి వీధియెరుగుదుము, అన్నివీధులూ యెరుగుదుము. మేము తురకలమై వుండి నవాబువారివీధే యెరగమండీ?

సోమి—యేవీధయినా అతడు స్థలం ఆక్రమించుకోలేదు. ఏవయ్యా నాయుడుగారు! మీరు యెరిగినవారు ఇందులో మాట్లాడక వూరుకుంటారేమి?

గున్న—నేను వెళ్ళి స్వయంగా చూచి పరిష్కరించినవాణ్ణే. నాఅభిప్రాయం మరివకలాగు వుంటుందా?

మద—ఆయింట్లో కాపురంవున్నవాణ్ణి నాకంటె మీకందరికీ

మహాయెక్కువ తెలుసునా యేమిటి ? అసలు స్థలం మొట్టమొదట బచ్చువారికి అమ్మిందియెవరు మేముకామా ? ఆబచ్చువారిదగ్గిరనుంచి ఇతనుకొన్నాడు. రిజిష్టరీదస్తావేజు తెప్పించి చూచి యేదీఇప్పుడు వెడల్పు కొలిపించండి. నాలుగు గజాలు యెక్కు వున్నదో లేదో కను పడుతుంది.

బుచ్చ—అప్పటిగజాలు బహుపెద్దవండి. ఆఫదిగజాలు యీ పద్ధాలుగుగజాలూ వకటేనండి. యేమోయి కామిసెట్టీ కాదుటోయి ?

మద—ఏమండీ మీరు ఆలాగు సెలవిస్తారు ? ఏదీ పెద్దమనిషి కామిసెట్టి కన్యకామ్మవారిమొగం చూచి ఆమాట అనుమనండి.

బుచ్చి—ఆలాగైతే ఆకొలతలో వీధిఅరుగులు పడ లేదు. ఆ నాలుగుగజాలు వీధిఅరుగులకొలత.

మద—యేమిమాటయ్యా ? మునుపాపక్కను అరుగులుండే వటయ్యా ? అక్కడ గుమ్మమే లేదు.

సోమి—అరుగులుండేవి కాని ఈమధ్య రోడ్డుగొత్తు యెక్కువ కావడంచేత పూడిపోయినవి. మదనయ్యగారూ ! మీరుయెవరూ పుట్టక మునుపటినుంచీ నేను ఆస్థలం యెరుగుదును. అక్కడ అరుగులు పూర్వము వుండేవి.

గున్న—అదుగో హదుగో యెరిగినవా రాయన అలాసెలవి స్తూ వుంటే మనమందరమూ వప్పుకొని వూరుకోవలెను.

నాగ—అసలు దస్తావేజులోవున్న దానికంటె నాలుగుగజాలు స్థలం యెక్కువ కనుపడుతూవుంటే యెలాగు వూరుకోము.

మద—వకవిషయంలో వూరుకుంటే అందరూకూడా వీధు లన్నీ ఆక్రమించుకొంటారు.

బుచ్చి—(మదనయ్యగారితో రహస్యముగా) వాడు సర్కారు

వీధి ఆక్రమించుకొన్నాడుగాని యెవరిస్థలమూ అక్రమంగా ఆక్రమించుకో లేదుగదా ? ఇందులో మీకు యేమినష్టం వున్నది ? బీదవాడు పెట్టుకున్న గోడా అరుగూ తీసివెయ్యకుండా అనుగ్రహించి కాస్త తలవూపుదురూ మీకు బీదవాడికి వుపకారం చేసినపుణ్యం వస్తుంది.

ఖాద—ఇందులో సర్కారుస్థలం కాస్త కలుపుకుంటే మాత్రము యెవరికి యిబ్బంది వున్న దయ్యా ? వీధి కావలసినంతా యెడల్పా వుండాది. అరుగుల్ వేసుకోఅని ఆర్డర్ యేసీయెయ్యండి.

వైసు—(ఇంగ్లీషులో) కమీషనర్లు యేమిటంటూవున్నారు ?

నాగ— (ఇంగ్లీషులో) స్థలంకలుపుకున్నట్టు స్పష్టంగా కనపడుతూవున్నది. అరుగులు తీసివెయ్యవలసిన దని వుత్తరువు చెయ్యవచ్చును.

మేనే—అరుగులు వారముదినములలోగా తీసివెయ్యవలసిన దనీ తీసివెయ్యకపోతే ప్రాసిక్యూషన్ చేస్తామనీ ధారగారు రిజల్యూషన్ ప్యాసు చేసినారు.

ఖావ—ఇది కేవలం అన్యాయం. వాడినోట్లో మన్నువేస్తే మీకీ యేమివస్తుందయ్యా ?

బుచ్చి—కామిసెట్టీ ! మేము యేమిచెప్పినా కార్యం లేకపోయినది. నాలుగు నెలలు వూరుకుని యీసంగతి వుదహరించకుండా మళ్ళీ పిటీషన్ యిచ్చుకో. యీకమీషనర్లు రానిసమయం చూచి అప్పుడు మేము నీపక్షంగా వుత్తరవుచేస్తాము. ఇంతమాత్రంచేత నీవు ఇప్పుడు అరుగులు తీసివెయ్యనక్కరలేదు లే.

కామ—చిత్తము మహాప్రభో ! ఎలాగురక్షించినా యేలినవారు రక్షించవలెను. తమరు నాకు యీవుపకారం చేస్తే తమ వుత్తరవు ప్రకారం యేమిదాఖలుచేసుకోమంటే అది దాఖలు చేసుకుంటానండి,

బుచ్చ—అట్టే మాట్లాడక వెళ్లిపోవోయి. మేము దాఖలు చేసుకోమనకపోతే నీకు తెలియదూ! అప్పీలుపిటీషన్ దాఖలుచేసుకో పో పో.

నాగ—మేనేజరుగారూ! తరువాత సబ్జక్టు యేమిటో తియ్యండి.

మేనే—ఇందులో యేమీ లేదండి. పల్లపువీధిని వకడు తన స్థలానికి ఆవరణపుగోడ పెట్టుకోవడానికి సెలవడిగినాడు. డివిజనలో వరీమామన ప్లాప్రకారం పెట్టుకోవడానికి అభ్యంతరం లేదని వ్రాసినారు. ఆప్రకారం సెలవు యివ్వవచ్చును.

బుచ్చ—(గున్నయ్యనాయుడుగారితో రహస్యముగా) ఇందులో మేనేజరుగారిచెయ్యి తడి అయింది. ఇది యేప్రకారంగా సద్ది చెపుతూ వున్నాడో చూచినారా?

నాగ—అలాగైతే వుత్తరువు వెయ్యవచ్చును.

మద—కాదు కాదండి. ఇటువంటివాటిలోనే చాలా దగాలు వుంటవండి. ఆస్థలం యెక్కడిదో నాతో చెప్పండి.

గున్న—అది నాడివిజన్‌లోదండి. అదుగో పల్లపువీధులో ధర్మసావడికి యెదురుగుండావున్న ఖాళీస్థలం. అది వాళ్ల హక్కు. గోడలు పెట్టుకోవడానికి శెలవు యివ్వవచ్చును.

మద—సరిసరి! అదా? దానినిగురించి నాకు బాగా తెలుసును. ఆస్థలం వాళ్ళభుక్తంలో యెన్నడూ లేదు. వెనుక రిచ్చర్డుధొరగారి హాయాములో ఇటువంటి అర్జీ లేవస్తే వల్లకాదని సెలవిచ్చినారు. మేనే జరుగారూ! ఆ వెనుకటిరిజల్యూషన్ తియ్యండి.

మేనే—ఏదో యెప్పటిదో పాతపురాణం యెలాకనపడుతుంది? దానికి పనిచేసుకుని నెల్లాళ్ళో రెండు నెలలో వెతకవలెను. ఇలాగంటి స్థలాలు మనవూళ్ళో లక్ష వున్నవి. అది యేస్థలాన్నిగురించో. దీన్ని

గురించి ఇదివరకు యెప్పుడూ అర్జీ వచ్చినట్టు నాకు జ్ఞాపకం లేదు.

మద—కాదు కాదండి. దీన్నిగురించే; నాకు బాగా జ్ఞాపకం వున్నది.

మేనే—మీరు యెలాగు జ్ఞాపకం వున్నదోకాని పొరపడి వుంటారు.

గున్న—అవునండీ. మీరనుకున్నది యేదో మరిపకటికాని యిది కాదు. దీనివిషయంలోయెప్పుడూ యెవరూ అర్జీ యిచ్చుకోలేదు. యీ విషయంలో విమర్శించినవాణ్ని నాకు బాగా తెలుసును. యెంత విమర్శా చెయ్యకపోతే అర్జీలమీద నేను అల్లాటప్పాగా వుత్తరవు యిస్తానండీ? నేను కుళ్ళు యేమైనా వుంటే అట్టుపుట్టు ఆనవాళ్లతో పిల్లగించి వదిలిపెడుతాను. ఈయింటివాళ్ళు బహుపెద్దమనుష్యులు. వాళ్లు తమ స్థలం కాకపోతే అక్రమంగా వచ్చేవారు కారు.

మద—వెనక తగాదావచ్చినది ఈచోటేనండి. దీనికిచుట్టూ రణపుగోడ యెప్పుడూ లేదు. పశువులను తోలుకువెళ్లేవాళ్ళు పశువులను దానిలోవున్న రావిచెట్టుకింద తోలుతూ వుండడం నేను పదిహేనుసంవత్సరములనుంచి యెరుగుదును. వారి యింటిదస్తావేజు తెప్పించి చూడండి. అందులో యీస్థలము లేదు.

సోమి—అవును. స్థలం మీరు చెప్పినదేకాని దస్తావేజులో లేక యినంతమాత్రంచేత హక్కు వాళ్ళది కాదనడానికి వీలు లేదు. తప్ప కుండా హక్కు వాళ్ళదే.

మేనే—అవునండి. యెవరూ తగాదాచేసేవారు లేనప్పుడు తమ స్థలం గోడ పెట్టుకోవడానికి సెలవు యివ్వడానికి అభ్యంతరం యేమి వున్నది? మరి యెవరిహక్కయినా అయితే వాళ్లే వ్యాజ్యంవేసి పుచ్చుకుంటారు. సర్కారుస్థలమయితే రివిన్యూవైపడున కలక్టరుగారే ఆటంక

పెడుతారు. మీరు సెలవు యివ్వండి.

మద—అలా వల్లకాదు.

గున్న—వల్లకాకపోవడానికి గవర్నమెంటువారు యేర్పరిచిన కమీషనరులము మేము అక్రమంచేసేవాళ్లమా యేమిటి? యిందులో మామాట సాగకపోతే మాకు అవమానంగా వుంటుంది.

ఖాద—అవును బాగా పోట్లాడవయ్యా. ఇందులో మన తక్కువ యేమిటి? వాళ్లయెక్కువ యేమిటి? కావలిస్తే గవర్నమెంటు దాకా వెళుదాము.

బుచ్చ—మనకేం భయమేమిటి తప్పకుండా వెళుదాము. యిందులో మనం వదిలిపెట్టి వూరుకోకూడదు. బాగా పోట్లాడవయ్యా.

సోమి—పోట్లాడడం యెందుకు? మెజారిటీ మనమే వున్నాము. వోట్లు పుచ్చుకుంటే తెలుస్తుంది. యిందులో తప్పకుండా డివిజన్ కమీషనర్ల యిష్టప్రకారం జరగవలెను.

మద—మీరు యెంతమందివున్నా యిందులో న్యాయం చూడవలెనుగాని సంఖ్య చూడకూడదు.

గున్న—మీరు మహాన్యాయం చూస్తూ వున్నారు. మహా మహాకోర్టులలో లంచాలు పుచ్చుకుని వుపకారం చేస్తారు. అంతా మహామడికట్టుకుని కూర్చున్నారా యేమిటి?

ఖాద—యెవళ్లకయినా యేమయినా దొరికిపోతుందని వోర్వలేని ముండాకొడుకులు ప్రతీదానిలోనూ అడ్డం వస్తారు.

మద—మాటలు తిన్నగా రానీ. నీలాగు గడ్డితినేగాడిదెలు వుంటే —

ఖాద—అదుగో అదుగో మిగలమాటలు రానిస్తూ వున్నావు ధొరగారు వింటూవున్నారు. నేను మేజస్ట్రీటులో ఫిర్యాదు చేస్తాను

మీరంతా సాక్షులయ్యా!

బుచ్చ——చెయ్యండి. యిలాగంటివాళ్లకు వక్కమాటు శిక్ష అయితే యిక యెప్పుడూ మనకు అడ్డం రాకుండా వుంటారు.

వైసు—— (ఇంగ్లీషుతో) కమీషనర్లు పోట్లాడుతూ వున్నారు. నేను వెళ్ళిపోతాను.

మేనే—— (ఇంగ్లీషుతో) దీనిమీద గోడలు పెట్టుకోవచ్చునని వుత్తరవు వేసి వెళ్లండి.

నాగ—— (ఇంగ్లీషుతో) వారు అలాగు చెపుతూవుండగా యిప్పుడు వెయ్య వల్లకాదు.

వైసు—— (ఇంగ్లీషుతో) నేను వెళ్ళిపోతాను.

(అని వెళ్ళుచున్నాడు.)

---

3. తృతీయరంగము——సోమిసెట్టిగారి యిల్లు.

[ఖాదర్ సాహేబు గారును, బుచ్చయ్యపంతులు గారును, గున్నయ్యనాయుడు గారును, సోమిసెట్టిగారును, కామిసెట్టియు ప్రవేశించుచున్నారు.]

బుచ్చ——ఏమోయి కామిసెట్టీ! మేనేజరుగారియింటికి వెళ్ళి రాత్రి ఫరిష్కారం చేసుకున్నావా?

కామి—— ఏమిఫరిష్కారమండీ? ఆయనకు దాహం మహా విశేషంగా వున్నది. అంతదాహం నేను తీర్చలేనండి.

బుచ్చ——నీవు యెంతయితే యిచ్చుకుంటావు?

కామి——నేను పదిహేనురూపాయలకు వక్కగవ్వ యెక్కువ యిచ్చుకోలేనండి ఆయనవక్కడికే అయితే ఇంకా పదిరూపాయలు ఇచ్చుకోమన్నా ఇచ్చుకుంటాను. ఇందులో మీకు యేభైరూపాయలు ఇచ్చుకోవలెనాండి? శానిటరీ యినస్పెక్టరుగారికికూడా యేమయినా

ఇచ్చుకోవలె నని మీారే సెలవిచ్చినారండి ! ఇంకా యెంతమందికి యేమి యిచ్చుకోవలెనో ! ఆయనకన్నూడా నుంఘ్ఘు యిరూపాయలు వాళ్ళొ పొయ్యమంటే ఎట్లా పొయ్యగలనండీ ?

బుచ్చు—సమయం వచ్చినప్పుడు తప్పుతుందీ ? ఇవాళ వచ్చిన ఖర్చు రేపురాదు. నీకు కొట్టుఅరుగులు కావలసివున్నట్టయితే ఇల్లో వాకలో తాకట్టు పెట్టి నాలుగురూపాయలు హెచ్చుతగ్గుగా సాసాయించుకో. ఆయనచేతులో మంత్రపుష్పం పడకపోతే రిజల్యూషన్ ప్రకారం హుకుం వ్రాయించి రేపు యీపాటికి అరుగులు తవ్వించి వేస్తాడు. స్వాములవారికి చెల్లించవలసిన ముడుపు చెల్లించినట్టయితే ఇది పడవేసిపెట్టి యేదో వకవిధంగా హుకుములు వ్రాస్తూ ఆరునెలలు జరుపుతాడు. యీలోగా నీవు యెప్పుడయినా మళ్ళీ అర్జీ పెట్టుకుంటే వోర్వలేని కమీాషనరులు లేనికాలములో మేము నలుగురమూ వున్నప్పుడు పెట్టి అరుగులు పెట్టుకోవలసిన దని దానిమీాద గీటు పెట్టించి వేస్తాడు. అంతకూ వల్లకాకపోతే అరుగులు తీయించివెయ్య వలసిన దని హుకుం వ్రాసి దొరగారి సంతకం చేయించి శానిటరీ ఇన్‌స్పెక్టరుకు పంపించినట్టు ఆఫీసుబుక్కులో యింటరుచేసి పంపించకుండా వూరుకుంటాడు. నీవు నాలుగురూపాయలు శానిటరీఇన్‌స్పెక్టరు చేతులోకూడా పెడితే యెవ్వరూ ఆసంగతి కదిపేవారే లేరు. ఈ పోట్లాడినకమీాషనరులంతా అరుగులు తీసివేసినారో లేదో అని మళ్ళీ వచ్చి చూస్తా రనుకున్నావా యేమిటి ? అందులో ఇంతశ్రద్ధ యెవరికి ? ఆమీాటింగులోకి వచ్చి నాలుగుముక్కలూ వాగి చక్కాపోతారు. తరువాత యేమి జరిగిందో యేమిటో మళ్ళీ దానిజోలి తలపెట్టరు. కార్య మంతా మాలో వున్నది. మేనేజరూ మేమూ శానిటరీ ఇనస్పెక్టరూ యేకమై ఇదివరకు ఇటువంటి రిజల్యూషనులు లక్ష

అమలు జరగకుండా ఆపివేసినాము. యెవడు కనుక్కున్నాడు ? మా చేతులో పడకపోతేమాత్రం వక్కపని సాగదు. మేము ప్రతిపిస్తే తిరిగి ఇటువంటికుళ్ళు యేమయిన వుంటే పయికి యెక్కతీసి మమ్మి సమాధానం చేసుకోకపోతే మూడు చెరువులనీళ్ళు తాగించి మరీ వదిలి పెడుతాము. యేమి మా యాభయిరూపాయలూ తెచ్చినావా ?

కామి—కార్యమైతే ఇచ్చుకోక యేమిచేస్తానండీ ? మీకూ మేనేజరుగారికీ కట్నం సమర్పించుకుంటే ఇఖ నేమీ యెవరికీ ఇవ్వనక్కర లేదుగదండీ ?

బుచ్చి—ఇది మహానైవేద్యం. ఇది యిచ్చుకుంటే ఇఖ చిల్లర దేవతలకు రూపాయో అర్ధా ఇచ్చుకోవలసినదేకాని ఇంత పెద్ద మొత్తం యేదీ వుండదు. ఆవీధిని పనిచూసే బంట్రోతువాళ్ళచేతిలో చెరివక అర్ధాపెడుదూ. దానితో సరిపోతుంది.

కామి—అంతేనాండి? ఇఖ శానిటరీయిన్‌స్పెక్టరుగారికి యేమీ ముట్టచెప్పనక్కర లేదుగద?

బుచ్చి—యేది తప్పినా శానిటరీయిన్‌స్పెక్టరుగారిది తప్పదు. అది తండ్రితద్దినంవంటిది. నీయింట్లో భోజనం మానుకొని అయినా వెంకటేశ్వరులముడుపు అది చెల్లించవలెను.

కామి—ఆయనకు వెనుక అరుగులు కట్టిచుంకునేటప్పుడు ఆటంకిపెడితే రెండురూపాయలు ఇచ్చినా నండి.

బుచ్చి—అది అవసరనైవేద్యం. అప్పటికి సరిపోయింది. ఇప్పుడు ఇచ్చేది మహానైవేద్యం. ఇది ఇచ్చుకుంటే ఇఖ యీఅరుగులనిమిత్తం మళ్ళీ ఇచ్చుకో నక్కర లేదు.

కామి—ఇంతమంది దేవతలకు ఇన్నిమార్లు యిచ్చుకోవలసివస్తే మావంటి బీదవాళ్ళము యీపట్నవాసాలలో బ్రతకగలమండీ ?

బుచ్చ—డబ్బునోట్లో దేవుడున్నాడు. యేమిసమర్పించుకోక పోతే దేవతలకుమాత్రం నీమీద అనుగ్రహం యెలావస్తుంది? దేవతా ప్రసాదం కావలిస్తే మీమొక్కబడి తీసుకువచ్చి చెల్లించి ఆపద తప్పించుకోవలెను. నీవు యెరుగవుకాని కొన్ని దేవతలకు నిఃజువుదోపు కూడా ఇవ్వవలసి వస్తుంది. ఆవువంటిదిసమేతూ కడుపునిండా మేతమేస్తేనే కాని చేపదు. మేతలేకుండా యీకామధేనువులుమాత్రం పాడి పాడిదణ్ణాలతో వరాలు కురిపిస్తవనుకున్నావా? ముందుగా మాకను కున్నది మొక్కు చెల్లించుకో.

కామి—యే దేవతయినా కార్యమయినతరువాత మొక్కు చెల్లించుమంటుంది గాని ముందుగానే చెల్లించమనదు. కార్యమైతేనే కాని నేను యేమీ ఇచ్చుకోలేను.

బుచ్చి—కామిసెట్టీ! చెవులోమాటోయి. (రహస్యముగా) మేనేజరుగారితో చెప్పి ఆయనచేత నాలుగురూపాయలు మాన్పించి నీకు చాలాకిఫాయతు చేయిస్తాను. శానిటరీ యిన్స్పెక్టరుగారికి కూడా ఇవ్వడంతా ఇచ్చుకోనక్కరలేకుండా సగంమాత్రమే ఇప్పుడు ఇచ్చుకునేటట్టు సిఫారసు చేస్తాను. మా యాభయిరూపాయలుమాత్రం ముందుగా తెచ్చుకో. ఇఖ మాట్లాడకు తక్షణం వెళ్ళిపో.

కామి—చిత్తము. (అని వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

ఖాద—యేమిటయ్యా? మే మింతసేపటినుంచీ కూకుండాము. భాంచోత్ మాంచేతిలో వక్కపైసా పడలేదు.

గున్న—తొందరపడకయ్యా! పంతులుగారు అందువిషయమే కామా తంటాలు పడుతూవున్నారు. సొమ్ము చేతులో పడడంతోటే వక్కసమ్మిడీ మిగుల్చుకోకుండా యెవరిది వారికి పంచిపెడతారు.

ఖాద—భాంచోత్ మీహిందువుల్కీ మాకీ నమ్మం. డబ్బా

చేతిలోపడితే దగాసేస్తార్. ముందుగా నావంతునాకీ ఫైసల్ సెయ్యండి.

సోమి—సొమ్ము రానిదే ముందుగా యెవరయినా పెట్టెలో డబ్బు తెచ్చియిస్తారటయ్యా? రానియ్యండి.

ఖాద—అదంతా మాకీ తెల్ గు. ముందుగా మా సే లో డబ్బు యేసి మాట్లాడండి.

బుచ్చి—మీచేతులో వెయ్యడానికి ఇప్పుడు యెవరితాలముల్లె దాచిపెట్టినారు? సొమ్మువస్తే అంగరమూ పంచుకుందాము.

ఖాద—భాంచోత్ మీరంతా యేకము నాసొమ్ము యెగ బెట్టడానికి యేషాల్ యేస్తూవుండార్. ఈయన చెవులో యేదో గుస గుసలాడి సొమ్ము ఇదివరకే లాగియేసినాడు. నాపన్నెండు రూపాయల నరా అక్కడపెట్టి మాటాడండి.

బుచ్చి—నేను యేమీ పుచ్చుకోలేదు. కావలిస్తే నాబట్టలు సోదాచూడు.

ఖాద—మాకీ ఏమీ ఖబుర్లతో జరూర్ లేదు. మీహిందు వులు గారడీసేసి సొమ్ము మాయంసేసివేస్తార్. నావంతుసొమ్ము అక్కడ పెట్టి కదలండి.

సోమి—సాహేబుగారూ! కొంచెం వోపిక చెయ్యండి. ఖోదా తోడు. మీసొమ్ముకు నేను పూచీపడతాను. తక్కిన సంగతులు ముందుగా కానియ్యండి.

బుచ్చి—మేనేజరుగారు ముసద్దీపేచీ యేలాపెట్టినారో చూచి నారా? మనం యింతమందీ యేకమైనా కార్యం లేక నక్కమాటుతో అడ్డి పూరుకున్నది.

గున్న—ఆయనసామర్థ్యం మరివకరికి రాదు. నాలుగుమోస్తర్లు దస్తూరీ వ్రాస్తాడు. ప్రత్యేకంగా తాను వ్రాసింది తనదస్తూరీ కా

దని సాధించి తనతప్పితం ఇతరులమీద తోసివేసేశక్తి యీయనవద్దనే వున్నది. మనం వక్కఘడియ యీయనవద్ద మాట్లాడితే యింటికి వెళ్ళినతరువాత తలలు మార్చినాడేమో అని అద్దంపెట్టి మన ముఖాలు చూచుకోవలెను.

సోమి—అటువంటి మాయోపాయాలూ ఇంద్రజాల మహేంద్రజాలలూ వున్నవి కనుకనే యెంతలేదన్నా యేవరేజీమీద రోజుకు నాలుగయిదురూపాయలకు తక్కువ లేకుండా యేరుతాడు. ముందుగా దక్షిణ ఆయనచేతిలో పడితేనేకాని వక్కపిటీషన్ మీటింగులోకి రాదు.

బుచ్చి—యీసంగతులు మనకు కొత్తయేమిటి కాని మనం మాట్లాడుకోవలసినసంగతులు మాట్లాడుకుందాము. కామిసెట్టిఅరుగుల విషయంలో అనుకూలంగానే జరుగుతుంది. మొన్నటి స్థలానికి ఆవరణపు గోడవిషయంలోకూడా మన కనుకూలంగా జరిగితే బాగుండును. అదీ పెద్దపద్దే.

గున్న—అందులో మేనేజరుగారుకూడా మనపక్షమే. మనకు తప్పకుండా విజయం కలుగుతుంది. డివిజనల్‌కమీషనర్లు సిఫారసుచేసి మెజారిటీ మనమైనప్పుడు మరివకలాగు యెలాగు జరుగుతుంది?

సోమి—తప్పకుండా అందులో మనకార్యం అవుతుంది యెందరు యేడిస్తేయేమి? సిద్ధసంకల్పులు మీరు తలపెట్టిన కార్యం కాక పోవడంకూడానా? మనం టోలు కంట్రాక్టరుకు యెనిమిదివందలరూపాయలూ రిమీషన్ ఇప్పించడంలో మన యెవరెవరిశక్తి కనపడవలెను. ఇందులో మనం యీప్రకారం చేస్తే రెండువందల రూపాయలు వక్కసారి ఘుళ్ళుమని చేతిలో పడతవి. మేనేజరు యిదివరకే పెద్ద మొత్తం మాట్లాడుకొన్నాడు. మనంకూడా అందులో చేరకపోతే

యేదో వకవిధంగా సీటు పెట్టించి గళ్ళగాహి అంతా నేనేజరే మింగి వేస్తాడు.

ఖాద—ఛాంచోత్. ఆడూ యీడూ మింగివేస్తార్ అనిచెప్తూ అంతా మీరే మింగియేస్తూ వున్నారు. అరేమీకీ యీసర్కీ మూడు నాల్గువందాల్ వచ్చాయి. నాకీ వక్కరూపాయియీ యిచ్చారు లేదు. నా వంతూ నా సేతులో పడాయెయ్యండి. తరువాతా మాటలూ ఆమక్కొం దురుగాని.

బుచ్చ—వుండవయ్యా మేమూ సొమ్మునచ్చే వుపాయమే ఆలో చిస్తూ వున్నాము. మనకు యేమీ దొరకకుండా చెయ్యడానికి మదనయ్య ఇప్పుడు మహాపని చేస్తూవున్నాడు. ముందుగా మనం అతనితాళం పట్టించవలెను.

గున్న—అద్దే అదెంతసేపు? మన మందరమూ యేకమయితే నాలుగునెలలలో మనకు విరోధులుగా వుండేకమీషనర్లు నందరినీ యేరి పారవేస్తాము. మదనయ్య లంచాలు పుచ్చుకుంటూ వున్నాడనీ కంట్రాక్టుదార్ల వద్ద కడితేరుస్తూవున్నాడనీ మనవైసుప్రసిడెంటు మెస్టరు లేజీధారగారితో నేను చెప్పి నిప్పంటిస్తాను. మీరందరూ కూడా సమ యం వచ్చినప్పుడు తలావకపుడకా వెయ్యవలెను. నేను ఇదివరకే మార్కెట్టు ఇనస్పెక్టరుగారిచేత మనవిరోధు లందరిమీదా బాదులు బాదించినాను. సమయంవస్తే అవిఅన్నీ యెలా పనిచేస్తవో మీరే చూస్తారు. మనము అన్నిపక్కలనుంచీ బారులు చేస్తే వక్కసారి అవి అన్నీ ఫిరంగీగుళ్ళలాగు తగులుకోవూ? చూడు నాధాక కనుపరుస్తాను. వాళ్లను వొక్కక్కళ్ళనే కమీషనర్ హోదాలోనుంచి తీసివేయించక పోతే నాపేరు గున్నయ్యనాయుడు కాదు.

(అని మీసము మెలివేయుచున్నాడు)

బుచ్చి—మీకంటె ముందర్తిగానే నేను మునేజరుగారిచేత వాళ్ళమీద వ్రాదర పెట్టించినాను. అంతా లోపల పోగ రాజుతూ వున్నది. యెప్పుడో గభీలు మని మండి పయికి లేస్తుంది. మన వైసు పెరిసిడెంటు శుద్ధబుద్ధావతారముగాని లేకపోతే యీపాటికి వాళ్ళను చీమలిని మాడ్చివేసినట్టు మాడ్చివెయ్యడూ ?

సోమి—మనం యెంతప్రియత్నం చేసినా ఇంకా వాళ్ళదినాలు బాగావుండడంచేత వాళ్ళఆటలు సాగుతూ వున్నవి. ఇంకా యెన్ని దినాలు సాగుతవో చూతాము కాదూ ?

ఖాద—ఆళ్ళదినాలూ లేవు యీళ్ళ దినాలూ లేవు. ఇప్పుడు నా దినాలు భాగా లేవు. నాకీ యీరాత్రికీ ఫదిరూపాయలు వుండాలె. మీలో యెవరయినా ఇచ్చుకోకపోతే మీఆబుకీ దక్కనియ్యను.

బుచ్చి—ముందుగా ఇవ్వడానికి మాదగ్గిర సొమ్ము లేదు.

ఖాద — భాంచోత్ మాకీ రూపాయలూ యియ్యకపోతే నేను ఇప్పుడు పోయి మదనయ్యగారితో యావత్తుకుట్ర మనవిచేసి మీమీద సాక్ష్యం పలికి మిమ్మల్ని వక్కొక్కడినే బొక్కలోకి తోయిస్తాను. (అని లేచి వెళ్ళుచున్నాడు)

బుచ్చి — సాహేబు వెళ్ళిపోతూవున్నాడు పట్టుకోవయ్యా. పట్టుకోవయ్యా.

(అని అందఱును వెనుక వెళ్ళుచున్నారు.)

ద్వితీయాంకము.

ప్రథమరంగము—ధర్మసావిడి.

[పోలిసెట్టియు, రామిసెట్టియు, గురవయ్యనాయుడును, భీమలింగమును, కూరుచుండియుండఁగా వంకాయలచంద్రిమ్మ ప్రవేశించుచున్నది.]

పోలి—రామిసెట్టిగారూ! మీరు నాలుగురోజులనుంచి దుకాణం వదిలిపెట్టి మహాతిరుగుతూవున్నారు. మీవ్యవహారం ఫరిష్కారం అయినదా ?

రామి—తడిమన్నంతా పోడిమన్న య్యేటట్టుగా యీ నాలుగు రోజులనుంచీ మేనేజరుగారి ఇంటిచుట్టూ తిరగగా తిరగగా వక్క శతమానంతో నేటిదినం ఫరిష్కారముయింది. మేము ఫదిమందీ ఫది ఫదులు వేసుకుని నూరురూపాయలమూటా యీవుదయాన్న పట్టుకుని వెళ్ళి సమర్పించడంతోటే మాసేర్లు లీష్టులోనుంచి తీసివేసినారు.

పోలి—యీ మునిసిపాలిటీ బహుఅక్రమంగా వున్నది. అన్యాయంగా ప్రజలసొమ్ము దోచుకుంటూవున్నారు. నేను ముందటియేడు బోలెడుసొమ్ము మేనేజరుచేతులో పోసినాను. ఆసంవత్సరం నా స్త్రపన్ను తగ్గించినట్టే తగ్గించి నిరుడు సంవత్సరం మళ్ళీ హెచ్చుచేసి జాబితాలో వ్రాసి నోటీసు పంపించినారు. అందుమీద నేను మదనయ్యగారివద్దకి వెళ్ళి యీఅన్యాయం యేమిటని మొత్తుకుంటే నీవు వొక్కదమ్మిడీ యెవ్వరికీ యివ్వనక్కరలేదు. అప్పీలు చేసుకోమని సెలవిచ్చినారు. అందుమీద నేను అప్పీలు చేసుకుంటే నాఅదృష్టంచేత మంచికమిషనర్లు నలుగురు రావడంచేత హెచ్చుచేసినసొమ్ము కొట్టివేసి యెప్పటి పన్నే ఖాయం చేసినారు. ఇలా ప్రయివేటుగా వీళ్ళకూ వాళ్ళకూ దర్శించుకోవడంకంటె పబ్లికుగా అప్పీలు చేసుకుంటే మన అదృష్టము

బాగావుంటే పన్ను కొట్టుబడేపోతుంది. మేనేజరూ యిద్దరు కమీషనర్లూ చేరి యిజాబితాలు వ్రాసికే తయారుచేసి ఫదిమందిన రైతులను పిలిపించి యిచ్చినవాళ్ల పేర్లు తీసివేసి ఇవ్వనివాళ్ల పేర్లు మీటింగులో పెడతారు.

రామి——అవును. ఆమాట నిజమేకాని అంతధైర్యం యెవరికీ వుండదు. వంకాయలపాపిసెట్టివద్ద పాతికరూపాయలు లంచంపుచ్చుకుని పన్ను యెంతో తక్కువ కట్టినారు. ఫదిసంవత్సరాలనుంచి నక్కమోస్తరుగా సాగివస్తూ వున్నదా లేదా? రెండేళ్లకూ మూడేళ్లకూ వక్కమాటు పన్ను మళ్ళీ యెక్కువ కడతామని బెదిరిస్తూవస్తే నాలుగూ అయిదూ వాళ్ల మొగాన్ని పారవేసి నొక్కుస్తూ వుంటాడు. అతనికి పోయినవల్లా మహాపోతే నూరురూపాయలకంటె యెక్కువ వుండవు. వచ్చినకీఫాయతు చూడబోతే యెంతలేదన్నా యీపదేళ్ళల్లోనూ మూడునాలుగువందలరూపాయలకు తక్కువ వుండవు. ముసద్దీలతో కక్షకట్టడంకంటె వాళ్ల చేతులో నాలుగుడబ్బులసొమ్ము పెడితే యెందెందులకూ మంచిది. వాళ్లు తలచుకుంటే యెప్పుడయినా కాస్తవుపకారం చేస్తారు. వాళ్ళమామూలు వాళ్ల చేతులో పడకపోతే కార్పణ్యం మనసులో వుంచుకుని యెందులోనైనా పట్టుకొని నొక్కుతారు. మొన్న మాభావమరిది మామూలు నాలుగురూపాయలు ఇచ్చినాడు కాడని శానిటరీఇనస్పెక్టరు గుమ్మముముందర పెంటవున్నదని ఛార్జిషీటుచేసి రెండునెలలలో ఫదిరూపాయలు జులుమానా వేయించినాడు? అటుతరువాత పిచ్చుతవ్వతో కొలిచినాడని ఫిర్యాదుచేసి యాభయిరూపాయలు వదిలిచ్చినాడు. అతనిచేతిలో మొట్టమొదటనే నాలుగురూపాయలూ పెట్టినట్టయితే యీదండుగలన్నీ తప్పేవేనా? తరువాత చచ్చినట్లు ఫది రూపాయలు సమర్పించినాడు.

పోలి——మనం తిన్నగావుంటే యెవరికీ ఝడియనక్కరలేదు. మనదగ్గిర పిచ్చతవ్వాలు యెందుకు వుంచుకోవలెను? తరువాత కచేరీ చుట్టూ యెందుకు తిరగవలెను? మనం న్యాయంగావుండి యెక్కువ పన్ను కట్టినప్పుడు అప్పీలు చేసుకుని మన లెక్కలు దాఖలుచేస్తే పన్ను తీసివెయ్యక యేమిచేస్తారు?

రామి——న్యాయంగా ప్రవర్తిస్తే వర్తకమే సాగదు. ప్రతిదాని లోనూ కొంచెం అబద్ధం వుండవలెను. మొన్న న్యాయమైనలెఖ్ఖలు దాఖలుచేసి తనకు అక్రమంగాకట్టినపన్ను యాభైరూపాయలూ మాఫు చెయ్యవలసినదని నరసయ్య అర్జీ యిచ్చుకుంటే అందరూ యెరిగివున్న సంగతిలో కమీషనర్లందరూచేరి అప్పీలు కొట్టివేసి పన్ను ఖాయం చేసినారు. అందులో యెంత అన్యాయం జరిగింది! మొట్టమొదట మేనే జరుకూ వాళ్లకూ పదిరూపాయలు పారవెయ్యవలెను. న్యాయంగా వెళ్ళుతానని భీష్మించుకుని కూర్చోవడంచేత యీఅనర్థం అంతా పొసగింది. అందుమీదట మొన్న బుచ్చయ్యపంతులుగారు కొట్లోకి వచ్చి రెండురూపాయల ఖరీదుచేసే ధోవతులచాపు వూరికే యివ్వ మంటే ఆయనకు యివ్వకపోవడంచేత అప్పీలుకూడా తుదవరమైనది. బుచ్చయ్యపంతులుగా రాలెఖ్ఖలు దొంగలెఖ్ఖలనేటప్పటికి వారి పరివారమంతా నక్కలాకీని అవి దొంగలెఖ్ఖలని వేశారు. అంతటితో న్యాయంగా చెప్పేకమీషనర్లు యేమిచెప్పినా కార్యం లేక మెజారిటీ చెప్పినట్టు అయినది. ఏమయ్యా? గురయ్యనాయుడుగారూ! మీ అభి ప్రాయం యేమిటి?

గుర——నేనూ మీ అభిప్రాయంలోనే యేకీభవిస్తాను. మీరన్ని అనుభవంచేత చెప్పిన మాటలుగాని మరొకటి కావు. మనం యేలాగో వాలాగు మంచితనంగా వుద్యోగస్థులను సమాధానపరచు

కోకపోతే వాళ్ళు పెట్టేతంటాలు మనం పడలేము. మాకు యాభయిరూపాయలుపన్ను అధికంగా కట్టేటట్టు మీ కందరికీ తెలుసును. మా దగ్గిర సరియయిన లెక్కలుకూడా వున్నవి. అయితే శాక్యబాధకాలూ చిక్కులూ వుండడంచేత మేమా లెక్కలు పబ్లికులోకి తీసుకునివచ్చి కనపరచడానికి వల్లకాదు. మేము చేసేది సారావ్యవహారం. అందులో అనేకమంది బ్రాహ్మలు ప్రతిదినమూ మావద్ద బ్రాందీ జిన్నూ మొదలయినసారాలు బుడ్లాది పట్టుకువెళుతూ వుంటారు. వక్కమాటు బుడ్లుగా కొనుక్కోలేని బీదబ్రాహ్మలు కొట్లోకే వచ్చి గ్లాసుచొప్పున కొనుక్కొని అక్కడనే తాగిపోతారు. వారిపేర్లన్నీ మాచిట్టాలో తగిలి వుంటవి. వక్కసారి ఆబుక్కు బయలపెడితే మరునాటినుంచీ మా వ్యవహారమంతా తొంగుంటుంది. మొదట మావాడు తెలివితక్కువ పనిచేసినాడు. పన్నుకట్టేటప్పుడు వాళ్ళడిగినట్టు యాభయిరూపాయలూ ఆముగ్గురి నలుగురి కమీషనర్లకూ యిచ్చినట్టయితే యేమాసికలూ అక్కరలేకుండా యీయాభయిరూపాయలపన్నూ అప్పుడే తగ్గిపోవును.

పోలి—బ్రాహ్మలు తాగగాలేనిది లెక్కలు చూపిస్తే మహా గొక్కసతప్పితం వచ్చినదా యేమిటి? మనకు కొంచెంనష్టం వచ్చినా న్యాయానికి కట్టుపడి వుండవలెను. కొన్నివేళల్లో తప్పిపోయినా సాధారణముగా న్యాయమే అక్కరకు వస్తుంది.

భీమ—ఆలాగు అనరాదు. యీప్రపంచంలో సాధారణంగా అన్యాయమే అక్కరకు వస్తుంది. యీవూళ్ళో మునిసిపల్ కమీషనర్ కందుల సోమిసెట్టిదగ్గిర వున్నడబ్బు న్యాయంగా ప్రవర్తించే మీదగ్గిర వున్నదేమో చెప్పండి. లోకంలో డబ్బువుంటేనే అన్నిగౌరవాలూను.

పోలి—వెధవడబ్బు అటువంటిడబ్బు లేకపోతే నేమిటి? గుణం ప్రధానముగాని డబ్బు ప్రధానం కాదు. డబ్బుమాట పట్టవస్తే మన

వూళ్ళో భాగం చంద్రిమ్మదగ్గిర కావలసినంతడబ్బు వున్నది.

భీమ——నేను చెప్పినది వక్కడబ్బుమాటే కాదు. యెందులోనూ బంగారానికి టంకంపొడి వేసినట్టుగా యెంత నిజమయినా మధ్య నాలుగుఅబద్ధాలు వేస్తేనేకాని అతకదు. న్యాయంగాపోతే అన్నీ తంటాలే వస్తవి. అందరితోనూ విరోధాలే వస్తవి. కేవలం సత్యంతో కూర్చోక కొంచెం లౌక్యంకూడా చూడవలెను. మనపట్టీలజాబితాలు అందరికీ నిజమయినవి కనపరుస్తామా? మనం దగ్గిర వుంచుకునేది వకటీ, యితరులకు చూపించడానికి తయారుచేయించేది వకటీని. మనచిత్తాలలో కూడా అమ్మినది వున్నట్టుగా వేసి కొనవచ్చినవారి కళ్లా పద్దులు చూపిస్తూవుంటే మనకు యేమయినాలాభం వస్తుందీ? మనం రూపాయికి రూపాయిపావలా వేసి కొత్తగా వచ్చినవారికి రూపాయబేడకాడికి యిచ్చి అయినా యెంతోలాభం చేసినట్టు కనపరచవలెను. మళ్ళీ మ్యునిసిపల్ వారు యెక్కువపన్ను కట్టకుండా మనం దినానికి యాభయి రూపాయలసరుకు అమ్మితే యిరవైరూపాయలసొమ్మే అమ్మినట్టు పయికి కనపరిచి మన లోపాయికారీ లెఖ్ఖలలో తక్కినది వేసుకుని రహస్యంగా వుంచుకోవలెను. ఇటువంటి రహస్యాలన్నీ వర్తకులం మనము మనలో వుంచుకోవలసినవేగాని పబ్లికుతో చెప్పదగినవికావు.

పోలి——మనం ఇన్నిదగాలుచేసి ఇన్నితంటాలు పడినాగానీ మనలో వక్కడిదగ్గిరా పట్టుమంటే పదివేలరూపాయలు లేవు. దొరలు చూడు కంపినీలుపెట్టి న్యాయంగా వ్యవహారిస్తే వకటి రెండు సంవత్సరాలలో లక్షలకొద్దిసొమ్ము యెలా సంపాదిస్తారో! మీరు యెన్ని మాటలు చెప్పినా యెప్పుడూ చిట్టచివరకు న్యాయమే అక్కరకువస్తుందని నానమ్మకము. యేమి చంద్రిమ్మా! అట్టే నిలుచున్నావు. నీ కూరగాయలవ్యవహారంలో లాభం బాగా వస్తూవున్నదా?

చంద్ర—యేమిలాభమండీ బాబూ! అడ్డమయినగాడిదకొడుకులూవచ్చి మమ్మల్ని బెదరించి కాయాగత్రా లాక్కుపోతూవుంటే మాకు అమ్మకానికి యేమివుంటుంది? లాభంయేమివుంటుంది? యేమిటో పూర్వమునుంచీ చేస్తూవున్న వృత్తికావడంచేత విడవలేక యీడ్చుకుని వస్తూవున్నాను. దిక్కుమాలినంత పన్నువున్నది. పన్నెల్లక వుస్తే వుడకా తాకట్టుపెట్టి సర్కారుకు బాకీలేకుండా చెల్లిస్తూ వున్నాము.

పోలి— నీవు యెప్పుడూ పుచ్చువంకాయలూ చచ్చుబీరకాయలూ కుళ్ళుఅరటిపళ్లూ దుకాణంలో వుంచుతావుగాని మంచివి నీ దుకాణంమీద యెప్పుడూ కనపడవు.

చంద్ర—మంచిపళ్లూ కాయలూ గుమాస్తాలు ఇనస్పెక్టర్లు బంట్రోతులు పదిమందివచ్చి గంపదింపడంతోటే పట్టుకుపోతూవుంటే అమ్మడానికి చచ్చువీ కుళ్ళువీగాక మంచివి యెలాగువుంటవండీ బాబూ!

పోలి—అలాకాదు. కూరలూ పళ్లూ నీవు మంచివి తెస్తే మ్యునిసిపల్ వుద్యోగస్థులు అడిగిపోతారని నీవు యెప్పుడూ గంపలో పనికిమాలినవే పెడతావు.

చంద్ర—రామ రామా! అలాచేస్తే పాపంరాదూ బాబూ! మేనేజరుగారు యిప్పుడు పదిరూపాయలు తెచ్చుకుంటేనేకాని పన్ను యెక్కువచేయుస్తామంటూవున్నారు. యెవరికయినా అర్జీ యిచ్చుకుంటే కార్యం వుంటుందీబాబూ?

పోలి—నీవు వక్కత్తెవు అర్జీయిచ్చుకోవడంకాదు. పదిమంది చేరి మహజ్జరుచేస్తే కార్యంవుంటుంది. రామిసెట్టిగారూ! యిటువంటి అక్రమాలు జరుగుతూ వున్నప్పుడు మీరందరూచేరి మహజ్జరువిషయము యేమయినా ఆలోచించరాదూ?

కాపు—వుద్యోగస్థులమీద మహాజరు యిచ్చి మనం యీ వూళ్ళో రెండురోజులు రొంపకట్టుకుని కాపురం చెయ్యలేము. అదుగో మేనేజరుగారు ఆఫీసుకు వెళ్ళడానికి వస్తూవున్నారు. మనంఅందరమూ యిక్కడ గుంపుచేరి వుంటే యేదో కూడుపుఠాణీ చేస్తూవున్నామని రొంప తీసివేస్తాడు. ఆయన అసాధ్యుడు. వెళ్ళిపోదామురండి.

(అని అందఱును వెళ్ళుచున్నారు.)

ద్వితీయరంగము—మ్యునిసిపల్ ఆఫీసు.

[మొదటిక్లర్కు సుబ్రహ్మణ్యముగారును, రెండవక్లర్కు వెంకయ్యనాయుడు గారును, మూడవక్లర్కు అచ్చయ్యశాస్త్రిగారును ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుబ్ర—వెంకయ్యనాయుడుగారూ ! మేనేజరుగారు పన్నెండు ఘంటలయినది యింకా ఆఫీసుకురాలేదు. ఆయన భోజనంచేసి పరుండి వకనిద్రతీసి నిక్కి నీలిగి తమ మనసువచ్చినప్పుడు ఆఫీసుకు వస్తాడు. మనను ప్రొద్దున్నా మధ్యాహ్నమూకూడా వచ్చి పని చెయ్యమని తోమి వేపుకుతింటూవున్నాడు.

వెంక—అవును డబ్బూదస్కమూ వస్తే దొబ్బడము ఆయనా, అడ్డమయిన వెట్టిచాకిరీ చెయ్యడము మనమూను. దొర గుడ్డివాడు గనుక ఆయన ఆడినదల్లాఆటా పాడినదల్లా పాట అయి దినాలు సాగి వస్తూవున్నవి.

అచ్చ—మునుపు తాను పదులు పుచ్చుకున్నా నూరులుపుచ్చుకున్నా అడపాదడపా మనచేతులోకూడా రెండురూపాయలు పెట్టేవాడు యిప్పుడవీ యెగపెట్టినాడు.

సుబ్ర—మొన్న టోలుకంట్రాక్టరుకు నాలుగువందల రూపాయిలు రిమిషన్ యిప్పించినప్పుడు బెత్తులలాగు నూరురూపాయిలు

వొక్కసారి వొళ్ళో పోసుకొన్నాడుగదా? అందులో సుబ్రహ్మణ్యము గారూ కూర కొనుక్కోమని వక్కపావలా డబ్బు'ఉ చేతులో పెట్టిన పాపాన్ని పోయినాడుటయ్యా? బిళ్ళగూడు ములలాగు రూపాయలు చూస్తే నాకన్ను చెదిరిపోయింది.

వెంక — ఆయన యెంతవచ్చినా గళగాృహిగా మింగివేస్తూవుంటే మనము చాటుగ గుటకలు మింగుతూ కూర్చుంటాము. యేమి ప్రయోజనము? మీకు మగతనం వుంటే యేది మాకుకూడా భాగము యివ్వవలసినది ; యివ్వకపోతే మీరు లంచాలు పుచ్చుకుంటూవున్న సంగతి కమీషనర్గనోటీసులోకి తెస్తామని మీలో యెవరయినా ఘట్టిగా అడగరాదూ? అసలు మీకు అడగడానికి నోట్లో నాలుక లేదు. పయికిరావడానికి చేతగాక మీరు మూలముసుగులో కూర్చుండి గుసగుసలాడుతారు.

సుబ — మనం కమీషనర్లతో చెప్పుకోవడానికి అసలు కమీషనర్లకు వకటి దిక్కువున్నదీ ? కొందరు కమీషనర్లను తీసివేయిస్తామని బెదరించి యిది చెయ్యలేదనీ అది చెయ్యలేదనీ ఘోరతో చెప్పి చివాట్లు పెట్టిస్తాడు. యింకొందరు కమీషనర్లూ ఈయనా మమేకమే. వారితో కలిసి వందలకు వందలు కొట్టివేస్తూవున్నాడు. యెక్కడ సబు కమిటీవచ్చినా యీ కమీషనర్లే వుంటారు. యెక్కడ యేమరమ్మత్తూ యేకొత్తపనులూవచ్చినా యీకమీషనరులే వుంటారు. వెయ్యి యెందుకు ? డబ్బువచ్చేది యేమయినావుంటే యీకమీషనర్లు వుండకుండా వుండరు. కమీషనరులే యీప్రకారంగా పావలాకాడినుంచి లంచాలు పుచ్చుకుని అక్రమాలు చేస్తూవుంటే యింక ప్రజలకు యేమి న్యాయం దొరుకుతుంది ?

అచ్చ — యిటువంటి కమీషనర్లను వెయ్యడం గవర్నమెంటు

వారిది తప్పితం. కమీషనర్లలో యిలాగంటి యేడుపు వుండబట్టే మేనేజరు నిర్భయంగా యిలాగు జుట్టువిరబోసుకుని తిరుగుతూవున్నాడు. కమీషనర్లు శుద్ధంగావుంటే మేనేజరు యీ ప్రకారంగా ప్రతిదానిలోనూ విచ్చలవిడిగా పుచ్చుకోవడానికి గుండెలు వుంటవండీ? మెజారిటీకి యీాలంచగొండి కమీషనరులే విస్తారంగా వున్నారు. వారు ఘోరున వర్షం కురుస్తూవున్నా మీాటింగుకు రావడం మానరు. యింగ్లీషువచ్చిన యిద్దరుముగ్గురు కమీషనర్లకుమాత్రం యీాయన కొంచెంవిధేయతగా వుండి పయికి మహాభృత్యుడులాగు నటిస్తాడు. వా రప్పుడప్పుడు మీాటింగులోకివచ్చి తమకు తోచింది యేమిటో చెప్పిపోవడం తప్ప యెందులోనూ జోక్యం కలుగజేసుకోక యేది యెలాగయినా సరే వూరుకుంటారు.

సుబ్ర—వెంకయ్యనాయుడుగారూ! పూర్వం పిటీషన్ యెండార్సుమెంట్లమీాద వచ్చేమామూలు మీాకు వదిలిపెట్టేవారు కాదండీ?

వెంక—అది యెంతండీ? నెలకు నాలుగురూపాయ లయినా తిన్నగా వచ్చేవి కావు. జరూరయినపిటీషను వుంటే పావలా మామూలు యిచ్చి యిండార్సుమెంటు వేగిరం పట్టుకు వెళుతారు. శెలవు యివ్వ వల్లకాదని వేసినఆర్డరులకు యెంతకాలం వుంచినా వచ్చి యిండార్సు మెంట్లే పట్టుకువెళ్ళరు. ఆబిచ్చపురూపాయలు నాలుగూకూడా యీాకాదినుంచి నాకు యివ్వకుండా ఆమహానుభావుడే కాజేస్తూ వున్నాడు. ఆమహాద్భాగ్యమంతా ఆయననే బావుకుని పెద్దకాపురం చెయ్యనియ్యండి. నేను అంతటితో చెడిపోను. నా అదృష్టం బాగావుంటే బేడబేడకాడినుంచీ ఆయనే చెయ్యి చాపుతూవున్నా నేను యేచాటునో నాలుగురూపాయలు యేరుకోలేకపోను.

అచ్చ—మీారంటే మొదటినుంచీ వున్నారు. యేమూలంగో

నయినా నాలుగురాళ్లు లాగులాడుతారు. యెందుకూ పనికిరాకుండా వున్న వట్టినిరర్థకుణ్ని నేనువక్కణ్ని కనపడుతూవున్నాను. పోనియ్యండి. నాకు దైవంయిచ్చినది యీఫదిరాళ్లే చాలును. మేనేజరుగారికి బాగా దొరికేది యెందులో నండీ?

సుబ్బి — వకదానిలో యేమిటి? అన్నింటిలోనూ దొరుకుతుంది. రోడ్డుకంట్రాక్టులలో సగానికిసగం లాభం వున్నది అందులో కమీషనర్లు సగమూ యీయన సగమూ కడితేరుస్తారు. యిటుకగోడలు ప్రియిపేటుగా చేయిస్తే గజానికి రెండురూపాయలకంటె యెక్కువ కావు. యిప్పుడు వీరు నాలుగురూపాయల రేటు వేసి సఖ్యం కాజేస్తూవున్నారు. కంట్రాక్టర్లకందరికీ లోపాయకారీని యీకమీషనర్లతోనూ మేనేజరుతోనూ భాగం వుంటుంది గనుక అంతా కట్టుకట్టి రేట్లు తగ్గించరు. యెవరయినా తగ్గిస్తామని వస్తే వాణ్ని నానాచిక్కులూ పెట్టి సొమ్ము యివ్వక పని బాగాలేదని నాలుగుమాట్లు పెట్టినగోడలు తీయించీ వేసినరోడ్డు తవ్వించీ దండుగ తెప్పించి యెప్పుడూ పోటీకి రాకుండా హడిలిపోయేటట్టు చేస్తారు. యీవిధమయినరక్మీ రోడ్లమరమ్మతులోనూ చెరువులూ కాలవలూ బాగుచేయించడములోనూ గట్లు పోయించడం లోనూ యీబాపతుపను లన్నిటిలోనూ వుంటుంది. కొత్తగా స్థలాలు యివ్వడంలో మరీలాభం వుంటుంది. ఖాలీగావున్న సర్కారుస్థలాలు తమవని యెవరిచేతనో పిటీషను పెట్టించి వాటికిచుట్టూ గోడ పెట్టుకోవడానికి సెలవు యివ్వవచ్చునని తనకు యిష్టులైన యిద్దరుకమీషనర్లచేత వ్రాయించి యేసందడిలోనో థోరచేత దానిమీద గీటుపెట్టించి ఫదులూ యిరవయిలూ పుచ్చుకుంటారు. కొందరికి యెంతోకాలం నుంచి పన్ను కట్టకుండానే అట్టేవుంచి లోపాయకారీని యేమో పుచ్చుకుని దొంగను తేలుకుట్టినట్టు యేమీ యెరగనివానివలె వూరుకుంటారు. పన్నులు

యివ్వని వారిని యేమైనా పుచ్చుకుని యెల్లకొద్ది ప్రోసిక్యూషన్ చెయ్య కుండా వుూసుకుండి యెప్పుడో రాని బాకీలకింద చేర్చి కొట్టివేయిస్తారు. అప్పీళ్ళలో వీరందరూ చేరి లంచాలు పుచ్చుకొని పన్ను తగ్గిస్తారు. వక దానిలో యేమిటి? ఆఖరుకు చచ్చు స్కూలుమాష్టర్లవద్ద రిజల్టుగ్రాంటులో కూడా నూటికి పదిరూపాయలు చొప్పున కమీషన్ పుచ్చుకోనిదీ సొమ్ము యివ్వరు. దీపాలకంట్రాక్టరువద్ద నెలకు యింతని మామూలు పుచ్చుకోవడమే కాకుండా యింటికి కావలసిన చమురంతా వాడిదగ్గిర పుచ్చుకుంటారు. యిఖ కమీషనర్లతో సంబంధము లేకుండా యీయన స్వంతంగా కడితేర్చేవి యిటికామలూ పెంకామలూ పెళ్ళి పందిళ్ళూ మొదలయినవాటి బాపతు కావలసినంత వుంటుంది. యెన్ని పందిళ్ళు వేసినారో యెన్ని యిటుకామలు కాల్చినారో యెంతసొమ్ము వచ్చినదో కనుక్కునేవారు యెవరు? ఈయన దయతలచి చిత్తాను యెంత జమకడితే అంత.

అచ్చు——యీఅన్ని బాపతులూ నెలకు నూరురూపాయలు గిడత వండీ?

సుబ్ర——ఆ! నూరురూపాయలు మేనేజరుగారికి ముట్టవచ్చును.

వెంక——యెక్కడ నూరురూపాయలండీ? నూటయాభయికి యెక్కువముట్టవిగాని తక్కువ ముట్టవు. యీబాపతులన్నీ నాచేతికి యిస్తే నూటయాభయికాడికి యివ్వడానికి నేను నాలుగు సంవత్సరాలికి కంట్రాక్టు వ్రాయిస్తాను. అదుగో బడేసాహేబు మేనేజరుగారి పెట్టె తీసుకుని వస్తూవున్నాడు. మనం నోరెత్తుకుంటే వెళ్ళి ఆయనతో రిపోర్టు చేస్తాడు. దస్త్రాలు విప్పి యిఖ మీరు పని చూచుకుంటూ

తృతీయరంగము — లక్ష్మీనారాయణగారి యిల్లు

[కమీషనర్లు లక్ష్మీనారాయణగారును, బుచ్చయ్యపంతులుగారును, గున్నయ్య నాయుడుగారును, ఖాదర్ సాహేబుగారును, మేనేజరుగారును ప్రవేశించుచున్నారు.]

లక్ష్మీ — ఏమండీ మేనేజరుగారూ! మొన్న పడమటికోనలో కొట్టించిన యెండుచెట్ల కఱ్ఱలన్నీ మీలోపల వేయించుకోవడమేనా మాకు యేమయినా నాలుగు కావిళ్లకఱ్ఱలు పంపించడం వున్నదా?

మేనే — ముష్టికఱ్ఱలు అవి యేమికఱ్ఱలండీ? అన్నీ బాడిద చెక్కలూ మఱ్ఱికఱ్ఱలూ రావికఱ్ఱలూను. వూరికే పొగ రావడమేకాని యేమీ మండవు. అవి బంట్రోతువాళ్ళు తలానాలుగుమోపులూ పట్టించుకుని వెళ్ళినారు. మీరు కావలిస్తే పల్లపువీధిలోవున్న రెండు చింత చెట్లూ కొట్టించుకొనిపొండి. యిందులో శానిటరీ యినస్పెక్టరుకు పదిమోపులకఱ్ఱలు పంపిస్తేనేకాని వూరుకుండడు.

లక్ష్మీ — దానిముండామోసినకఱ్ఱలు అలాగే పంపింతాము. రేపు దీపాలకంట్రాక్టరుతాలూకు పదిమంది చాకలవాళ్ళనూ పిలిపించి సాయంత్రానికల్లా రెండుచెట్లూ కొట్టించివేసి పలచని పేళ్ళుగా చూచి పదికావిళ్ళచెక్కలు మాయింట్లో వేయించి వీరి కందరికీ తలా నాలుగు కావిళ్ళు పంపించండి. కఱ్ఱలు జాయమాపోకుండా డివిజను బంట్రోతులను నలుగురినీ దగ్గిర వుండి కొట్టించు మని వుత్తరవు చేయించండి.

మేనే — వాళ్లంతా మహా పొగరెక్కి వున్నారు. మనమాటంటే బొత్తిగా లక్ష్యం లేదు. మనం యేదయినాపని చెపితే యీపనీ ఆపనీ వున్నదని వూరికే సాకులు చెపుతారు.

లక్ష్మీ — వాళ్ళకు వెయ్యిపనులు వున్నా అవి అన్నీ కట్టివేసి

ముందుగా యీపని చెయ్యమని గట్టిగా తాఖీదు చెయ్యండి. కమీషనర్ల పనికంటె తక్కినపనులు యెక్కువండీ ? వాళ్ళు మనం చెప్పినపని చెయ్యకపోతే నాతో చెప్పండి. వాళ్ళు తమ నవుకరీలో తిన్నగా పని చెయ్యడం లేదని రిపోర్టుపెట్టి వాళ్లను వక్కసారి తీయించి వేస్తాను. అక్కడితో వాళ్లరోగం కుదిరి యీలాగంటితిరుగబాటు చెయ్యకుండా అందరికీ బుద్ధి వస్తుంది.

మేనే—అలాగంటిపని చెయ్యడానికి మీలో చేరిక వుండవలెను. మళ్ళీ వాళ్ళు వచ్చి నాలుగురోజులు మీ యింటిచుట్టూ తిరిగి కాళ్ళా కడుపులూ పట్టుకోవడంతోటే మొఖమాటపడుతారు. యేదీ యిప్పుడు గంగులమీద రిపోర్టు పెట్టి రేపటిమీటింగులో అతనిపని తీయించి వెయ్యండి మీశక్తి చూతాము.

లక్ష్మి—దానిమాట తరువాత చూచుకుందాముగాని ముందుగా మనం వచ్చినపని కానియ్యండి.

మేనే—మీ రందరూ నాకు యెందుకు వర్తమానం పంపించి నారో సెలవియ్యండి.

లక్ష్మి—చల్లకివచ్చి ముంత దాచడం యెందుకు ? బుచ్చయ్య పంతులుగారూ ! మొఖమాటము మాని మీ రంతా నాతో సెలవిచ్చిన సంగతి మేనేజరుగారితో చెప్పండి.

బుచ్చ—మీరే చెప్పండి.

లక్ష్మి—యెవరు చెప్పినా వకటే మీరే సెలవియ్యండి.

బుచ్చ — అలా కాదు మా అందరితరఫునా మీరే సెల వియ్యండి. మే మందరమూ మిమ్మలిని కోరినాము.

లక్ష్మి—అలాగయితేవినండి. యిప్పుడు మనకు వచ్చినలాభంలో నాలుగోవంతు మేనేజరుగారున్ను మూడువంతులు తక్కిన కమీషన

ర్లున్నూ పుచ్చుకుంటూ వుండడంచేత సగటుమీాద మేనేజరుగారికి యెక్కువా కమీాషనర్లకు తక్కువా ముడుతూవుం దని వీరంతా చెపుతూ వున్నారు. మేకమీాంషనరు చేయించేపనిలో వారి వారి కొక్కరికే ముడుతూ వుండడమూ మీా కందరికమీాషనర్ల దానిలోనూ కూడా నాలుగోభాగము వుండడమూచేత మీాకు మా అందరికంటెనూ మేధా యెక్కువవుంది అనడానికి సందేహం లేదు. కమీాషనర్లకంటె మ్యునిసిపల్ నవుకర్లకు యెక్కువముట్టడం నాకూ న్యాయంగా కనపడడం లేదు. మేనేజరుగారూ ! మీాపక్షంగా మాట్లాడుకోక యిందులో యిప్పుడు జరుగుతూవున్నపద్ధతి న్యాయంగా వున్నదేమో మీారే సెల వియ్యండి.

మేనే—అయితే యిప్పుడు మీా రనేమాట యేమిటో స్పష్టంగా సెలవియ్యండి. మీారనేమాటకు నాకు అర్థం కావడం లేదు.

లక్ష్మీ—మే మనేది మరి యేమీా లేదు. మీాకు యెక్కువగా ముడుతూ వున్నది గనుక నాలుగోవంతు మానివేసి ప్రతిదానిలోనూ మీారు ఎనిమిదోవంతు పుచ్చుకోవడం న్యాయమని మా అభిప్రాయము.

మేనే—యెవరిపుణ్యాం బాగా వుంటే వారికి యెక్కువ దొరుకు తుంది. అందుకు మనం యేమి చేస్తాము ? మీాకు యెక్కువదొరికితే మీారు పుచ్చుకోండి. నాకు భాగం లేకుండా మీాకు దొరికేబాపతులు యెన్నివున్నవి? ధొరదగ్గిర సముజాయిషీ చెప్పి అన్నీ ప్యాసుచేయించడం డ్యూటీ నాది గనుక నాకు యెక్కువ దొరకడం న్యాయమే. అందులో యేమయినా అవకతవక జరిగితే తంటా ధొరకు వస్తుందా మీాలో యెవరికయినా వస్తుందా ? ధొరకు మాటవచ్చినప్పుడు యిలాయెందుకు చేసినా వని ధొర నన్ను అడుగుతాడా మిమ్మల్ని అడుగుతాడా ? జవాబుదారీపని అంతా నాది, యిందులో మీారేమీా ఆశ పడకండి

నేను ధోరణిలో తిన్నగా సంగతి చెప్పకపోతే మీకు వక దమ్మిడీ దొరకదు.

లక్ష్మి—అవి యేమి మాటలయ్యా! మాకు దొరక్కపోతే మీకుమాత్రం దొరుకుతుందా యేమిటి? ఆ బెదిరింపులన్నీ కట్టిపెట్టండి. నిజం దాచివేసి మీరు యిచ్చేతప్పుసముజాయిషీ అంతా మీడబ్బు కోసం యిస్తారుగాని మామీద దయచేత యివ్వరు. మ్యునిసిపల్ నవుకర్ల జీతాలలోనూ యింజనీరుకామందులలోనూ పెంకామందులలోనూ సున్నపుబట్టీలలోనూ యింకా యిటువంటి లక్షబాపతులలో మీకు మాకు యేమీ యివ్వడం లేకుండా అంతా కడతేర్చడం లేదూ ?

మేనే — బిచ్చపుసొమ్ము అదెంత? మహాదొరికితే పది రూపాయలు దొరుకుతవి; యిరవయిరూపాయలు దొరుకుతవి. మీకు మల్లే వందలూ నూర్లూ కడితేర్చడం లేదుగదా ? నూకాలమ్మ చెరువు బాగుచేయిస్తామని నూరురూపాయలు పుచ్చుకొని దానిలో వక్క దమ్మిడీ ఖర్చుపెట్టక అంతా కడితేర్చివేసినారు గదా? మీరు చేసినదల్లా మీగోడలు పెట్టించుకోవడానికి యెక్కడా మన్ను దొరకక యీ మిష మీద చెరువులో గొయ్యిపెట్టించి మీకు కావలసినమన్ను తవ్వించుకొని పోయినారు. సత్రపుయింటికి వెల్ల వేయించడానికి నూరురూపాయలు వొళ్ళో పోయించుకున్నారు గదా ? అందులో యిరవయిరూపాయల కంటె యెక్కువ ఖర్చుపెట్టినారేమో చెప్పండి. రహదారిబంగాళా తిరగవేయించడానికి నూటయాభయిరూపాయలు శాంక్షను చేయించి పుచ్చుకొన్నారు గదా. అందులో మీరు యెన్నోవంతు ఖర్చు పెట్టినారు? క్రిమపరికారంగా రేట్లు వేసి యిష్టిమెంటు పుచ్చుకొని పని జరిగిన తరువాత పని తెలిసినవారిని యెవరినయినా తనిఖీ చెయ్యమంటే మీ మీపస అంతా బయలపడుతుంది. యిటువంటి రంకులు మీవి లక్ష నాకు తెలుసును. మర్మమంతా నాచేతులో వున్నప్పుడు నావద్ద గడుసు

లేనవృమాటలు చెప్పకండి. పిటీషనర్లూ మీరూ యేకమయి సర్కారు స్థలాలూ బేవరసుస్థలాలూ దొంగ్రివేసినవి యెన్ని వున్నవి ? అవన్నీ పయికి తెక్కరిస్తే మీ రందరూ వక్కసారి అగ్రహారప్రవేశం కావలసి వస్తుంది. తాబేదారుగా వుండి ధొర చెప్పినపనల్లా చేసేవాడి యిందులో నాకు యేమిజవాబుదారీ వుంటుంది ? పోతే మీరుపోతార వారు పోతారుగాని నాకు యేమీ ఫర్వా లేదు. యెక్కడనైనా పిల్ల గండమూ తల్లిగండమూ వుంటుందిగాని మంత్రసానిగండము యెక్కడా వుండదు.

లక్ష్మి—పోనియ్యండి. మేనేజరుగారూ వూరుకోండి. మీ అభిప్రాయం యెలాగు వుంటుందో అని మేము వూరికే పరియాచకాని కన్నాముగాని మీవద్ద మేము సొమ్ము యెక్కువ పుచ్చుకోవడాని కనలేదు. మీరు యిలాగు అనక అలాగే యెనిమిదోవంతే నాకిచ్చి తక్కినదంతా మీరే పుచ్చుకోమంటేమాత్రము మేము పుచ్చుకుంటా మండీ ? మీరు మాఅభిప్రాయం కనిపెట్టడానికయినా వప్పుకుని మాట దక్కించుకున్నారు కారుగద ? వూరికే కాలహరణ మవుతూ వున్నది. ముందు జరగవలసినమాట చెప్పండి.

మేనే—అది యే విషయమో మీరే చెప్పండి.

లక్ష్మి—సంవత్సరం ఆఖరు గనుక యిప్పుడు యిళ్ళపన్నులూ వృత్తిపన్నులూ లయిసెన్సుపన్నులూ కొత్తగా కట్టడానికి వున్నవి. రివైజు చెయ్యడానికి సమయం వచ్చింది. యిందులో మనకు బోలెడు సొమ్ము దొరుకుతుంది. తరువాత అప్పీళ్ళల్లో కావలసినంతసొమ్ము వస్తుంది. రిమీషనర్ల జాబితా తయారు చేయించడంలో కావలసినంత సొమ్ము రాబట్టవచ్చును. యింకా యెన్నెన్నో వున్నవి. మేము యిప్పుడు వూరికే మీమనసు కనిపెడదా మని వేళాకోళాని కన్న

మాటలు నిజంగా పట్టుకొని వుంటకుంటే మీకూ మాకూకూడా నష్టం వస్తుంది. కాబట్టి మనమంతా చురుకుగా పని చెయ్యావలెను.

మేనే — ఇప్పుడు నేను ధోరగారియింటికివెళ్ళి జరూరుగా సముజాయిషీ యివ్వవలసిన పని వున్నది. యీసంగతులు తరువాత నిమ్మళంగా మాట్లాడుకోవచ్చునులెండి. నాకు కష్టం మహాయెక్కువగా వున్నది. కష్టానికి తగిన రాబడి లేదు. యిందులో మీరు నాకు సఖం వంతు వదలి పెడితేనేకాని సరిపడదు. మీరే ఆలోచించండి. నేను యిప్పుడు వెళుతాను.

(అని వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

తృ తీ యాం క ము.

ప్రథమరంగము — గోవిందరాజులు గారియిల్లు.

[శానిటరీఇనస్పెక్టరును, బంట్రోతు నల్లయ్యగారును, ఒవర్సీయరు రంగయ్యయు, గోవిందరాజుగారును ప్రవేశించుచున్నారు.]

శాని — గోవిందరాజుగారూ! మీరు సర్కారు వుత్తరవు లేకుండా అరుగులూ గోడా కట్టించు కుంటూవున్నారు. పని ఆపుచేయించండి.

గోవిం — లేదండీ. ఇదుగో నేను యిండార్సుమెంటు పుచ్చుకొని మరీ పని ఆరంభం చేసినాను. ఈ యిండార్సుమెంటుకోసం పదిరోజులు మేనేజరు యింటిచుట్టూ తిరిగి అనుసరించి యెక్కడకూ టికాణా లేకపోతే ఇలాగంటితెంటాలు వచ్చిపోతవనే రెండురూపాయలు సమర్పించి మేనేజరుగారిని పంపించి ధోరగారిచేత వెంటనే ఆర్డరు వేయించి నిముషాలమీద వ్రాయించి ఇండార్సుమెంటు పట్టుకుని మరీవచ్చి

గాను. కావలిస్తే ఇండార్సుమెంటు చూడండి.

శాని—చూడనక్కరలేదు. దానిలో విస్తీర్ణంలో గోడా అరుగులూ పెట్టించుకోమని వుంటుందిగాని అంతేకంటె మరేమీ వుండదు. మీరు సర్కారుస్థలం ఆక్రమించుకున్నారు. పని నిలుపు చేయించండి. మల్లయ్యా! కూలివాళ్ళను పని మానివెయ్యమని చెప్పు.

గోవిం—లేదండీ మేము సర్కారుస్థలం నక్క అంగుళమయినా కలుపుకోలేదు. యివిగో యింకా మాపాతపునాదులు కనపడుతూనేవున్నవి చూడండి. వీధివిశాలంగా వుండవలెనని మా స్థలమే అరగజం వదలిపెట్టి అరుగులు లోపలికి జరుపుకొని పెట్టిస్తూవున్నాము. మాకు యివతలపక్కనూ అవతలపక్కనూవున్న అరుగులు యెంత ముందుకున్నవో చూడండి.

శాని—మాకు అదంతా తెలియదు. మీఅరుగులు మునుపు యింకా లోపలికి వుండేవి. మీరు చూపించే పాతఆనవాళ్ళు మీరు యెప్పుడో మట్టివేసి పెంచినవికాని నిజమయినవికావు.

గోవిం—స్పష్టంగా కనపడుతూవున్న గోడముక్కలు నిజమయినవికావు ! యే ఆనవాళ్లూ లేనిదీ అందరిస్థలముకంటెనూ ముందుకు జరుపుకొని నెల్లాళ్ల క్రిందట వీధిమీదికి తోసుకువచ్చేలాగు పెట్టుకున్న ఆకో అరుగులు సర్కారుస్థలం కలియకుండా కట్టుకున్న నిజమయినవా ? మాదానిలో నిజమయినదానికి ఇంత తంటాలు పెడుతూ వున్నారు. నిజమయిన ఆక్రమణం యిలాగు స్పష్టంగా కనపడుతూ వుంటె యీవెంకటావ్రుగారి అరుగులవిషయంలో యేమీ తగాదా పెట్టక మీరు యెందుకు వూరుకున్నారండీ ?

శాని—ఇటువంటి బేజరూరువాళ్ళు వెయ్యేక యితరుల మాట వదలిపెట్టి మీమాట మీరు చూచుకోండి. వెంకటావ్రుగారు

సర్కారుస్థలం యేమీ కలుపుకోలేదు. బాగా యెరుగుదుము. మీరు మళ్ళీ మాట్లాడక తక్షణం పని ఆపుచేయించండి. తరువాతమాట చూచుకుందాము.

గోవిం — ఆరుగురు మేస్త్రీలూ ఇరువదిమంది కూలివాళ్ళూ ఇంతమంది పనిచేస్తూవుంటే యీపని మానిపించి యీరోజుకూలి ఆరురూపాయలూ దండుగపెట్టుకుని వూరుకోనండీ? న్యాయం బహు బాగావున్నది?

శాని—యెవరికోసం వూరుకుంటారు? సర్కారుస్థలం ఆక్రమించుకున్నందుకు దక్కిస్తూ వూరుకోవలెను. ఆరురూపాయలుకాక పోతే పదిరూపాయలూ దండుగ వస్తుంది. ఇందుకు యెవరు జవాబుదారీ చేస్తారు? మీరు పని ఆపకపోయినట్టయితే తిరుగుబాటు నేరం కింద శిక్షఅవుతుంది సుమండీ. ముందుగాచెప్పినాను జాగ్రత్త.

గోవిం—మీరు నామనవి చిత్తగించి కావలిస్తే చుట్టుపట్ల వారిని విచారించి న్యాయం దయచేయించవలెను. ఇప్పుడు పని నిలుపయితే నాకు చాలా దండుగ వస్తుంది. వర్షాకాలం దగ్గరకు వచ్చింది. వక్కసారి వర్షం కురిసిందంటే యీ చేయించిన పనంతా వ్యర్థమయిపోతుంది. మీరు యెలాగయినా కటాక్షించవలెను.

శాని—కటాక్షించడం గిటాక్షించడం నాకు యేమీ తెలియదు. సర్కారుసొమ్ము తింటూవున్నందుకు మేము న్యాయంగా పని చేయవలెను. మీస్థలంవిషయమయి మాకంటె చుట్టుపట్లవాళ్ళకు మహా యెక్కువ తెలుసునా యేమిటి? యీ వూళ్ళోస్థలాలవిషయము మాకు తెలిసినట్టు మరియెవరికీ తెలియదు. రంగయ్యా! మనకు మాటలతో ప్రయోజనంయేమి? వీరిపేర్లు వ్రాసుకో. తరువాత మేజస్ట్రీటువద్ద ప్రాసిక్యూటుచేతాము. మీరు మామాటవినకుండా నిర్లక్ష్యం

చేసి అరుగులు పెట్టినట్టయితే మీకు జునుమానాపడడమే కాకుండా అరుగులూ గోడా తప్పించి పడగొట్టివేయిస్తాము సుమండీ. (అని పది బారలునడిచి ' మల్లయ్యా ' అని పిలుచుచున్నాఁడు.)

మల్ల——చిత్తము. వస్తూవున్నానండి. ——గోవిందరాజుగారూ ? ఆయన రిపోర్టుచేస్తే మీకు చెడ్డతంటా వస్తుంది. ఆయునతోకూడా వెళ్ళి మాట్లాడుకుని నాలుగురూపాయలసొమ్ము చేతులో పెడితే యేతంటా లేకుండా సరిపోతుంది, అలాచెయ్యండి.

గోవిం——అయ్యా ! ఇనస్పెక్టరుగారు ! నేను వస్తూనేవున్నాను మనవండి. ఒక్కనిమిషం దయచెయ్యాలెను.

(అని పరుగెత్తుచున్నాఁడు.)

శాని——ఏమయ్యా ఇంతలోకే మళ్ళీ యేమి మనవి వచ్చింది ! మాకు అవతల చాలాపని వున్నది. వెళ్ళవలెను. వేగిరం చెప్పివెయ్యండి.

గోవిం —— తమకు యేమైనా ఇచ్చుకుంటాను. అభ్యంతరం చెప్పక పని జరిగించుకోవడానికి సెలవిప్పించండి.

శాని —— ఇంత గందరగోళం జరిగించకపోతే చాటుకు పిలిచి ఆమాటే మొట్టమొదట నాతో చెప్పరాకపోయిందీ ? న్యాయమైతే మాత్రము మాతో మాట్లాడి మమ్మలిని సమాధానపరచకపోతే పని సాగుతుందీ? మేనేజరు తానుమాత్రం దొబ్బి మాకు యేమీ లేకుండా చెయ్యవలె ననుకొన్నాడూ? అతను మిమ్మలిని బుట్టలోపెడితే మేము లోకమందరినీ బుట్టలో పెట్టినవాళ్ళము. తెల్లవారి లేస్తే మాకు యిదే పని. మీరుమమ్మల్ని మోసం చెయ్యగల రండీ? యేకమీమనర్లు శాంక్షన్ యిచ్చినా, యేమి చేసినా వారితో యేమీ లేదు. పని అంతా మాతో వున్నది. మాచేతులో పడేది పడకపోతే షదిగజాలు లెమస్థలం వదిలిపెట్టినా కిందా మీదా పెట్టి యేవో చిక్కులు పెట్టి పనిజరగకుండా

ఆటంకపెడుతాము. మాచేతులో పడేది పడ్డట్టయితే నాలుగుగజాలు వీధి కలుపుకున్నా చూచీచూడనట్టు వూరుకుంటాము. కస్బాపనర్లకు అర్జీ అయినా లేకుండా వూళ్ళో యెన్నిస్థలాలు మేము అరుగులు పెట్టుకోవడానికి ఇచ్చివేసినాము. యెవరైనా తగాదాకువస్తే యీ అరుగులు పూర్వమే వున్నవి అంటాము. మీపొరుగువాడు వెంకట్రావు గారికి అరుగులకింద రెండుగజాలస్థలం ఇటీవలనైనా నేను ఇచ్చినాను. యెవరు యేమిచేసినారు? ఇక్కడికే చాలపొద్దు యెక్కింది. జాప్యం చెయ్యక ఇందులో మీరు యేమి యిస్తారో చటపట చెప్పివెయ్యండి.

గోవిం——నాలుగురూపాయలు ఇస్తాను. తమరు మళ్ళీ యేమీ సెలవియ్యక వప్పుకోవలెను.

శాని——ఇందులో పదిరూపాయలకు తక్కువపుచ్చుకోవలసినది కాదు. అయినాశానీ మీరూ మేమూ వక్కవూళ్ళో వున్నాము. తెల్లవారిలేస్తే అనేకపనులు వస్తూవుంటవి గనుక అందుకే వప్పుకున్నాను. మరిగత్తె ఇందులో నేను మీకు చేసినలాభంమాట యెప్పుడూ మరిచిపోకూడదు సుమండీ ?

గోవిం——చిత్తము. నేను యెప్పుడూ అలా మరిచిపోయేవాణ్ని కాను. సెలవు పుచ్చుకుంటాను.

శాని——మంచిది. వెళ్ళి రూపాయలు మల్లయ్యచేత పంపించి మీపని మీరు యథాప్రకారంజరిగించుకుంటూ వుండండి. బంట్రోతుల మామూలుమాట అందరికీ తెలిసిందే. నలుగురికీ నాలుగుపావలాలు రూపాయకూడా మల్లయ్యచేతి కివ్వండి పొండి.—మల్లయ్యా ! పంతులు గారితో వెళ్ళి మళ్ళీ మమ్మల్ని వీధిచివరను వేగిరం కలుసుకో.

మల్ల——చిత్తము. (అని రూపాయలు పుచ్చుకొని వచ్చి కలిసికొనుచున్నాడు.)

శాని — మల్లయ్యా! వూళ్లో యేవీధిని యెవరు గోడలూ అరుగులూ పెట్టుకుంటూవున్నా తక్షణం వచ్చి మాకు రిపోర్టు చెయ్యి. మనకు యేమయినా విశేషంగా లాభిస్తే ఇందులోనే. ప్రతివీధీ ప్రతిగల్లీ తప్పకుండా తిరిగి యెక్కడ యెవరు కాస్త గోడ కదిపినా తక్షణం మా జాహిరులోకి తీసుకురావలసిన దని బంట్రోతు లందరితోనూ చెప్పు. ఇప్పుడు చాలా యెండ యెక్కింది. మేము రాలేము. నీవు సోమవారపు పేటలోకి వెళ్ళి పెళ్ళిపందిరిగలకలు తప్పకుండ ఆటంకపెట్టు. పెళ్ళి పందిళ్ళకు యిండార్సుమెంట్లు పెళ్ళి అయిన కొన్నిదినాలకు గాని సాధారణంగా రావు. వారు రూపాయి చేతిలో పడవేసినట్టయితే అభ్యంతరం పెట్టక పందిరి వేసుకోనిచ్చి రూపాయి మాఇంటికి తీసుకుని వచ్చి యియ్యి.

మల్ల — చిత్తము. బుచ్చయ్యఅరుగులు తీయించి వెయ్యవలసిన దని కమీషనర్లు వుత్తరవు చేసినా రట. నాలుగురూపాయలూ యిచ్చుకొన్నా యింతే అయిం దని మహాయేడుస్తూవున్నాడు. నిన్న తమదర్శనానికివస్తే బసలో లేకపోయినారట.

శాని — అతనితో ఫర్వాలేదని చెప్పు. కమీషనర్లు వుత్తరువు యిస్తే అమలు జరిగించేవాళ్ళము మేముకాని వాళ్లు కాదు. వూళ్లో యిలాగంటివి లక్ష అమలు జరిగించకుండా మేము వదిలి పెట్టినాము. నీవు వెంటనే మాయింటికిరావలెను సుమా! మాదొడ్లో పందిరి వెయ్యవలెను.

మల్ల — వైసుప్రెసిడెంటుగారు నిన్నసాయంకాలమువచ్చి పడమటి వీధి చూచి అది మహాకశ్మలంగా వున్నది యీరోజున నన్ను దగ్గర వుండి తుడిపించ మన్నారు. ఆపని చేయించవద్దండీ ?

శాని — వెధవపని అందులో దొరికేదీ పెట్టేదీ యేమైనా

వున్నదా? మాట్లాడక కూరుకో. ఇంతట్లో ధొరగారు మళ్ళీ వచ్చి ఆవీధి చూడను. వకవేళ చూచినా వకమాటు తుడిపించినా వీధివాళ్ళు మళ్ళా ఖరాబా చేసినారని చెప్పవచ్చును వూరుకో. పాదుతీగెలు పడిపోతూ వున్నవి. మాపందిరి బహుజరూరు. పంది రయ్యేటప్పటికి మధ్యాహ్నాం గడ్డి పోగుచేసేవేళ అవుతుంది. నిన్నటి మోపు మహాచిన్నదిగా వున్నది. వక్క ఆవుకే సరిపోయింది కాదు. యీరోజున నీవు స్వంతంగా వెళ్లి పచ్చగడ్డిమోపులవాళ్ళచేత తలామరికాస్తా వేయించి పెద్దమోపు కట్టించి పట్టించుకొని రా. వాళ్ళు తిన్నగా వెయ్యకపోతే వీధిలో పెట్టి అమ్ముతూవున్నారని రేపు వాళ్ళ నందరినీ ప్రాసిక్యూటు చేతాము. నీవు వెళ్ళి రా. భోజనపువేళ అయింది. మేము యింటికి వెళుతాము. వారముదినముల డయిలీ అట్టే వున్నది. యేదో వకటికల్పించి పూర్తి చేసి రేపటిమీటింగుకు తయారు చెయ్యవలెను.

(అని వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

ద్వితీయరంగము—గోవిందరాజుగారి సావిడి.

[కామిసెట్టియు, గోవిందరాజుగారును, వెంకట్రాజును, గంగయ్యనాయుఁడును, వ్యాఘ్రపుభానులుగారును, భీమారావుపంతులుగారును, మరికొందఱును ప్రవేశించుచున్నారు.]

కామి.—గోవిందరాజుగారూ! యీరోజు మీటింగులో చెయ్యవలసినపని యేమిటి ?

గోవిం.— మరి యేమీ లేదు. మ్యునిసిపల్ కమీషనర్లను యేర్పరచుకునే అధికారం జనులకు యిప్పించవలసిం దని పన్నులు చెల్లించేవా రందరూ దస్కతులు చేసి గవర్నమెంటుకు మన గ్రామం నుంచి మహజరు పంపించడానికి. ఈమ్యునిసిపాలిటీలో జరుగుతూవున్న

అక్రిమాలన్నీ మీరు చూస్తూవున్నారు గదా ?

కామి — తప్పకుండా సుహాజరు పంపించవలెను. ఇప్పుడు కమీషనర్లు మహా దోచుకుంటూ వున్నారు. నావద్ద—

భీమా—అలాగంటిసంగతులు పదిమందిలోనూ చెప్పకు తంటా వస్తుంది. మనం యీ యిరవయిమందితో నేనా మీనాటి గు చెయ్యడం ?

గోవిం—మామనుషులను అందరియిళ్ళకూ తిప్పినాను. యెంతో మంది వస్తామని నాతో చెప్పినవాళ్ళే రాలేదు. ఇటువంటివిషయంలో మనవాళ్ళకు శ్రద్ధ లేదు.

గంగ—నాకు తెలియక అడుగుతాను చెప్పండి. యేర్పరుచుకునే అధికారం గవర్నమెంటువారు ప్రజలకుయిస్తే దానివల్ల మనకు పలికే వైకుంఠం యేమిటి ?

గోవిం—మదనయ్యగారూ నాగభూషణరావుగారూ మొదలయినవారివంటి మంచికమీషనర్లను మనం యేర్పర్చుకోవచ్చును. అటువంటివారు వస్తే అక్రిమాలు యేమీ జరగక అందరికీ న్యాయం దొరుకుతుంది.

వ్యాఘ్ర — అటువంటివారు కమీషనర్లయితే ప్రజల కేమీ లాభం వుండదు. వాళ్ళకు దేవబ్రాహ్మణభక్తి లేదు. నేను మొన్న యిల్లు కట్టుకుంటూ వీధిఅరుగుకోసం వీధిలోది సర్కారుస్థలం రెండు గజాలు యిప్పించమని బతిమాలుకుంటే తమపుట్టి మునిగిపోయినట్టు వేదం చదువుకున్న బ్రాహ్మణ్ణి అని అయినా చూడక వల్లపడదన్నారు.

గోవిం—వీధిలో స్థలాలు కలుపుకుంటే వీధి యిరుకయి బళ్లు వెళ్ళడానికి యిబ్బంది కాదటయ్యా ?

వ్యాఘ్ర—ఏమీ యిబ్బంది లేదు. వూళ్ళో మావీధికంటె యిరుకుసందులు లేవూ? మావీధిలో రెండుబళ్ళు అవ్యాహతంగా వెళ్ళ

డానికి స్థలంవున్నది. నాకు రెండుగజాలుస్థలం యిచ్చినా వక్కబండీ నిరభ్యంతరంగా వెళ్ళవచ్చును. సర్కారుస్థలంగాని వాళ్ళతాతలు సంపాదించినది యేమయినా భూదానం చేస్తారా యేమిటి ?

గోవిం—సర్కారుస్థలమయితేమాత్రం యుక్తాయుక్తామక్కర లేదండీ ?

వ్యాఘ్రా—వాళ్ళ యుక్తాయుక్తాలు యేడిసినట్టే వున్నవి. బ్రాహ్మడికి భూమి యివ్వడంకంటెనూ యుక్తం యేమి వున్నది? అడిగితే నాలుగురూపాయలు వాళ్ళమొఖాన్న పారవెయ్యడానికికూడా నేను సిద్ధపడినాను. వాళ్ళు నాలుగుడబ్బుసొమ్ము తిని అయినా పరోపకారం చెయ్యడం యెరగరు. వాళ్ళు పట్టి కర్కోటకులు. వాళ్ళు మాట దక్కించుకున్నారు కారుగాని నేను వెళ్ళి బుచ్చయ్యపంతులుగారితో మనవిచేసుకుంటే ఆమహారాజు నావద్ద యేమీ పుచ్చుకోకుండానే కున్నయ్యనాయుడుగారితోనూ సోమిసెట్టిగారితోనూ చెప్పి ఆకిరాతులు వూళ్ళో లేనప్పుడు నాపిటీషన్ మీటింగులో పెట్టించి అరుగులకు శాంక్షన్ యిప్పించినారు. ఎందుకయినా జనుల కష్టనిష్ఠూరాలు తెలిసిన బుచ్చయ్యపంతులుగారివంటి కమీషనర్లు వుంటేనే లాభం వున్నదిగాని దయాదాక్షిణ్యాలు లేని నాగభూషణరావుగారు మొదలయినవారివంటి కర్కోటకులు కమీషనర్లుగా వుంటే ప్రజలకు యేమీ సదుపాయం లేదు.

గోవిం—మీరంటే లాభంపొందినారు గనుక యిలా అంటూ వున్నారుగాని వీధిలో యిటునుంచి వకబండీ అటునుంచి వకబండీ వస్తే యెటువెళ్ళడానికి వల్లకాక యెంత యిబ్బంది కలుగుతుంది ?

వ్యాఘ్రా—బ్రాహ్మణవీధులోనుంచి అసలే బళ్ళు రానియ్యకూడదు. యీ దిక్కుమాలిన బళ్ళరహదారీ మూలంగా మొన్న

కట్టించుకున్న మావీధిఅరుగు లన్నీ వారానికి రెండుసార్లు పడిపోతూ వున్నవి. మెత్తుకోలేక చస్తూవున్నాము మనుషుల నాపేక్షపు బళ్ళను గాని మాలవాళ్ళనుగాని నడవనిచ్చేవాళ్ళనుయ్యా? మీరు మహా అక్రమాలు అంటారుగాని ఆకమీషనర్లు చేసే అక్రమాలు యేమిటో నాతో చెప్పండి యెవరివృత్తి యెవరు మానుతారు? లంచం పంచం తినడం వుద్యోగధర్మ మవునా కాదా ?

గోవిం——ఇప్పుడు జరుగుతూవున్న అక్రమాలు లక్షలూ కోట్లూ వున్నవి. రోడ్లు మరమ్మతు చెయ్యడానికి సొమ్ము ఖర్చువ్రాసి తిన్నగా బాగుచేయించకుండా అదంతా లోపాయికారీని కంట్రాక్టరులూ తామూ కడితేరుస్తారు. వీధులలో లాంతర్లు వెలిగించడానికి యెంతో చమురు ఖర్చువ్రాయించి లాంతర్లలో తగినంతచమురు పోయించక తమ యిళ్లవద్దదీపాలలో పోయించుకుంటారు. వీధులలో దీపాలు చమురు లేక పెట్టడంతోటే ఆరిపోయి వీధంతా చీకటిగా వుంటుంది. బీదవాళ్ళు తాటాకుగుడిసెలు వేసుకోవడానికి సెలవియ్యక తంటాలు పెట్టి వాళ్ళను యేడిపించి వాళ్ళవద్ద రూపాయీ అర్ధా పుచ్చుకుంటారు. లేనిపోనివాళ్ళకు వృత్తిపన్నులు——

గంగ——మీమాటకు అడ్డం వస్తాను. ముందుగా నాప్రశ్నకు జవాబు చెప్పండి. ఈఅక్రమా లన్నీ మనం యేర్పరుచుకున్నవాళ్ళే చేస్తే అప్పుడు యేంచేస్తారు ?

గోవిం——మనం యేర్పరుచుకున్నవాళ్ళు వక్కసారి అక్రమం చేస్తే రెండోసారి వాళ్ళను మనం మళ్ళీ యేర్పరుచుకోము. ఆభయం చేత వారు జాగ్రతగా ప్రవర్తిస్తారు.

గంగ——మీరు నూరనండి వెయ్యనండి. లంచాలు పుచ్చుకునే కమీషనర్లు వుంటేనే మనకు లాభం. వాళ్ళు నాలుగుడబ్బులు తిన్నా

ప్రకారం చేసి మరీ తింటారు. ఏమీ తినకపోతే వూరికే వూరంతా తిరిగి కమీషనరుగా వెట్టిపని చెయ్యడం వారికి కంచిగరుడసేవా యేమిటి ?

వ్యాఘ్రా——మీరు బహుబాగా అడిగినారు. మీతో నేను పూర్తిగా యేకీభవిస్తాను. లంచాలు పుచ్చుకునేవాళ్ళు వుండడమే యెందెందులకూ మంచిది. యిల్లు కట్టుకుని వూళ్లో కాపురం చేసేటప్పుడు నే లోపాలయినా వుంటవి ! యేప్రకారమయినా కావలసివస్తుంది.

వెంక——శాస్త్రులుగారు బహుతెలిసినవారు. ఆయన చెప్పినట్టే మేము నడుచుకుంటాము. మీటింగుఅక్కర లేదు. వెళ్ళుదాముపదండి.

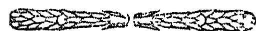
గోవిం——ఏర్పరచుకునే అధికారం మనచేతులో వుంటే ఆ లంచాలు పుచ్చుకునే కమీషనర్లయినా మనం చెప్పినట్టు వింటారు. మహాజరు తప్పకుండా పంపించవలెను.

వ్యాఘ్రా——మదనయ్యగారినీ నాగభూషణరావుగారినీ యెప్పుడూ కోరకుండా వుండేటట్టయితే నేను మహాజరులో దస్కతు చేస్తాను.

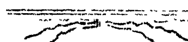
భీమ——మహాజరు తయారుచేయించండి. రేపు మళ్ళీవస్తాము.

(అందఱును లేచిపోవుచున్నారు)

కామరూపమంత్రము

ప్రథమాంకము.

ప్రథమరంగము — జంబుకేశ్వరవర్మగృహము.

[జంబుకేశ్వరవర్మయు, రాజరత్నమును ప్రవేశించుచున్నారు.]

జంబు — నీ వెనుకటిప్రయత్నమును పూర్ణముగా వదిలిపెట్టితివిగదా?

రాజ — మొదలంట విడిచినాను.

జంబు — నీవు నీ తల్లిగర్భములో నుండగానే మహా బ్రహ్మసిద్ధాంతి నాకు పుత్రుడు కలుగునని చెప్పినాడు. ఆయన మహా తపశ్శాలి. ఆయన యన్నమాట యమోఘముసుమా!

రాజ — ఆయన తపోమహిమ నాకు తెలియదా? ఆయన చెప్పినజ్యోతిషమును బట్టియే నేను మీ కిటువంటిపుత్రుడను పుట్టినాను.

జంబు — తల్లిపోయిన బిడ్డను నిన్ను బహుకష్టపడి పెంచినాను. నీవు నీ వెఱ్ఱియాలోచనను విడిచిపెట్టబట్టిగాని లేకపోయినయెడల నీ మాతామహార్జిత మైనధనము నపహరించవలెనని నోళ్ళు తెఱచికొని యున్న నీతాతజ్ఞాతు లింతకు ముందే యానందభరితులై పొంగుచుండురుసుమా. ఇంతవఱకును వారి కన్నులను గప్పుట కప్పుటకాదు గాని యిప్పుడు నీసహాయముచేత నిశ్చయముగా వారినోళ్ళలో మన్ను వేసినాను. ధనములో నెంతమహిమ యున్నదనుకున్నావు. "ధనమూలమిదంజగ" త్తన్న వాక్యము నీవు వినలేదా?

రాజ — విన్నాను. మీరన్నది నిజమేకాని సుఖప్రదముగాని

ధనమువలన బ్రయోజన మేమి? ధనమువలన గలుగవలసిన ప్రయోజన మంతయు సుఖమేకదా ? సుఖమునకు భంగము కలిగించునది యగా నేని అట్టిధనమును విడుచుటయే ధర్మము.

జంబు—నీవింకను ధనముకంటె సుఖమే యెక్కువని యన్నావు. నీ వెనుకటికోరిక నీమనసులో మొదలంట నశింపలేదని తోచుచున్నది.

రాజ—నిజము చెప్పుచున్నాను. ఇప్పు డాప్రయత్నము నా మనస్సులో లేనేలేదు. ఇప్పుడు నేను పూర్ణముగా క్రొత్తదారికి వచ్చినాను.

జంబు—ఈమాట నీనోటినుండి విని నాచెవులు చల్లపడినవి. ధనముతో సమానమైనది లోకములో నేదియు లేదు. వేయిసుఖములు పోయినను ధనమును పోగొట్టుకోరాదు. నిత్యమును కన్నుల పండువుగా ధనమును చూచుచుండుసుఖమును మించిన సుఖము మఱియేమున్నది ? సంచులలో గల్లుగల్లుమని రూపాయలమ్రోత వినుచుండుట చెవులపండువు కాదా ? మన క్షత్రియకులమున బుట్టిన వారికి మనకింతయున్నది చాలదా యని ధనవిషయమున తృప్తియుండ రాదు. "అసంతుష్టా ద్విజా నష్టా స్సంతుష్టా ఇవ పార్థివా" అని చెప్పిన పూర్వులు వెఱ్ఱివారనుకొన్నావా ?

రాజ—వారు వెఱ్ఱివా రనుకోలేదుగాని నేనుమాత్రము నా యభిప్రాయమును సుఖముకంటె ధన మెక్కువ యన్నయుద్దేశముతో మార్చుకోలేదు.

జంబు—మఱి యేల మార్చుకొన్నావు ?

రాజ—నాసుఖముకంటెను జనకాజ్ఞ నా కెక్కువయినది. యావజ్జీవమును కష్టముల కైన నోర్వవలెనుగాని యవిలంఘనీయమైన తండ్రియాజ్ఞను మీఱరాదన్న పితృభక్తిచేత మానుకొన్నాను.

జంబు—నీవన్నది పరిహాసపుమాట కాదుగదా?

రాజ—నామాటయం దంతనమ్మకము లేనియెడల మీయిష్టము వచ్చినట్లు భావించుకొనుడు.

జంబు — పితృాజ్ఞాపరిపాలనమునందు శ్రీరాములను మించిన బిడ్డను గనుటచే నే నిప్పుడు కృతార్థుడ నైనాను. నీకు కన్యల నిచ్చెదమని యెందఱో తిరుగుచున్నను నామనస్సులోని భయముచేత—

రాజ — గతమును గూర్చి విచారించిన ప్రయోజనము లేదు. ముందు జరుగవలసిన పని చూడుడు. సత్రములో దిగియున్న యోగిని మీరాహ్వానము చేసినారా?

జంబు—ఆయన తపస్సంపన్నుడేకదా?

రాజ—మహాతపస్సంపన్నుడు. ఆయన బ్రహ్మతేజమును మీరు చూడలేదా? తపశ్శక్తిచేతనే కాకపోయినపక్షమున, మేలిమి బంగారు నపహసించెడు పసిమిఛాయ యాయన కాయమున కెట్లు వచ్చినది? గడ్డమంతయు తెల్లపడినను దేహమున నొక్క ముడుతయైనను లేకపోవుటనుబట్టియైనను మీరా మహాత్ముని తపోమహిమను కనిపెట్టలేదా? ఆయన మహా మంత్రసిద్ధుడు.

జంబు—అంతటి మంత్రసిద్ధుడా? ఈకలియుగములో మంత్రమహిమలు ప్రత్యక్షముగా కనబడునా?

రాజ — ఇటువంటి మహానుభావులవద్దమాత్రము కనబడును. పుత్రులులేనివారికి పుత్రులను కలిగించెడి మహామంత్ర మాయనవద్దనున్నది. మనుష్యులను కామరూపములనుజేయు దివ్యమంత్ర మాయనకు సిద్ధించినట్లు నేను రహస్యముగా తెలిసికొన్నాను. ఇది పరమరహస్యము. నాకుతప్ప నన్యులకు తెలియదు. నేను కొన్నిదినము లాయన వెంటనుండి స్వీయమంత్రశక్తిచేత నామహామహుడు నిజరూపమును

మార్చుకొనగలుగుట నేను మాయోపాయముచేత కనిపెట్టినాను.

జంబు——ఆమంత్రమొక్కటి నీయందు ప్రయోగించిన——

రాజ——వేయిమాట లెందుకు? ఆయనను దెచ్చి మనయింట నుంచి నన్ను శిష్యునిగా నుంచితిరా శుశ్రూషచేత నే నాయనను మెప్పించి పూర్వము దూర్వాసునివలన సంతానమంత్రమును కుంతీదేవి గ్రహించినట్లుగా కామరూపమంత్రమును సమగ్రముగా నుపదేశము పొందెదను. అప్పుడుగాని నాశక్తి మీకు దెలియదు.

జంబు—— మంత్రప్రభావముచేత స్త్రీలు పురుషులును పురుషులు స్త్రీలును అగుదురా?

రాజ—— స్త్రీలను పురుషులనుగాను పురుషులను స్త్రీలనుగాను మార్చుట యేమివింత? ఆయన తలచుకొన్నపక్షమున మీరు చూచు చుండగానే జనులనందఱిని గాడిదలనుగా మార్చగలడు.

జంబు——ఆయద్భుతము నేను చూడవలెను.

రాజ—— ఇప్పుడేపోయి ప్రార్థించి మీరాయోగిని మనగృహము నకు తోడ్కొనిరండు. ఆయద్భుతమును మీ రల్పకాలములోనే చూడ గలరు; పొండు.

జంబు——నీవు లోపలిగది యోగిజనులుండుటకు తగినట్లు చేయు చుండుము. నే నింతలో పోయి యోగీంద్రుని ప్రార్థించి తోడుకొని వచ్చెదను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

ద్వితీయరంగము—జంబుకేశ్వరవర్మ గృహములోని గది.

[చిదానంద యోగీశ్వరుడును, రాజరత్నమును ప్రవేశించుచున్నారు.]

చిదా—ఓ రాజకులరత్నమా! నీతండ్రి నిత్యమును కామరూపమంత్రమని పఠించుచున్నాడు. ఇన్నినాళ్ళనుండి శుశ్రూష చేయుచున్నావు గదా? నా కామరూపమంత్రమహిమను నీవు కనిపెట్టినావా?

రాజ—మీ మహిమను ముందుగా నే నెఱిగియుండబట్టి నేను కనిపెట్టగలిగితినిగాని మీ కామరూపమహిమ నెవ్వరు కనిపెట్టగలరు? మీమహిమ లితరులకు దురూహ్యములు. కుసుమకోమలమైన మీ లేత దేహమున చామరమునుబోలిన యీ ముసలిగడ్డ మెప్పు డెట్లు మొలచినదో యెవ్వరికి గోచరమగును? ఇట్లు కొన్నిదినములు గాక మీకు నిరంతరసేవచేయు భాగ్యము సంభవించినప్పుడుగదా నేను కృతార్థతబొందుదును!— ఎవ్వరిదో యడుగుల చప్పుడువలె నున్నది. (ఆలకించి) లేదు లేదు. మనస్సులో శంకించుచున్నప్పు డూరక యిట్టి భ్రమ కలుగును.—నిన్న మీ రుపదేశించినమంత్రమును నేను చక్కగా గ్రహించినాను. మన మంత్రరహస్య మెవ్వరికిని తెలియగూడదు. ఇక దానిని ప్రయోగించవలెను. దాని సిద్ధివిషయమును నాకు సందేహము లేదు.

[జంబుకేశ్వరవర్మ ప్రవేశించుచున్నాడు.]

జంబు—(తనలో) ఈఋషీశ్వరుడు మన రాజరత్నమునకు మంత్రోపదేశము చేసినమాట చెవినిబడి నేను చరితార్థుడ నయినాను. అయినను నేనిది విననట్లు నటించెదను. రాజరత్నముమనస్సు నిజముగానే తిరిగినది. నే నిక నారాయణవర్మవిషయమున భయపడవలసిన పని లేదు. (అనుకొనుచు సమీపించి) స్వామీ! దేవరకు పరిచర్య

చక్కగా జరుగుచున్నదా ?

చిదా—(తనలో) ఇప్పుడు వినబడ్డది యితని అడుగులచప్పుడే. సందేహము లేదు. ఇతడు మా సంభాషణమును వినియుండునుగాని యర్థమును గ్రహింపగలిగి యుండడు. (ప్రకాశముగా) ఇటువంటి యపూర్వ పరిచర్యాసుఖమును మే మిదివఱ కేశిష్యులవలనను బొందియుండలేదు. ఈయవ్యాజసపర్యకు మాహృదయ మానందించినది. నీమనోరథము శీఘ్రముగానే సఫలము కాగలదు.

జంబు—ఓ మహానుభావా ! సఫలమయినదనియే సెలవిండు. మంత్రోపదేశము చేసితి రన్నశుభవార్త నేను పొంచుండి యిప్పుడు మా రాజరత్నము నోటినుండి విని కృతార్థుడ నయినాను. నేను జేసిన యీయపచారమును మన్నింపవలెను. నారాయణవర్మబాధ విముక్తి చేసి నన్ను బ్రతికించినారు.

చిదా—మీ రాజరత్నమునకు వివాహమహోత్సవము నడుచు వఱకును నారాయణవర్మబాధ విముక్తి యయినదని సంతోషింప కూడదు. మేము మాశిష్యునకు జేయవలసినయుపదేశమును జేసితిమి. సమర్థముగా నుపదేశించిన మామంత్రప్రభావముచేత సమస్తమును శస్తమగును. ఇటువంటి మంత్రరాజము కరగత మయినప్పుడు పురుషులు స్త్రీలుగా మాఱినను స్త్రీలు పురుషులుగా మాఱినను కడకు మీ రాదిగా జనులందఱును గాడిదలుగా మాఱినను నెవ్వరును నాశ్చర్య పడవలసినపని లేదు. ముందు నీకన్నులనే నీవెన్నెన్నో వింతలుచూడగలవు.

జంబు—రాజరత్నముయొక్క మాతామహధనమునకు భంగము రాదుగదా ?

చిదా—రాదు. మే మన్నమాట వరదానమనుకో. నేటి కాఱు నెలలలోపల నీకోడలే నీ వియ్యంకునిజ్ఞాతులకు తృప్తికరముగా జెప్పి

సందేహనివారణ చేసి నిర్వివాదముగా మీరాజరత్నము పుత్రపౌత్ర పారంపర్యముగా ననుభవించునట్లు చేయగలదు. నామాట నమ్ముము. ధనము చెందనర్హులైనవారి కేల చెందకుండును ?

జంబు——(ఆశ్చర్యముతో) ఆఱునెలలలోపలనె నాకు కోడలు వచ్చునా ?

చిదా——మేము యోగదృష్టిచేత సర్వమును జూచినాము. నేటికి నాలవదినము రాత్రి కనకాభరణభూషితురాలయి యొక రాచకన్నియ మీయింటికి రాగలదు. ఆమెను కులగోత్రనామము లడుగక తక్షణమే మీరాజరత్నమునకు వివాహము చేయుము. నీ వీలోపలనే వివాహసన్నాహమును జేసికొని సంసిద్ధుడవయి యుండుము. ఈ మూడు దినములను మీరాజరత్నము మే ముపదేశించిన మహామంత్రమును దినమునకు నేయేసిమాఱులు పునశ్చరణము చేయుచుండవలెను. అది సంవత్సరమునకుగాని సిద్ధి పొందదు. మీయింటికి వచ్చెడు చిన్నదానిని స్త్రీరూపమున వచ్చిన రాజరత్నము పాలిటి భాగ్యదేవతనుగా భావింపవలెనుగాని సామాన్యమానవభామినిగా భావింపకూడదు. మేము జేపు రాత్రి యంతర్హితులమయి పోయి మా యోగమహిమచేత నెడబాయకుండి మీరాజరత్నము పుత్రసంపదలతో వర్ధిల్లునట్లు కటాక్షించుచుండెదము. మే ముపదేశించినమంత్రము నిర్విఘ్నముగా ఫలించును గాక !

జంబు —— ఇవి యాశీర్వచనములు గాక మాకు నిజమయిన వరములే.

చిదా——మామంత్రముయొక్క ప్రయోగోపసంహారక్రమమును మే మింకొక్కసారి రాజరత్నమునకు నే డుపదేశింపవలెను. నీ వించుక తడవు దూరముగా నుండవలెను. జేపటితో నుపదేశములు

కాగానే మేము తపస్సమాధినిమిత్తము హిమాద్రికి బోయెదము.

జంబు—చిత్తము. (అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

తృతీయరంగము—నీళ్ళాటరేవు.

[రంగమ్మ, వెంకమ్మ, సుందరమ్మ మొదలయినవారు ప్రవేశించుచున్నారు.]

రంగ—వెంకమ్మా! వెంకమ్మా! వూళ్ళోవింతలు విన్నావా? అందరూ చెడచెప్పుకుంటూవున్నారే.

వెంక—ఏమి వింతలే? కాలమహిమ యేమోకాని యిప్పుడు మహావిఢ్డూరాలు పుడుతూ వున్నవి సుమా.

రంగ—నే నన్నది జంబుకేశ్వరవర్మగారి యింట్లోమాటే.

వెంక—నేనన్నదీ అదేనే. ఆడదానికి మీసాలు రావడం యేమిటే? యెక్కడైనా యింతవిరుద్ధం వుంటుందా? అంతా అబద్ధమే. ఇది వట్టికల్పన.

రంగ—మన కేం తెలుసునే అంతా నిజమనే చెప్పుకుంటూ వున్నారు.

సుంద—నిజం కాకపోతే వూరికే అబద్ధాలు పుట్టవు. మీరు విన్నది సందేహం లేకుండా నిజమైనమాట. దగ్గరగా రండి నేను రహస్యం చెపుతాను. (అని రహస్యముగా) నేను వాళ్ళ యింటి దాసీదాన్ని కనుక్కున్నానర్రా. అది జంబుకేశ్వరవర్మగారి కోడలికి మీసాలు రావడం తాను కళ్ళారా చూచినా నసీ, రాణివాసం అవడం చేత యెగవాళ్ళకి యెవరికీ తెలియదనీ, నిన్న నాతో ప్రమాణం చేసి చెప్పింది.

వెంక—ఇటువంటి విరుద్ధాలు యెక్కడనయినా వుంటవిటమ్మా? నేను నమ్మను.

రంగ — ఆడవాళ్లకుకూడా అక్కడక్కడ మీసాలు రావడం కలవు. మామేనత్త కొకావిడకు కొంచెం నూగునూగుగా వచ్చినవి.

వెంక — రాజరత్నము పెళ్ళాము మహాఅదృష్టవంతురాలట. నాలుగు నెలలకిందట రాజరత్నము తల్లి పినతాతమనమలు వచ్చి రాజరత్నము మగవాడే కాడనీ, అతని మాతామహుని ఆస్తిని తమకు రావలెననీ తగాదా పెట్టినారట. అప్పుడా చిన్నది తగిన నిదర్శనంచూపి దౌహిత్రం మొగుడికి వచ్చేటట్టుచేసి వాళ్లను పంపించివేసిందట. వాళ్లు సిగ్గుపడి నోరెత్తకుండా లేచిపోయినారట.

సుంద—మీరు మాట తెచ్చినారుగనుక నేను మీతో యింకా రహస్యంకూడా చెప్తాను. రాజరత్నమునకు కడుపు యెత్తయి యేడు మాసాలగర్భంలాగు వున్నదట! ఇదేంవిరుద్ధమే? ఆడవాళ్లకు మీసాలు రావడమైనా విన్నానుగాని మొగవాళ్లకు కడుపురావడం నేను యెక్కడా వినలేదో.

రంగ—ఓసి మెల్లిగా మాట్లాడవే. అవతల జపం చేసుకుంటూ వున్నశాస్త్రుల్లుగారు వినిపోతారు. వింటే అప్రతిష్ట.

(అని చేతితో నోరు మూసికొనుచున్నది.)

శాస్త్రి—అందఱును విన్నదాని కింత రహస్య మేమి? మీరు విన్నదానిలో విరుద్ధ మేమియు లేదు. మగవాండ్రకును కడుపు రావచ్చును. పూర్వము మాంధాత తండ్రికి యువనాశ్వునికి కడుపు రాలేదా? పురూరవశ్చక్రవర్తి తండ్రికి సుద్యుమ్నునికి కడుపు రాలేదా? మంత్రప్రభావమువల్ల కలుగవచ్చును. ఈమధ్య నెవరో యోగి వారింటికి వచ్చినారట! ఆయోగి మంత్రమహిమచేతనే యీఅద్భుతాలన్నియు పుట్టినవి. బ్రాహ్మణప్రభావమంటే సామాన్యమనుకొన్నారా ఏమిటి? ఈమధ్య తపశ్శాలులు తక్కువయి మహిమలు కొంత

కాలమునుండి కనపడకుండ నున్నవి.

వెంక — ఏమిమహిమలోకాని నాబుద్ధికి బోధపడకుండావున్నవి. రాజరత్న మాడదీ, పెళ్ళాము మగవాడగా కాకుగదా? ఆచిన్నది యెవ రాడపడుచో యెవరికీ తెలియదట.

రంగ — అంతవిరుద్ధం వుంటుందే?

శాస్త్రి — ఉండవచ్చును. అది విరుద్ధమే కాదు. మంత్రమహిమ చేత నెంతలేసివింతలైనను పుట్టవచ్చును. పూర్వము శిఖండి ఆడుది మగవాడు కాలేదా? యశోదు మగవాడు ఆడది కాలేదా? ఇదంతా ఆయోగిప్రభావము యుండును. నేను పోయి దీని నిజమంతయు మధ్యాహ్నమువిూద జంబుకేశ్వరశర్మగారినే అడిగి తెలుసుకొనెదను.

సుంద — ఈవెఱ్ఱిబ్రాహ్మడు కొంపతీసి అక్కడ మనపేర్లు చెప్పుతాడేమో?

మంగ — నీళ్లకు వచ్చి చాలాసేపయింది. అత్తగారు కోపపడుతుంది. యింటికి వేగిరం వెళుదాము రండే.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

చతుర్థరంగము — జంబుకేశ్వరశర్మ గృహము.

[శాస్త్రియు, జంబుకేశ్వరశర్మయు ప్రవేశించుచున్నారు.]

జంబు — మీరు విన్నదంతయు సర్వాబద్ధము. ఆడదాని కేమి? మీసా లేమి? పోవయ్యా.

శాస్త్రి — ఒకవేళ నిజమే కావచ్చును. జనవాక్య మెప్పుడును అబద్ధము కాదు. యోగియొక్కమహాత్మ్యముచేత నీకొడుకును కోడలును రూపాలు మార్చుకొన్నారని పురాణపండితులు చేసిన సంశయనివారణమునుబట్టి యీగ్రామములో అందఱును ఏకవాక్యముగా సిద్ధాంతము

చేసికొన్నారు. అలోపలినుండి వచ్చువా రెవరు ?

[నారాయణవర్మయు, రాజరత్నమును ప్రవేశించుచున్నారు.]

నారా — నేను నీయల్లుడను నారాయణవర్మను. ఈమె నాభార్య రాజరత్నము. మీయింటనుండి నీకూతురికి మంత్రోపదేశము చేసి వివాహము చేయించిన యోగిని నేనే. తరువాత నాలవనాటిరాత్రి రాచకన్నియవేషము వేసికొనివచ్చి నీకూతురిని వివాహము చేసికొన్నదియు నేనే. నా కామరూపమంత్రమహిమ ఇప్పుడు బోధపడినదా ? తెలియకపోయినపక్షమున, నీకొడుకును కూతురినిగా మార్చినదానిని బట్టియైనను నాకామరూపమంత్రమహిమ నీ కిప్పుడు బోధపడకపోదు. దౌహిత్రు డని చెప్పి నీ వియ్యంకునిసొత్తు జ్ఞాతులకు చెందకుండ నపహరింపవలెనన్నదురుద్దేశముతో కూతురు కొడు కని బొంకి నీ వింతకాలము లోకమును మోసపుచ్చినావు. రాజరత్నమునకు కొడుకు పుట్టినతరువాతనైనను నిజము గ్రహింతురని చెప్పి నే నప్పుడు జ్ఞాతులను బంపివేసినాను. ఎవరి కేవి రావలెనో వారి కవే వచ్చినవిగాని మగవానికి కడుపును రాలేదు; ఆడదానికి మీసములును రాలేదు. మే మిద్దఱమును సహాధ్యాయుల మయి యున్నప్పుడు నీకొమార్తెకు నామీద గలిగినవలపుచేత గుట్టు బయలబడి మే మిద్దఱమును దంపతులము కాజూడగా నీ వనేకవిధముల విఘ్నములు కలిగించి కార్యఘాతము చేయ జూచినావు. నీవప్పుడు ద్వేషించిన నారాయణవర్మనే నేను. నేను యోగినయి యుండినప్పుడు నిన్నును సర్వజనములనుగూడ గాడిదలనుగా జేయగలశక్తి నాయొద్ద నున్న దని నీతో జెప్పి యున్నాను. నా మంత్రమహిమను దెలిసికోలేకపోవుటచేత నిన్నును నమ్మరాని విరుద్ధాంశములను నమ్మించుటచేత జనులను గాడిదలనుగా జేసినానా ? లేదా ? ఇక మీరిట్టికామరూపములను మంత్రములనునమ్మకుందురుగాక

నేను విసజాలను. ఓశాస్త్రీ! నీవు మాంధాతకథలను శిఖండికథలను చెప్పి, మంత్రిపరిభావముచేత నా కొడుకును కోడలును తారుమారయి రని యెల్లవారికిని చెప్పుము. చేత జిక్కినసాక్ష్యము నేను విడువను. ఆవల నన్నెవ్వారేమి చేసెదరో చూతము. నీతో సంకొక రహస్యము చెప్పెదను నావెంట రా,

(అని యూవలి కీడ్చుకొని పోవుచున్నాడు)

లు లా య శా స్త్రి.

---

౧. రంగము—భోజనగృహము.

[కరణము వేంకటరావుపంతులు గారును, శంకరశాస్త్రిగారును, భోజనములు చేయుచు పరివేశించుచున్నారు.]

శంక—(జుఱ్ఱుచు) పంతులుగారూ! పెరుగు దివ్యంగావున్నది. ఇది ఆవు పెరుగేనా?

వెంక — ఆవుపెరు గింతగట్టిగా వుండదు. ఇది బఱ్ఱెపెరుగు. శాస్త్రం చదువుకున్నవారు యింతమాత్రిం తెలుసుకోలేకపోయినారు గదా?

శంక—(తనలో) ఇతడు నన్ను అల్లాటప్పా శాస్త్రికింద కట్టివేసినాడు. విస్తరిదగ్గిరనుంచి లేచేలోగా నాపాండిత్యము ఈయనకు కనపరచవలెను. (పయివంక చూచి) అటకమీద గుమ్మిడికాయలు చాలావున్నవి. ఈయన కర్థం తెలియకుండా కగాష్మాండా లెక్కడివని అడుగుదామా? వద్దువద్దు. ఈయన కీమాట కర్థం తెలియకపోయినా నేను అటకవంక చూడడాన్ని పట్టి గ్రహిస్తాడు. ఏదయినా గూఢమైనపరిశ్న వెయ్యవలెను. (ఆలోచించి) ఇన్ని గుమ్మిడికాయలు

ంవత్సరంపొడుగునా కూరకే చాలవు. మావాడిపెళ్ళికూడా వస్తూ వున్నది.

శంక—(తనలో) ఇంతకతనమైనకసం ప్రయోగించినా, ఈ మన యర్థం యిక్కట గ్రహించినాడే నియోగులు తెలుగుకవిత్వం చెప్పే వారగనుక వీరికి నిఘంటువులు ముఖస్థంగా వచ్చి వుంటవి. అయ్యో! నేడు నాకీ గొడ్డుమాంసం తినేవాళ్ళ యింట్లో భోజనం తటస్థమయినదే. దీని కేమి ప్రాయశ్చిత్తం వున్నదో? ఈ సంగతి యెవరితోనూ చెప్పను. వీరియింట్లో భోజనం చెయ్యలేదని నక్క అబద్ధం ఆడితే అన్నీ తీరిపో తవి. విస్తరి విడిచిపెట్టి లేచిపోతాను.

(అని లేచుచున్నాడు.)

వెంక—ఆకాస్తఅన్నం తిని మరీ లేచి పోవయ్యా. కరువు కాలంలో అన్నం పారవెయ్యరాదు.

శంక—నాకు కడుపునొప్పి వచ్చిందండి వేగిరం పోవలెను.

(అని లేచి పరుగెత్తుచున్నాడు.)

---

౨. రంగము—మేజస్ట్రీటుకోర్టు.

[మేజస్ట్రీటుదగ్గర ఫిర్యాదీ వెంకటరావుపంతులును సాక్షులును ముద్దాయీ శంకరశాస్త్రియు నిలుచున్నారు.]

మేజ—ఏమయ్యా ? శాస్త్రీ ! ఇతడు నీమీద తెచ్చినఅప్రతిష్ఠ నేరం పూర్తిగా రుజువుపడ్డది. నీ వితడు గొడ్డుమాంసం తినేవా డని ప్రచురం చేసినావా ? లేదా ?

శంక—నేను యెవ్వరితోనూ చెప్పలేదండి. ఇతడు తాను చచ్చినపోతులను కూరకోసం తెప్పించుకొన్నా నని నాతో చెప్పితే ఆమొక్కపోయి ఆమాట నేను రహస్యంగా నాభార్యతో అన్నాను.

మేజ — సంస్కృతంమాటా ? అలాగుచెప్పు. అందుచేత నే యీమాట నాకు యింగ్లీషుడిక్షనేరీలో యెక్కడా చూచినట్టు జ్ఞాపకం రాలేదు. అంత పెద్దమాట యెందుకు వుపయోగించినావయ్యా ? మనం మాట్లాడుకోవడం వకరిమాటల అర్థం నకరికి తెలియడానికా ? మరి యెందుకైనానా ?

శంక. — మాది పండితసాంప్రదాయం గనుక పాండిత్యం కనపడ డానికి కాస్త మారుమూలమాట ప్రయోగించినానండి. పామరులు వుపయోగించే సామాన్యపుమాటలే వుపయోగిస్తే మా పాండిత్యమూ మా ఆధిక్యమూ యేమిటండి ?

మేజ — ఏదీ ఆమాట ? ులాయమూ ? నాకు చూస్తే నీవే బుద్ధిలేని ులాయంలాగు కనపడుతూ వున్నావే. నీపే రెవరూ? శంకర శాస్త్రి ? శంకరశాస్త్రి అనడంకంటె నేటినుంచి నిన్ను ులాయశాస్త్రి అంటేనే బాగావుండేటట్టు కనపడుతూవున్నది.

ఒకప్లీడరు — ులాయశాస్త్రి అంటే అర్థం యేమిటీ ?

ఇంకొక ప్లీడరు — దున్నపోతుశాస్త్రి అని అర్థము.

వేరొకప్లీడరు — ఆహాహాహాహా ! దున్నపోతుశాస్త్రి ? కేజు చూడవచ్చిన యీకుర్రవాళ్ళు నవ్వాపట్టలేక వీధిలోకి యెలా పరుగె త్తుతూవున్నారో.

శంక — అయ్యా ! అయ్యా ! మేజస్ట్రీటుగారూ ! తమరు చిత్త గించవలెను. వీధిలో కుర్రముండాకొడుకులు "దున్నపోతుశాస్త్రి" "దున్నపోతుశాస్త్రి'' అని యెలా అరుస్తూవున్నారో చూడండి. తమరు శాస్త్ర మందలిస్తేనేకాని వాళ్ళనోళ్ళు మూత పడవు. తమ రిప్పుడు శిక్షించకపోతే రేపటినుంచి నన్ను బొత్తిగానే అల్లరిపిల్లకాయలు వీధిలో గేలిచేసి వదిలిపెడుతారు

మేజ—బంట్రోతే! ఆ అరచేవాళ్ళను పట్టుకొని యిలాకోర్టు వానియెదుటకు యీడ్చుకొని రా.

బంట్రోతు—చిత్తము మహాప్రభూ!

మేజ—నీవు చూపిన పాండిత్యానికి తగిన బిరుదుపేరు నీకు శాశ్వతంగా లభించింది. యింతమందినోళ్ళల్లో పడ్డతరువాత యిక నీకది తీసివేసుకుందామన్నా పోయేది కాదు. అవునుగాని నీవు రహస్యంగా నీభార్యతో చెప్పినమాట వూరిమీద యెలాపడ్డదయ్యా!

శంక—దానమ్మకడుపుకాల! ఆడవాళ్ళతో చెప్పినమాట దాగదండి. దానికి పూర్వం ధర్మరాజువారిశాపం వున్నదండి. అది దాని చెలికత్తె వక్కత్తెతో చెపితే ఆనోటిమాట ఆనోట వూరంతా పాక్కి వీధి వీధినీ పాకిందండి.

మేజ—ఇదంతా భ్రమచేత వచ్చిందిగాని మరివకటి కాదు. ఇందులో దురుద్దేశం కనపడనందున కేజు కొట్టివేసినాము. ఓశాస్త్రీ! ఇకముందునీవు యెప్పుడూ యిటువంటి పెద్దమాటలు వుపయోగించబోకు. ఇప్పుడయినదానితో బుద్ధి తెచ్చుకో. నిన్ను విడుదల చేసినాము పో.

శంక—చిత్తము. చిత్తము.

(అందరు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

పూర్వాచారము.

[పూర్వాచారదీక్షితులును, నవనాగరికశాస్త్రియు, మొదలైన సభికు లందఱు
నిండియుండఁగా నుపన్యాసకు లయిన యవివేకాచార్యులవా
రుపన్యాసము నారంభించుచున్నారు.]

అవి—ఓ విద్వన్మహాజనులారా! నేడు లోకోపకారమైన మహా విషయమును గూర్చి యుపన్యసింపబోవు చున్నాను. మీ రందఱును శాస్త్రసమ్మత మైన నా యుపన్యాసమును సావధానముగా విని, పాఠశాలలలో శూద్రులను జదువకుండ జేయుడని దొరతనమువారికి సంఘ విజ్ఞాపనము పంపవలెను. శూద్రులు చదువుకొనుటచేత బొత్తిగా తెలుగుమీఱిపోయి బ్రాహ్మణభక్తిలేక స్వధర్మమును విడిచి యధోగతి పాలయి చెడిపోవుచున్నారు. బ్రాహ్మణసేవయేకదా శూద్రులకు కులధర్మము? అది యొక్కటి లేకపోయినపక్షమున, ఎన్నిగుణసంపదలు కలిగినను అవి యన్నియు వ్యర్థములు. స్వధర్మమయిన బ్రాహ్మణ సేవను పరిత్యజించుటవలన, శూద్రుల కిహలోకహానియు పరలోక హానియుసంభవించును. ఇదియంతయు నేను శూద్రులునిష్కారణముగా స్వధర్మమును గౌరవింపక చెడిపోవుచున్నారే యన్నజాలిచేత వారి క్షేమముకొఱకు చెప్పుచున్నానే కాని స్వప్రయోజనపరత్వముచేత గాదు. స్వధర్మత్యాగము మహాపాతకము. స్వధర్మమును విడిచి సంపదలతో తులదూగుటకంటె స్వధర్మమునం దుండి తిండికి లేక మరణము పొందుట శ్రేయస్కరము.

శ్లో. శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్
స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః.

అని శ్రీకృష్ణుండు భగవద్గీతలలో తృతీయాధ్యాయమున సెలవిచ్చి

చేయున్నారు. "చక్కగా ననుష్ఠింపబడిన పరధర్మమునకంటె విగుణమైన స్వధర్మము శ్రేష్ఠము. స్వధర్మమునందు చచ్చుటమేలు; పరధర్మము భయావహమైనది" అని శ్రీకృష్ణులవారే సెలవిచ్చునప్పుడు నాబోటులు వేఱుగ జెప్పవలసిన దేమున్నది? శూద్రులు చదువుకొనుట యెంతో పాపము.

శ్లో. శూద్ర మక్షరసంయుక్తమ్ దూరతః పరివర్జయేత్.

అని శాస్త్రములు ఘోషపెట్టుచున్నవి. చదువుకొన్న శూద్రుని దూరముగా తఱిమివేయవలెను. శూద్రులు చదువుకొనుట పూర్వాచారవిరుద్ధము. మహానుభావులైనపూర్వులు చేసినశాస్త్రములను మీఱవచ్చునా? పూర్వులమహిమలముందఱ మన మెంతటివారము? పూర్వులవంటి బుద్ధిమంతు లిప్పు డెక్కడ నున్నారు? యుగములనాటి వారిబుద్ధితోను సర్వజ్ఞత్వముతోను నిన్న మొన్నటి మన యల్పజ్ఞానము సాటి యగునా? శూద్రులకు విద్య మంచిదయినపక్షమున మన పూర్వులు దాని నేల నిషేధింతురు? కృతయుగమునాటి మహాపురుషుల కంటె నీ పాడుకలియుగములోనివా రెక్కువ బుద్ధిమంతులా? కించిద్జ్ఞుల మయినమనము సదా వారియాజ్ఞలకు బద్ధుల మయి నడవవలెను. శాస్త్రధిక్కారముచేయరాదు. ఇది యనాదిగా వచ్చుచున్న శిష్టాచారముగాని నిన్న మొన్న వచ్చినదికాదు. నవనాగరికుల కుయుక్తుల నమ్మి మీ రెవ్వరును శూద్రులవిద్య కంగీకరింపగూడదు. ఈ నవనాగరికులమాటలు నమ్మి యెక్కడానిలో నేడు మనము కొంచె మవకాశ మిచ్చినపక్షమున రేపు వా రింతకంటెను హీనమైనదురాచారమును దెచ్చి పెట్టుదురు. అప్పుడు శాస్త్రప్రమాణము నిర్మూలమయి పోవును. శాస్త్రవిశ్వాసము చెడినపక్షమున దేశమున కెన్నియనర్థములైన సంప్రాప్తము లగును. శూద్రులకు విద్య లేకపోవుటవలన

ఎవ్వరికిని నష్టములేదు. స్వధర్మపరాయణు లయినశూద్రులలో సహిత మత్తృప్తిలేదు. అపూర్వబుద్ధిమంతు లైనయీనవనాగరికు లొక్కరు దక్క నెవ్వరును మా కీమార్పు కావలె నని కోరుచుండ లేదు. క్రొత్త క్రొత్తమార్పులవలన దేశసంక్షోభము కలుగును. జనులలో నిప్పుడున్న యైకమత్యము చెడిపోవును. కాబట్టి ప్రభుత్వమువారికి శూద్రులవిద్య మాన్పించి కులాచారధర్మములను రక్షింపవలయు నని శీఘ్రముగా సంఘవిజ్ఞాపనములు ప్రతిగ్రామమునుండి పంపవలెను.

పూర్వా---ఆహా! ఏమి యీయుపన్యాసము! దీనిని సహస్రముఖములు గల శేషు డయినను వర్ణింపజాలడు.

నవ---ఉపన్యాసము సాంత మయినదా ?

పూర్వా---ఏమి ? ఇం దేమైనలోప మున్నదా ?

నవ---మాటలలో లోపము లేదు.

పూర్వా---మీ రేమైన చెప్పదలచుకొన్నారా ?

నవ---మీ సెల వయినపక్షమున నాలుగుమాటలు చెప్పెదను పూర్వులే బుద్ధిమంతులనియు, ఇప్పటివారు బుద్ధిహీను లనియు పూర్వాచారమును దేనిని మీఱరా దనియు, చెప్పెడుమాట వెఱ్ఱి మాట. పూర్వ మున్నయీశ్వరుడే యిప్పు డున్నాడు; పూర్వులకిచ్చిన బుద్ధినే యిప్పటివారికిని బ్రసాదించి యున్నాడు. ఆబుద్ధి నుపయోగపఱుచుకోలేకపోయినదోషము మనయందే యున్నది.

అవి---ఆహాహాహా! ఏమి యీయుక్తి! పూర్వులబుద్ధి యెక్కడ? మనబుద్ధియెక్కడ ? యుగములక్రిందట నున్న వారి కున్నలోకానుభవము నిన్న మొన్న పుట్టిన మన కెక్కడనుండి వచ్చును ? వారు సర్వజ్ఞులు, సువివేకులు; మహిమాఢ్యులు.

నవ---ఈవర్ణనలు చాలును. సర్వజ్ఞులయిన పెద్దలు, పూర్వు

వివేకము, పూర్వకాలపు మహిమలు, ఇటువంటిమాటలు వినుట కెంతయు నింపుగానే యుండును. కాని యిందు సార మేదియు లేదు. ఇటువంటి పనికిమాలినసమ్మక మాలోచన లేకపోవుటచేతనే సంభవించును. మీరు సెలవిచ్చినట్లు లోకానుభవమువలన బుద్ధి హెచ్చుననుటకు సందేహము లేదు. పిన్నలకంటె పెద్దలకు బుద్ధి హెచ్చగుట నైసర్గికము. అనుభవ మెక్కువ యున్నవారికి బుద్ధి హెచ్చకపోవుట యస్వాభావికము. అది వారి బుద్ధిజాడ్యము "ఎవరు పెద్దలు? ఎవరు పిన్నలు? ఎవరికి లోకానుభవ మెక్కువగలదు?" అన్నయంశములను విచారింపవలెను. లోకానుభవ మెక్కువగుటనుబట్టి బ్రతికియున్న వారిలో చిన్నవారికంటె పెద్దవా రధికజ్ఞాను లయినట్లే, గతించిన వారిలో మొదటితరమువారికంటె దరువాతితరమువారును వారికంటె నాపయితరమువారును గ్రమక్రమముగా నధికానుభవము కలవారయి యధికజ్ఞానము కలవా రగుచుండుట స్వాభావికము. అట్లు కాకుండుట స్వాభావికవిరుద్ధమైన బుద్ధిరోగము. నిజము విచారింపగా నల్పకాలానుభవము గలవారగుటచేత బూర్వమం దుండినవారే తరువాతనుండిన వారికంటె బిన్న లని చెప్పవచ్చును. పరంపరగా వచ్చుచున్న వెనుక తరములవారి యనుభవముకూడ మన యనుభవముతో జేరుచుండుట చేత మనమే విశేషజ్ఞానము కల వృద్ధులము కావలెను. కాబట్టి మన మాపూర్వులు చెప్పినదెల్లను మంచిదను మూర్ఖపుపట్టును మాని మన బుద్ధిచేత నాలోచించి యిప్పటిస్థితినిబట్టి కాలానుగుణములయిన మార్పులను జేసికొనుచు లోకమునకు సుఖాభివృద్ధి కలుగజేయుచుండవలెను. పూర్వులకంటె మన మొకవేళ నల్పబుద్ధి కలవారమేయయినను వారి జ్ఞానమునకు మనజ్ఞానము జేర్చి పయిని గూర్చుండుటచేత దీర్ఘకాయుని భుజములమీద గూర్చున్న మరుగుజ్జువానివలెనే నెక్కువ

మారముము జూడవచ్చునని యొకానొకవిద్వాంసుడు వ్రాసియున్నాడు. జ్ఞాననేత్రము మూతపడి యంధప్రాయముగా నున్న జనసామాన్యము విద్యాగంధము నొంది కన్ను దెఱచినంగాని మన దేశము మంచిస్థితికి రానేరదు. అజ్ఞానరోగముచేతనే మన దేశమునందు జను లంతకంతకు హీనదశకు వచ్చుట సంభవించుచున్నది. అజ్ఞానరోగపీడితు లయినవారికి బుద్ధ్యుపానముతో దివ్యౌషధమును సేవింపనిచ్చినంగాని జ్ఞానారోగ్యము గలిగి దేశము బాగుపడదు.

అవి.— ఈపాటి యీవెఱ్ఱిచదువు చాలించు. శాస్త్రముల నెన్నడైన మార్ప శక్యమగునా? నీవు చెప్పినది శాస్త్రవిరుద్ధ మగుటచేత కేవలోన్మత్తప్రలాపము; నీమాటలు ప్రమాణబుద్ధి గల మావంటిశిష్టు లంగీకరింపదగినవి కావు.

నవ.— పెద్దలు చేసినశాస్త్రరక్షణము నిమిత్తముయి పెద్దల కెల్లను పెద్దయైనయీశ్వరుడు దయచేసినబుద్ధిని వదలగలవజూడకుడు. మనుష్యుల సౌఖ్యాభివృద్ధినిమిత్తమయి శాస్త్రములు చేయబడినవి గాని శాస్త్రములగౌరవమును కాపాడునిమిత్తము కష్టపడుట కయి మనుష్యులు చేయబడలేదు. పూర్వకాలమునకు దగినట్టుగా జేయబడిన శాస్త్రమును మార్పగూడదని యవిచారమూలకముగా భావించి యందలి యంశములు పనికిమాలిన వయి నష్టకరము లయిన వని తెలిసి నప్పుడుకూడ దుర్భ్రమచే పట్టుపట్టి మార్చుకోక సహించుచువచ్చిన యెడల శాస్త్రగౌరవము విడిచి జనులు దానిని బహిరంగముగానే మీఱుదురు. మీవంటిపెద్ద లిందఱుపన్యాసముచేసి శాస్త్రప్రమాణము లను జూపుచున్నను, శూద్రులలో విద్య వృద్ధియగుచుండుటయే యిందునకు నిదర్శనముగా జూపవచ్చును. కొంద ఱిట్లు ప్రస్తుత కాలమునకు దగని శాస్త్రవిశ్వాసమును మాని వృద్ధిపొందుచుండగా

బుద్ధిని విడిచి ప్రతివిషయమునను శాస్త్రము శాస్త్రమని పలవరించు వారు పాపములనుసహితము శాస్త్రోక్తముగానే చేయుచు దమకును దేశమునకుఁగూడ ననర్థములను దెచ్చిపెట్టు చున్నారు.

అవి—కలికాలమహిమచేత మీవంటివారి కిప్పు డిటువంటి బుద్ధులు పుట్టుచున్నవి. శూద్రు లింతకాలమును జదువు లేక చచ్చి పోయినారా? వీరి పూర్వులు సుఖపడలేదా? ధనము సంపాదించలేదా? బ్రాహ్మణపూజ చేసి తరింపలేదా? దేశము మహోన్నతదశయం దుండినదికాదా? ఇంతకాలము లేనిచదువు శూద్రుల కిప్పు డేల కావలసివచ్చినవి?

నవ—ఇటువంటిప్రశ్న లడుగువారికి సమాధానము చెప్పి యొప్పించుట బ్రహ్మకు శక్యము కాదు! ఈప్రశ్నములు పూర్వ మొక గృహస్థునకును మీవంటి మఱియొక బుద్ధిమంతునకును నడిచిన ప్రసంగమును స్మరణకు దెచ్చి నవ్వు తెప్పించు చున్నది.

అవి—ఆ యవివేకప్రసంగ మేది?

నవ—ఒకగ్రామములోనివారు తరములనుండి యొకచెరువు లోని కలుషోదకము త్రాగుచు గారణము తెలియలేక యుబ్బురోగము చేత బాధపడుచుండిరి. ఆగ్రామమునం దున్న వారిలో గొందఱు పాటు పడి ధనము సంపాదించి ధనికులయినవారును గలరు. ఇట్లుండగా నాధనికులలో నొకడు పూర్వాచారవిరుద్ధముగా దనకుమారుని రాజ ధానికిబంపి యింగ్లీషుపాఠశాలలో జదువుచెప్పించెను. ఆబాలుడక్కడ బరీక్షలం దేఱి యారోగ్యధర్మములను నేర్చికొనివచ్చి స్వగ్రామములో సభచేసి "మనగ్రామములోని యుబ్బుజబ్బులన్నియు నీటికాలుష్యము వలన గలుగుచున్నవి. మనము పానముచేయునీటిలో కఱ్ఱలు నాన వేయుట, గొడ్లను కడుగుట మొదలయిన కశ్మలములను జేరనీక నీరు

రిశుద్ధపఱుపవలెను. అని యుపన్యసించెను.

అవి—అప్పు డేమిజరిగినది ?

నవ—అక్కడ నున్నవారిలో నొక ప్రబుద్ధుడు లేచి " చెఱువు)రు చిరకాలమునుండి యీవిధముగానే యున్నది. మీతండ్రితాత) నీరు త్రాగుచు నుబ్బుజబ్బుతో చిరకాలము జీవించి ధనము సంపా దించలేదా ? ఇప్పుడేమి క్రొత్త వచ్చినది ? మనము పూర్వాచారము మీఱరాదు. ఈజబ్బువల్ల దోషము లేదు. ఇది గ్రామములో తర ములనాటినుండి వచ్చుచున్నది. " అని సమాధానము చెప్పెను.

అవి—మంచిసమాధానము చెప్పినాడు. అంతటితో నాకుఱ్ఱ వాని నో రడగినదా ?

నవ—ఆకుఱ్ఱవా డిట్లనియెను—" ఓ బుద్ధిహీనుడా ! నా పెద్దలు కాని యితరులుకాని ధనికులయినది యీ రోగముచేతగాదు. యీ రోగమే లేకపోయిన పక్షమున వా రింతకంటెను అధిక ధనవంతులై యెక్కువ బల సౌఖ్యముల ననుభవించి యుందురు. "

అవి—అనగానే దౌడమీద రెండువాయించలేదా ? వానికి జరగకపోయినను నీవు మరల మాటాడినపక్షమున నీ కిప్పుడు దౌడశుద్ధి జరుగును.

నవ—మీకు నమస్కారము. నేను బోయెదను.

(అంతట సభ కలిసెను.)

లక్క గేడె.

శ్లో. ముగ్ధే పయోపి దుగ్ధే తృణ మప్యశ్నాతి తర్ణకం సూతే
నాడింధమస్య మాయాం జాతు న జానాసి జాతుష్షీ సహిసీ.

ప్రథమరంగము—కామావధానులగృహము.

[కామావధానులు, సోమిదేవియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

సోమి — సోమయాజులవారియింట పుట్టినాను; వాజిపేయ యాజులవారియింట చొచ్చినాను; మిమ్మల్ని చేసుకొని నేను వక్క నగయినా పెట్టుకో లేదు. వక్క మంచి జరీబట్టయినా కట్టుకో లేదు.

కామ—నన్నేమంచావే? నేను తెచ్చినదంతా నీచేతులోనే పోస్తూవున్నాను. నిన్ను మంచి చీరలూ నగలూ కొనుక్కోకుండా నేను వద్దన్నానా?

సోమి—ముష్టిసంపాదనలెండి. మీరు తెచ్చేదంతా తిన్నగా తింటే తిండికే సరిపోదు. మాడలు తెస్తారా? వరహాలుతెస్తారా? యెప్పుడు తెచ్చి చేతిలో పెట్టినా నాలుగు సంభావన డబ్బులేనా? యే మయినా అంతకంటె యెక్కువ మహాభాగ్యం వొలికిస్తూ వున్నారా? అబిచ్చపుడబ్బులతో నేనా మీరు నన్ను నగలూ చీరలూ కొనుక్కో మనేది?

కామా—ముష్టిసంపాదనగాక మనకు మాన్యాలూ మడులూ వున్నవా యేమిషి? యేమి తెచ్చినా వంటిరిగాణ్ని నారెక్కల కష్టం మీాద తేవలెను. మనకు వుండే పితార్జితం మాన్యపుకొండ్రికాస్తా నీపెళ్ళితో కడ తేరింది—

సోమి—అదిగో? ఆవూసు తలపెట్టవద్దని యెన్నిసార్లుచెప్పినా గడియ గడియకూ నాపెళ్ళిమాట తలపెడుతూనే వుంచారు. ఇంకో

సారి మళ్ళీ అవ్వూసెత్తినారంటే మీకూనాకూ బాగా జరగదనుకుండి. పోయిన వైధవమాన్యంకోసం యేడవకపోతే తుండులాగు వున్నారు పనిచేసి నెలకు పదివరహాలసొమ్ము సంపాదించితెచ్చి నాచేతిలో వెయ్యరాదా ? నేనప్పుడు సంసారం గుప్తంగా జరిపి పదివరహాలగుళ్లలు చేయించి వంట పెట్టుకుంచాను.

కామా——నాకు నెలకు పదివరహాలు యెవరు యిస్తారు ? శుభాలకూ అశుభాలకూ యింటింటికీ తిరిగి మానాభిమానాలు వదలి అడ్డమైనవాళ్ళనూ పీడిస్తే నాలుగువరాలసొమ్ము దొరికేటప్పటికి బ్రహ్మాండమవుతూ వున్నది. అన్నానికీ వస్త్రానికీ లోపంలేదు గదా ? నగలు లేకపోతే తిని సుఖంగా వుండరాదా ?

సోమి——పరగడ పందిలాగు పొట్టకింత తిని గౌరవం లేకుండా బ్రతుకుమంచారు. అలాగంటి బ్రతుకు బ్రతకడంకంటె నూతిలోనో గోతిలోనో పడి గుక్కెడు ప్రాణం వొక్కమాటు పోగొట్టుకోవడం వుత్తమము. మీరు పరువూ ప్రతిష్ఠా యిద్దామిచ్చిటా యేమీ యెరగరు. పెళ్ళాము చేసిపెడితే పొట్టకింత తిని వూరుపట్టుకుని తిరిగేవాండికి యింట్లో ఆడదానిపాట్లు యేమితెలుస్తవి ? నేను మొన్న మోదులాగు పేరంటానికి వెళ్ళినప్పుడు నీకు నగలు యేమీలేవా ? అని అడిగితే అమ్మలక్కలునలుగురిలోనూ యేమీ చెప్పలేక తల పొట్టలో పెట్టుకుని యింటికి చక్కావచ్చినాను. ముష్టి గురవావధానులు పెళ్ళామును చూస్తే ముచ్చటవుతుంది. దానివంటినిండా యెన్నినగలు వున్నవో చూడండి.

కామా——దాని మొగుడు పునాసాతారా వెళ్ళి సంపాదించుకొని వచ్చినాడు గనుక దాని కన్నినగలు వచ్చినవి. వాణ్ణికూడా నావలె వూళ్ళోవుండి సంపాదించమను ! యెన్ని నగలు పెడుచాడో చూస్తాను.

సోమి—మీరు వూళ్ళోవుండి మహాద్భాగ్యం బాపుకుంటూ వున్నారు. యెన్నియేళ్ళువచ్చినా మీకు బుద్ధిలేదు. ఆ గుర్నావధాను లను చూచిఅయినా కాస్తబుద్ధి తెచ్చుకోరామా! మిమ్మలిని పునా సాతారావెళ్ళి సంపాదించవద్దని యెవరు కాళ్ళూచేతులూకట్టి యింట్లో పడవేసినారు? మీకు కాళ్ళు విరిగిపోయినవా యేమిటి? మూలనున్న ముసలముండలాగు వూరు విడచి కదలరు. మిమ్మలిని యేమయినా అంటే రోషంగాని—

కామ—ఓసి! కోపపడకే నీపుణ్యమాయెను. రేపు నేను యీ వూళ్ళో మళ్ళీ నిద్రచేస్తే నేను బ్రాహ్మణ్ణి కాను. తెల్లవారగట్ల లేచిపోయి పునాసాతారా వెళ్ళి సంపాదించుకొని వచ్చి నీకు కావలసి నన్ని నగలు చేయించి పెడుచాను.

సోమి—మీతల్లికడుపు చల్లగా వెయ్యేళ్ళు వర్ధిల్లండి. ఇప్పుడు వచ్చినబుద్ధి యిదివరకే వచ్చినట్టయితే మన మీపాటే బాగుపడి నలుగురిలోనూ తలయెత్తుకొని తిరుగుచూ వుందుము. మనకీదుర్యోగం వుండగా యిలాగంటిమంచిబుద్ధి మీకు యిదివరకు యెందుకుపుడుచుంది? లోపలకు రండి. మీకు యివాళ పిండివంటతో భోజనం పెడుచాను.

(ఇద్దరును పోవుచున్నారు.)

ద్వితీయరంగము—పునానగరము.

[కామావధానులును, వీరాసారియు ప్రవేశించుచున్నారు.]

కామా—వీరాసారీ! నగలు చేయించేటట్టయితే యీపునహా నగరంలో వున్న కంసాలులను యెవరిని నమ్మవద్దని నీవు చెప్పినమాట మరచిపోలేదు సుమా.

వీరా—సిత్తము. సిత్తము. కానయితే మా వర్ను మేకానండ్డి

మా చెడ్డ దగాకోరువర్ణ మండి. కంసాలివాడిని యెవడినీ నమ్మకూడ దండి. కాసుబంగారం చేతులో పెడితే అరకాసుబంగారం అపహరించి మోసంచేస్తారు.

కామా—నీవు దొడ్డవాడవుగనుక స్వజాతి అభిమానం లేకుండా సత్యం చెపుచూ వున్నావు. నీసత్యసంధతకు నాకు బహుసంతోష మవుచున్నది.

వీరా—ఎంతమాట సెలవిచ్చినారు! తమస్తోత్రానికి నే నెంత వాణ్నండి? తమవంటి పెద్దల శిశ్రూషవల్ల కొంచెం పుణ్యమూ పాపమూ అనే తెలివి గలిగింది. డబ్బు పావనము కాదండి. యీ మొండిఘటాలు యెప్పుడో పోతవి. బ్రతికినన్నాళ్ళూ నలుగురుచేత యింత మంచివా డనిపించుకొని యెవ్వరికీ ద్రోహం చెయ్యకుండా లేచిపోయిన వా డొక్కడే కృతార్థుడు. ఇది సత్యానికి కాలంకాదండి. ఎక్కడచూచినా అబద్ధాలూ మాయలూ మోసాలూ. తమరు మహానుభావులు గనుక నావంటి నిజంచెప్పేవాళ్ళనుచూస్తే దయ. మీవంటిపెద్దల ఆశీర్వచనం వల్ల ప్రాణంపోయినా అబద్ధం ఆడకుండా వుండేవృత్తి భగవంతుడు నాకు దయచేసినాడు.

కామా—నీవు మహాయోగ్యుడవు. మాటాడినకొద్దినీయోగ్యత తెలుస్తూవున్నది. నీయెరుకను యెవరైనా నమ్మకమైన మంచిపనివాడు లేడుగదా?

వీరా—పనివాళ్ళు కావలసినంతమందివున్నారు కానండి యింత పునాపట్టణంలో నమ్మకమైనవాడు వక్కడయినా దొరకడండి. బాబు! మీ రేమయినా నగలు చేయిస్తారా యేమిటండి? ఈపట్టణానికి వచ్చి యేమాత్రం సంపాదించినారు?

కామా—ఎంతో లేదోయి యిన్నూరువరహాలుసంపాదించినాను

వీరా—ఇంతేనాండి? ఇది వట్టికలికాల మండి. ఎటువంటివారి దానము చెయ్యవలెనో యెవరికి యిస్తే పుణ్యమూ పురుషార్థమూ వుంటుందో యెరిగే ప్రాజ్ఞత లోకులకు లేదండి. మీచేతిలో వక్క తృణం పెడితే, అదంతా కోటిగుణితంగా స్వర్గంలో దాచుకోవడమని గ్రహించేవారు లేరు. బాబు! ఈసొమ్ము యెలాసంపాదించినా రండి?

కామా—ఏమో శవాలనుమోసి శల్యాహాశభక్షణము చేసీ—

వీరా—సరిసరి బోధ పడ్డది. తమరు దుర్దాన దురన్నములకు హోరు గనుకనే మీరింత తక్కువగా సంపాదించినారు. మీకంటె నాలుగు వెనుకలు వచ్చినమీదేశస్థులందరూ వొక్కొక్కడు నాలుగేసి వందల వరహాలు దేశానికి హుండీలు కట్టి పంపించినారు. ఇంతమంది తెలుగువాళ్ళను చూచినానుగాని మీవంటిమహానుభావులను యిది వరకు యెన్నడూ చూడలేదు. వక్కమాటు మీనామస్మరణ చేసుకుంటే సహస్రజన్మాల చేసినపాపాలు విమోచన మవుతవి.

కామా—నాయోగ్యత నీవు కనిపెట్టినావు. నీయోగ్యత నేను గ్రహించినాను. అన్నీ సరేకాని ౦౧౦దాకటి సంగతిలో గొప్పచిక్కు సంభవించిందే.

వీరా—స్వామీ! ఏమిచెయ్యను? మీవంటి దొడ్డబ్రాహ్మడి కానగకాస్తా నేనే చేసిపెడుదునుగాని నాకు పనిలో యెక్కడా తీరుబడి లేదండి. నేను పొరుగూరువాణ్ణయినా నామాటఖరారునుబట్టి నగలు చెయ్యడానికి తులాలకొద్ది బంగారము బలవంతముగా నామీదనే పడవేసి పోతారండి.

కామా—వీరాసారి! నాకు నీ వీవుపకారం చెయ్యక తప్పదు. నీవుతప్ప నాకు యీవూళ్ళో నమ్మకమైనవారు యెవరూ కనపడడం లేదు. అదిగో చంకసంచీలో త్రాసూ రాళ్ళూలాగు వున్నవి. పయిక

తీసి యీవరాలు తూచుకో. నామాట కభ్యంతరం చెప్పవద్దు. న్యాయమైన మశాకత్తు——

వీరా——సరిసరి ! మీకు నాలుగు వరాల సొమ్ము చేతిలో పెట్టక పోవడమే కాకుండా మీవద్ద కూలికూడా పుచ్చుకుంటానా ? ఎంత మాట సెలవిచ్చినారు! వస్తువు చేసి యిచ్చినతరువాత మళ్ళీ తూచుకొని కొంచెం యిప్పటికంటె మొగ్గువుంటేనే నన్ను ఖాతరుచెయ్యండి. బాబూ ! మీకు చెయ్యవలసిననగ లేమిటండీ ?

కామా——నాచెవులకు కుండలాలున్నా నాభార్య మెడలోకి కంటే బిరికీల సజ్జూను. ఇదిగో బంగారం తూచుకో. బ్రాహ్మడికి వూరికే నగ చేసిపెట్టినందుకు నీకు శతసువర్ణదానఫలం వస్తుంది.

వీరా——కుండలాలు చేయించి నావంటి రిక్తుణ్ని కృతార్థుణ్ని చెయ్యడంచేత శతసువర్ణదానఫలము తమకే వస్తుంది.

(అని బంగారము తూచుకొను చున్నాఁడు.)

కామా——వస్తువు లెన్నాళ్ళలో చేసి తెస్తావు ?

వీరా——ఎన్నోనాళ్ళా అండి ? నాలుగు దినాలలో చేసి తీసుకుని వచ్చి దాఖలు చేసుకుంటాను. నగలు చూచిన తరువాత నా పనివాడి తనానికి మెచ్చుకొని కలకాలమూ నన్ను తలచుకుంటూ వుంటారు. బాబూ ! సెలవు పుచ్చుకోనా ? (అని పోవుచున్నాఁడు.)

తృతీయరంగము——భోజనగృహము.

[కామావధానులు, సోమిదేవియు ప్రవేశించు చున్నారు.]

కామా——(పెరుగు జుర్రుచు) నేను జన్మం యెత్తిన తరువాత యిటువంటి పెరుగు యెప్పుడూ తాగలేదు. మహాబాగా వున్నది.

సోమి——మీరు దేశం పోయి సొమ్ము సంపాదించుకు వచ్చినా

రన్న సంతోషంచేత పాలు నేను స్వయంగా కాచి తోడుపెట్టి యీ గట్టిపెరుగు మీకోసం చేసినాను.

కామ—మనకు పాలు యెక్కడవే ?

సోమి — యెక్కడవా ? మనగేదెవే.

కామా—నీవు గేదెనుకూడా కొన్నావా ?

సోమి—కొనకపోతే యిన్నాళ్ళు నేను జీవనం యెలాగు చేసినా ననుకున్నారు ? నాపట్టెడ తాకట్టు పెట్టి యిరవైరూపాయలు తెచ్చి గేదెను కొని దానిపాలూ పెరుగూ నెయ్యీ అమ్మి సంసారం గడుపుకోవడమే కాకుండా కొంత మిగిల్చి చేసిన అప్పుకూడా తీర్చి వేసినాను.

కామా—నీవు బుద్ధిమంతురాలవు గనుక మంచిపని చేసినావు. అవునుగాని యీగేదెను నీకెవరు కొనిపెట్టినారే !

సోమి—ఒకరు కొనిపెట్టేదేమిటి ? మనడబ్బు పెట్టి మన యింటి పొరుగుననున్న కంసాలి పాపాసారివద్ద నేనే కొనుక్కున్నాను.

కామా—ఎంత తెలివిమాలినపని చేసినావు ! ఓసీ భ్రష్టురాలా! నావలెనే నీవున్నూ మాయలో పడిపోయినావు.

సోమి—ఏమిమాయ ?

కామా—ఏమయితే నేమి ? నీవు మోసపోయినావు. ఆడబుద్ధి అపరబుద్ధి అన్నవాడు వెఱ్ఱివాడా ?

సోమి—ఏమిమోసము ?

కామా—కంసాలివాడిదగ్గర కొన్నావు. అది నిశ్చయముగా లక్కగేదె. వాడు నిన్ను మాయలో పడవేసినాడు.

సోమి—గేదె స్పష్టముగా కనపడుతూవుండగానేనా ?

కామా—పయి కలాగే కనపడుతుంది. నాకుండలాలు చూచి

నావు కావూ? కంసాలివాడు మాయమాటలు చెప్పి నావద్ద బంగారం తీసుకొనిపోయి కుండలాలు చేసి తీసుకుని వచ్చినాడు. తూనిక సరిపోయింది, ఎత్తుసరిపోయింది, వన్నెసరిపోయింది, రూపం సరిపోయింది, అన్నీ సరిగా సరిపోయినవి. పయి కవి చూచేవారి కందరికీ శుద్ధసువర్ణ కుండలాలలాగే కనపడ్డవి. త్రోవలో మొన్న సంభావనకాడ పోట్లాడి విశాఖపట్నంలో గడేకారీవాడు నాచెవి పట్టుకుని లాగేటప్పటికి కుండలాలు పెళుక్కున విరిగి లోపలిలక్క బయలబడ్డది. కంసాలివద్ద కొన్నతరువాత యిది లక్కగేదె కాక తప్పదు.

సోమి.—పాలు యిస్తూవున్నదే?

కామా—పాలూ యిస్తుంది.

సోమి—గడ్డి మేస్తూవున్నదే?

కామా—గడ్డీమేస్తుంది.

సోమి—దూడను వేస్తూవున్నదే?

కామా—దూడనూ వేస్తుంది.

సోమి—ఇన్నీవుంటే యిక లక్కగేదె యేమిటి?

కామా—ఎన్నివున్నా కంసాలివద్ద కొన్నావు గనుక, ఇది నిస్సందేహముగా లక్కగేదె. మోసపోయినవాణ్ని మగవాణ్ని నాకు తెలుస్తుంది గాని కంసాలివాడిమాయ ఆడదానవు నీకు యేమి తెలుస్తుంది?

సోమి—మీకు మతిపోయినదా యేమి? దొడ్లోకివచ్చి గేదెను చూడండి.

కామా—నేను చూడనక్కర లేదు. నీవు కంసాలివద్ద గేదెను యెప్పుడు కొన్నాననన్నావో నిజం నా కప్పుడే తెలిసింది. నీవిక వెయ్యి చెప్పు లక్షచెప్పు. నీమాట నేను నమ్మను. నీవు కొన్నది నిశ్చయంగా

లక్కగేదె. నామాట త్రిలోకాలలోకి వెళ్లినా తిరగదు. విప్రవాక్యం జనార్దన మన్నాడు.

క. మేయఁగ నీ కసవిటువలె,
నీయఁగ నీ పాలు, వేయ నీ దూడన్, ము
గ్ధా! యెఱుఁగ లేవు కంసలి
మాయన్, నిక్కమిది లక్కమహిమమె సుమ్మీ!

సోమి——ఈపాటి యీమాటలు చాలించి విస్తరిముందునుంచి లేచి వేగిరము పోయిపరుండండి. రేపటికి మీమనస్సు స్వస్థపడుచుంది.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

స మా ప్త ము.

రాజమహేంద్రవరము:
పిల్లారిశెట్టి సీతారామయ్య అండ్ సన్సువారి
శ్రీరామ ప్రెస్‌నందు ముద్రింపబడియె.—1949.